ДІМ МАПУЇ

Хоч і важка та незграбна на вигляд, шхуна "Аораї" йшла під легким вітром слухняно й швидко, і капітан, зручно маневруючи, підвів її близько до острова, де кинув якір недалеко від небезпечної смуги прибою.

Атол Гіквейру ледве підносився над водою. Під час припливу це поточене водою коралове кільце з піскуватим грунтом, що було на сто ярдів завширшки та мало в обводі двадцять миль, маячіло над морською поверхнею на яких три-п'ять футів. На дні просторої, тихої, мов дзеркало, лагуни було дуже багато перлових мушлів. З палуби шхуни, що стояла по той бік вузького кільця атолу, видно було, як там працювали норці. Запливати в лагуну не важилась навіть купецька шхуна. Коли віяв ходовий вітер, можна було на човні перехопитись туди неглибокою, покрученою протокою, а шхуни навантажувано й розвантажувано завжди по той бік лагуни.

Не гаючи часу, "Аораї" спустила човна, і туди скочили з шестеро смаглявих матросів у яскравих червоних пов'язках круг стегон. Вони сіли на весла, а до стерна взявся молодий хлопець у білому вбранні — характерна ознака європейця під тропіками. Одначе то не був чистокровний європеєць. Золота полінезійська кров просвічувала крізь позолочену сонцем шкіру, золотавим полиском відбиваючись у його синіх очах. То був Рауль, Александр Рауль, менший син заможної квартеронки[21] Марі Рауль, що чала шість купецьких шхун. Перебиваючи чорторий коло входу в протоку, гойдаючись на бурхливих, запінених хвилях, високо підлітаючи вгору, човен простував до затишної лагуни, де вода стояла, як скло. Рауль зіскочив на білий пісок і поручкався з високим тубільцем. Чоловік ній мав чудові, могутні груди та плечі, але кукса замість правої руки, з якої на кілька дюймів випиналася побіліла від часу кістка, свідчила про сутичку з акулою. Після тієї сутички скінчилося його нурецьке життя, і він став дрібним інтриганом та підлесником.

— Ти чув, Алеку? — це були перші його слова. — Мапуї знайшов перлину, але яку! Ніколи ще ніхто не здобув такої на Гіквейру, та й на всьому Паумоту[22]. Та де, такої не знайдеш на цілому світі! Купи її. Вона тепер у нього. Та не забудь, що я перший сказав тобі про неї. Він дурний, дешево продасть. Чи немає в тебе тютюну?

Рауль пішов берегом до хатини, що ховалася за пандановим деревом. Він був за комірника на материному кораблі. Об'їжджати всі острови Паумоту, закуповувати місцеві скарби — копру, мушлі та перли — такий був його обов'язок. Комірникував він недавно, об'їжджав Паумоту всього лише вдруге і немало мучився в душі тим, що не мав належного досвіду оцінювати перли.

Коли Мапуї показав йому перлину, Рауль присилував себе не виявити свого захвату, як і личить справжньому гендляреві. Перлина вразила його. Вона була з голубине яйце завбільшки, цілком поправної форми. Біла, мов опал, вона відсвічувала всіма кольорами веселки. Здавалося, що вона жива. Нічого подібного Рауль ще не бачив. Коли Мапуї поклав перлину йому на долоню, вага її здивувала Рауля і переконала, що то справді надзвичайна перлина. Він уважно розглянув її в кишенькову лупу. На ній не було ні цятинки — жодної вади. Чиста-чистісінька, вона ніби танула в повітрі, а в затінку світилася лагідним місячним світлом. Коли Рауль укинув перлину в склянку з водою, то ледве її там запримітив — така вона була прозоро-біла. Вона так швидко й рівно впала на дно, що він зразу впевнився в її вазі.

— Гаразд. Що ти хочеш за неї? — з добре вданою байдужістю спитав Рауль.

— Я хочу… — почав Мапуї. Темне лице його було наче вправлене в рамку, бо з-за плечей виглядали такі самі темні обличчя двох жінок та дівчинки, що кивалися, потакуючи йому. Голови висувалися вперед, на обличчях відбивалася нетерплячка та хвилювання, очі горіли жадобою.

— Я хочу мати дім, — казав Мапуї.— Дім під оцинкованою бляхою і з восьмикутним годинником. Він повинен бути сорок футів завдовжки, з кружганком. І щоб у ньому була велика кімната з круглим столом посередині та з восьмикутним годинником на стіні, чотири спочивальні, по дві обабіч великої кімнати, і в кожній спочивальні залізне ліжко, двоє стільців та вмивальник. На глухому боці — кухня, гарна кухня з горщиками, з каструлями та з піччю. Дім ти маєш збудувати на моєму острові, на Факараві[23].

— Це все? — не ймучи віри, спитав Рауль.

— У домі повинна бути машинка до шиття! — голосно сказала Тефера, дружина Мапуї.

— Не забудь за восьмикутного годинника на стіні,— докинула Наурі, мати Мапуї.

— Так, це все, — потвердив сам Мапуї.

Рауль засміявся. Він реготався довго, від щирого серця. А водночас розв'язував арифметичне завдання.

Ніколи ще не доводилось йому ставити дім, і відомості з будівництва були в нього досить непевні. Все сміючись, він вираховував, скільки стане поїхати по матеріал на Таїті, скільки обійдеться сам матеріал, перевезти його до Факарави та розвантажити, скільки обійдеться будування дому. Загальна сума сягала до чотирьох тисяч французьких доларів. Чотири тисячі французьких доларів, або двадцять тисяч франків. Це через міру! Звідки міг він знати, скільки справді коштує перлина? Двадцять тисяч франків! Гроші чималенькі. Та ще й гроші не його, а материні.

— Мапуї,— промовив він, — ти великий дурень! Призначай ціну готівкою.

Але Мапуї похитав головою; хитнулись також і три голови за його плечима.

— Я хочу дім, — затявся він. — Щоб був сорок футів завдовжки, з кружганком…

— Так, так, — перебив мову йому Рауль, — я вже чув про дім. Але це не до діла; я дам тобі тисячу чілійських доларів.

Чотири голови одностайно захиталися.

— Та на сто чілійських доларів краму.

— Я хочу дім, — знову почав своє Мапуї.

— Та нащо він тобі? — вмовляв його Рауль. — Після першої ж бурі від нього не зостанеться й сліду. Ти б мав про це знати. От капітан Рефі каже, що й сьогодні доконче буде ураган.

— Не на Факараві,— відповів Мапуї.— Там місцевість далеко вища. На цьому острові так. Кожен ураган може знищити Гіквейру. Мені потрібен дім на Факараві. Він повинен бути сорок футів завдовжки, з кружганком.

Раулеві знову довелося вислухати оповідання про дім. Кілька годин потратив він, силкуючись вибити з голови Мапуї думку, що так твердо там засіла. Проте жінка, мати й дочка Нгакура одностайно підтримували Мапуї в його непохитності. Коли Рауль уже чи не вдвадцяте вислухував подробиці про те, який саме має бути дім, він в одчинені двері помітив, що другий човен з його шхуни пристав до берега. Матроси не кидали весел, а це означало, що треба негайно вертатись на шхуну. Перший помічник капітана з "Аораї" зіскочив на берег, перемовився кількома словами з одноруким тубільцем і прудко пішов назустріч Раулеві.

Раптом стало темно. Схопився вихор, від якого потьмарилося сонце. На поверхні лагуни Рауль помітив зловісну смугу хвилі. Вона наближалася, збурена вітром.

— Капітан Рефі каже, що як ви зостанетесь тут, то зазнаєте біди, — мовив помічник. — Коли тут є мушлі, то вернемося по них згодом, от що каже капітан. Барометр упав до двадцяти дев'яти й сімдесяти.

Рвучкий вітер, ударившись об панданове дерево над головою в Рауля, помчав далі крізь кокосовий гай, оббиваючи спілі горіхи, що глухо гепали на землю. Здалека находив дощ, чутно було ревіння вітру, що здіймав високі шумливі хвилі на поверхні лагуни. Голосно запорощали об листя перші дощові краплі, коли Рауль схопився на ноги.

— Тисячу чилійських доларів готівкою, Мапуї! — сказав він. — Та на двісті чілійських краму.

— Я хочу дім… — торочив той.

— Мапуї,— гукнув Рауль, намагаючись перекричати шум вітру, — ти дурень!

Віл вискочив із хатини і разом з помічником побіг до берега, де стояв човен. Його не було видно. Тропічна злива огорнула їх суцільною густою завісою. Вони бачили тільки землю в себе під ногами та маленькі злющі хвилі, що перекочувалися, зносячи піскуватий берег. Якась постать з'явилася серед дощової завіси. То був однорукий Гуру-Гуру.

— Дістали перлину? — гукнув він Раулеві у саме вухо.

— Мапуї дурень! — прокричав той на відповідь, зникаючи серед страшної зливи.

Сплинуло півгодини, і Гуру-Гуру, стоячи при зовнішньому березі атолу, побачив, як обидва човни витягнено на "Аораї" і вона повернула в море. Недалеко з'явилась ще одна шхуна — хуртовина принесла її з моря, мов на крилах. Шхуна об'якорилася і спустила на воду човна. Він пізнав шхуну. То була "Орогена". Господар її, метис Торікі, сам був за комірника на своїй шхуні. І тепер це він, безперечно, стернував човном. Гуру-Гуру уривчасто засміявся. Він знав, що Мапуї ще минулого року набрав у борг краму в Торікі.

Буря вщухла. Гаряче сонячне проміння вилискувало на гладенькій, мов дзеркало, поверхні лагуни. Але повітря було задушливе, липке, тягарем налягало на легені, не давало дихати.

— Чув новину, Торікі? — спитав Гуру-Гуру. — Мапуї знайшов перлину. Ніколи ще такої не знаходили ні в Гіквейру, ні на цілому Паумоту, ніде. Мапуї дурень. До того ще й винен тобі. Пам'ятай, що я перший тобі про це сказав. Чи немає в тебе тютюну?

І до очеретяної хижки Мапуї попростував Торікі. Він був чоловік рішучий, але не дуже розумний. Кинувши байдужим оком на дивовижну перлину, він спокійнісінько заховав її в кишеню.

— Тобі пощастило, — сказав він. — Гарна перлина. Я тобі даватиму в борг.

— Я хочу мати дім… — почав спантеличений Мапуї.— Дім на сорок футів завдовжки…

— Сорок футів… Нісенітниці мелеш! — одрубав купець. — Ти борг повинен мені сплатити — от що! Ти був мені винен тисячу двісті чілійських доларів. Гаразд, тепер ти мені нічого не винен. Ми поквиталися. Крім того, я ще тобі поборгую на двісті чілійських. А коли допливу до Таїті і збуду там перлину за добрі гроші, то поборгую тобі ще на сотню. Всього

на три сотні. Але не забувай — тільки тоді, як я візьму добрі гроші за перлину. Адже я можу й збитків зазнати на ній.

Бідолашний Мапуї похнюпився. Він смутно сидів, згорнувши руки. У нього відібрали перлину! Гадав, що матиме дім, а довелося тільки борг заплатити. Нічого він не добувся за перлину.

— Ти дурень, — сказала Тефара.

— Ти дурень, — потакнула його мати Наурі.— Навіщо і и давав йому в руки перлину?

— Та що б я зробив? — одмагався Мапуї.— Я йому винен. Він знав, що в мене е перлина. Ви ж самі чули — він просив, щоб я йому показав перлину. Я йому нічого не казав. Він знав. Хтось йому сказав А я був йому винен.

— Мапуї дурень, — підхопили за старшими й Нгакура. їй минуло дванадцять років, і вона зовсім не розуміла того, що робилося. Мапуї зігнав на ній злість, давши їй доброго ляпаса. А тим часом Тефара та Наурі вмивалися сльозами, по-жіночому вперто докоряючи йому.

Гуру-Гуру, що чатував на березі, побачив третю шхуну. Вона лягла в дрейф біля входу до лагуни і спустила човна. То була "Гіра" — назва влучна: Леві, господар шхуни, був німецький єврей, найбагатший за всіх торгівців перлами, а Гіра, як відомо, — це таїтянський бог рибалок та злодіїв.

— Ти чув новину? — запитав Гуру-Гуру в Леві, що виліз із човна на берег. Леві був товстий, головатий, негарний з лиця. — Мапуї знайшов перлину. Такої ще не було ні на Гіквейру, ні на цілому Паумоту, ніде в світі. Мапуї дурень. Він продав її Торікі за тисячу чотириста чілійських доларів. Я підслухав і знаю. Торікі теж дурень. Ти можеш поцінно дістати

в нього перлину. Не забудь, що я перший сказав тобі про це. Чи немає в тебе тютюну?

— Де Торікі?

— У капітана Лінча, п'є абсент. Він там уже цілу годину.

І поки Леві й Торікі пили абсент і рядилися за перлину, Гуру-Гуру підслухував. Вони сторгувалися за двадцять п'ять тисяч франків — ціна просто нечувана!

Тим часом "Орогена" та "Гіра", підпливши ближче до берега, почали гримати з гармат і несамовито сигналізувати. Коли купці вийшли з капітаном Лінчем на берег, обидві шхуни поспішали в море, спускаючи гроти та клівери й низько хилячись над побілілою водою під натиском шквалу. Потім їх не стало видно за дощем.

— Вони повернуться, коли затихне шквал, — сказав Торікі.— Краще б ми зробили, якби були й собі поїхали відси.

— Мабуть, барометр ще нижче впав, — промовив капітан Лінч.

Сивобородий, загартований у боротьбі з морем, він був уже застарий, щоб служити на шхуні. Він хворів на ядуху й розумів, що йому, з його здоров'ям, найкраще жити саме на Гіквейру. Він пішов у дім глянути на барометр.

— Боже ти мій! — голосно вигукнув Лінч, і купці кинулись за ним услід. Лінч перелякано дивився на стрілку, що показувала 29,20.

Знову вийшовши на берег, вони заклопотано оглянули море її небо. Шквал ущух, але небо було похмуре. На морі замаячіло дві шхуни, за ними третя. Розпустивши всі вітрила, вони поспішали до берега. Раптом вітер змінив напрямок, і на шхунах послабили вітрила. Минуло п'ять

хвилин; вітер зненацька повіяв з другого боку, одкидаючи судна геть назад у море, і на них поспішили прибрати передні вітрила — це добре було видно тим, хто стояв на березі. Глухо й загрозливо шумів прибій, перекочувалися важкі буруни. Страшна блискавка сліпила очі, тяжко гуркотів грім.

Торікі й Леві, невважаючи на зливу, кинулися до своїх човнів. Леві біг перевальцем, немов переляканий на смерть бегемот. Ноли обидва човни вихопилися з лагуни, повз них пролетів човен з "Аораї" — він поспішав у лагуну. При стерні стояв Рауль, покрикуючи на веслярів. Раулеві не давала спокою думка про перлину, і він вертався, вирішивши пристати на умови Мапуї.

Він вискочив на пісок у такому вихорі дощу й вітру, що набіг на Гуру-Гуру, перше ніж побачив його.

— Спізнився! — крикнув Гуру-Гуру. — У Мапуї купив її Торікі за тисячу чотириста чілійських доларів, а Торікі перепродав її Леві за двадцять п'ять тисяч франків. А Леві продасть її у Франції за сто тисяч. Чи немає в тебе тютюну?

Раулеві одлягло від серця. Тепер він бодай голови собі не сушитиме. А все-таки він не повірив Гуру-Гуру. Мапуї то, може, й продав її за тисячу чотириста чілійських, але щоб Леві, такий знавець перлів, дав за неї двадцять п'ять тисяч, — це вже занадто! Рауль надумався ще розпитати в капітана Лінча.

Коли Рауль зайшов до старого моряка, то побачив, що той утопив очі в барометр, віри собі не діймаючи.

— Скільки він показує? — стурбовано запитав Лінч, протерши окуляри та знову вдивляючись у барометр.

— Двадцять дев'ять і десять, — одказав Рауль. — Я та кого ще ніколи не бачив.

— Ще б пак! — чмихнув старий. — Я по всіх морях плавав п'ятдесят літ, а щоб так упав барометр, то мені не траплялося. Послухай лишень!

Воші принишкли, слухаючи, як гуркотів прибій, аж дім здригався. Тоді обидва повиходили надвір. Шквал знову притих. За милю від берега видніла "Аораї". Вона то поринала, то виринала, шалено борсаючись на страшних хвилях, що лава за лавою котилися з північного сходу і, скаженіючи, розбивалися об берег. Один матрос із човна показував, хитаючи головою, на протоку. Рауль глянув у той бік і побачив бурхливі хвилі та білу піну, що мов у казані кипіла.

— Доведеться, мабуть, мені у вас заночувати, — сказав він капітанові. Тоді звелів матросові витягти човна на берег і пошукати пристановища на ніч собі й товаришам.

— Якраз двадцять дев'ять, — промовив капітан Лінч, що ходив знову поглянути на барометр. Він виніс стільця, сів і почав дивитися в море. Сонце виглянуло з-за хмар, стало парко, залягла тиша, а хвилі все зростали.

— Не розумію, звідкіля береться хвиля? — знепокоєно мурмотів Рауль. — Вітру немає, а гляньте-но на море, гляньте, яка хвиля!

Хвиля, що містила в собі десятки тисяч тонн води, а тяглася на кілька миль, вдарилась об хисткий атол. Атол здригнувся, наче від землетрусу.

— О боже! — Наляканий капітан Лінч підвівся із стільця і знову впав на нього.

— Та вітру ж немає! — провадив Рауль. — Коли б був вітер, а то…

— Не бійся, буде й вітер! — похмуро мовив Лінч.

Обидва замовкли. На тілі в них проступив піт, міріади маленьких краплин поту. Ті краплинки, зливаючись докупи, утворювали великі краплі, а великі збігали струмочками на землю. Було тяжко дихати, особливо старом Лінчеві. А море заливало берег. Воно вже хлюпотіло круг кокосових пальм, підступало мало не до ніг Раулеві та капітанові.

— Ніколи ще рівень моря так не підіймався за моєї на м'яті,— зауважив капітан Лінч, — а я вже одинадцять лі живу на атолі. Вже третя година, — додав він, глянувші на годинник. Коло них помалу пройшли чоловік та жінка обоє прибиті горем. За ними хвостом тяглася різнобарвна валка дітей та собак. Вони зупинилися за Лінчевим домом і, повагавшись, посідали на піску. За кілька хвилин пре пленталась інша сім'я, з другого вже боку, несучи на плечах свою мізерію. Невдовзі сотні людей, старих і малих чоловіків, жінок та дітей, товпились круг Лінчевої домівки. Капітан, підкликавши до себе одну жінку з немовлятком на руках, довідався, що вода змила її хижу в лагуну.

Капітанів будинок стояв на найвищій місцині атолу. Хвилі вже багато де перехлюпували через тонке коралово кільце, зливаючись з водою в лагуні. Кільце, маючи двадцять миль в обводі, лиш декуди сягало яких п'ятдесяти сажнів завширшки. Була саме найкраща пора добувати перлини, і тут скупчилися тубільці з усіх островів, розкиданих навкруг атолу, і навіть з Таїті.

— Тут тисяча двісті душ — чоловіків, жінок та дітей, — промовив капітан Лінч. — Цікаво, скільки їх доживе до ранку?

— Та чом же немає вітру, хотів би я знати? — допитувався Рауль.

— А ти, юначе, не хвилюйся, не варто. Ще нахвилюєшся донесхочу.

Не встиг капітан Лінч докінчити, як ціла водяна гора впала на атол. Море зашуміло під стільцями, на яких сиділи Лінч та Рауль, покривши пісок на три дюйми. Перелякані жінки заголосили. Жалібно плакали діти, стиснувши руки та нажахано дивлячись на бурхливі хвилі, що не було їм кінця-краю. Переполошені кури та коти брьохались у воді, а тоді, як одне, кинулися на дах капітанового дому. Якийсь тубілець виліз на кокосову пальму і прив'язав десь футів двадцять заввишки кошика з маленьким цуценятком. Сука розпачливо бовталась у воді під пальмою, скавчала та гавкала. А сонце світило з ясного неба, вітер хоч би дихнув.

Капітан з Раулем сиділи й дивилися на хвилі, на "Аораї", що, як несамовита, гойдалась на них. Капітан довго приглядався до величезних водяних гір, що невпинно мчали одна по одній, і затулив обличчя руками, — не міг витримати страшного видовища. Тоді встав і зайшов у дім.

— Двадцять вісім і шістдесят, — неголосно сказав він, вернувшись.

В руках у нього був мотузок, змотаний кільцем. Він порізав його на шматки, по десять футів кожний. Один він дав Раулеві, другий залишив собі, а решту роздав жінкам, порадивши їм пошукати міцного дерева та вилізти на нього.

Легенький вітерець подихнув з північного сходу. Рауль, почувши на щоці дотик свіжого повітря, стрепенувся. Він побачив, як "Аораї", розпустивши вітрила, випливала в море, і пожалкував, що залишився тут. На шхуні він би певне врятувався, а тут, на острові…

Море поймало атол, валило з ніг Рауля. Він оглянувся навкруги, вибираючи, на яке б дерево вилізти. Тоді, згадавши про барометр, побіг до Лінчевого дому, зіткнувшися на порозі з господарем.

— Двадцять вісім і двадцять, — сказав старий моряк. — Надходить, мабуть, кінець світу… А це що таке?

Повітря сповнилось якимсь страшним рухом. Дім дрижав, хитався. Щось гуло грізно й потужно. Вікна задеренчали. Дві шибки розбилося. Шалений протяг вітру замалим не збив з ніг капітана та Рауля. Хатні двері з гуркотом зачинилися, защіпка переламалась. Біла клямка від дверей упала долі й розскочилася на шматки. Стіни в кімнаті набубнявіли, немов аеростат, який зашвидко наповнюють газом. Тоді почулися нові згуки — ніби з рушниць стріляло, і морська піна вкрила стіни капітанового дому. Капітан глянув на годинник. Була четверта. Він одягся в куртку з грубого сукна, зняв із стіни барометр і заховав його в простору кишеню. Знову море тяжко гримнуло об стіну. Нетривкий будинок сколихнувсь і зрушився з підмурку-, осівши під кутом у десять градусів.

Рауль вийшов перший. Вітер підхопив його, закрутив і погнав уперед. Тепер, він помітив, віяло зі сходу. Рауль кинувся на землю і скорчився, силкуючись удержатись на місці. Капітана Лінча несло, як віхоть соломи. Зачепившись, він упав на Рауля. Два матроси з "Аораї", злізши з кокосової пальми, куди перед тим видерлися, постигались їм на допомогу. Вони зігнулися навпіл, щоб устояти проти вітру, і виборювали кожен пройдений дюйм.

Руки й ноги в старого заклякли, і він не міг вилізти на дерево. Матроси, позв'язувавши короткі шматки мотузків, витягли його на пальму і прив'язали до верху, на п'ятдесят футів од землі. Рауль, обмотавши мотузком сусідню пальму, розглянувся. Вітер валив його з ніг. Ніколи він не думав, що вітер може мати таку надзвичайну силу. Хвилі, перекидаючись через атол, спадали в лагуну, і Рауль незабаром змок до колін. Сонце заховалося, налягла олив'яна темрява. Кілька крапель дощу вдарили його збоку, немов шротини, обличчя охопила солона піна; щоки палали з болю, на очах виступили сльози. Кількасот тубільців примостилися на деревах, і Рауля мимохіть аж (міх брав, коли він дивився на ті живі кетяги, що прикрашали собою верхи пальм. Рауль, не був би то таїтянин а роду, зручно зігнувся навпіл, обняв руками стовбур, прип'явся до нього ступнями і поліз на дерево. На вершку було дві жінки, двоє дітей та чоловік. Маленька дівчинка міцно тулила до себе кішку.

Сидячи в своєму гнізді, Рауль послав рукою привіт капітанові, і той на відповідь йому теж помахав. Рауль злякано дивився на небо: воно наче наближалося до нього, спускалося просто йому на голову, і було вже не олив'яне, а чорне-чорне. Внизу, на землі, лишилося ще багато людей. Вони купчилися круг дерев, чіпляючись за них. Подекуди молилися, один гурт підбадьорював мормон.

До вуха Раулеві на мить долетів тихий, ритмічний, чарівний згук, ніжний, мов пісенька цвіркуна, збуджуючи а ньому невиразні думки про небо та небесну музику. Він оглянувся й побачив під одним деревом чималий гурт людей. Вони держалися за мотузки та одне за одного. Рауль бачив, як напружувались їхні обличчя, як улад ворушилися губи. Слів не було чути, та він зрозумів, що люди співали духовний гімн.

Пітер дедалі дужчав. Збагнути всю його силу Рауль не Міні спроможності. Такий скажений ураган годі було рівняти з будь-яким вітром, але Рауль таки відчував, що він вибирає на силі. Недалеко впало дерево, вирване з корінним, попадали на землю й живі його грона. Хвиля набігла ми пісок і поглинула людей. Події ставалися швидко. Він побачив брунатне плече та чорну голову серед білої піни я лагуні, а за мить усе зникло. Падали інші дерева, ламаючись, мов сірники.

Рауль усе чудувався з потужності вітру. Дерево, на мниму він примостився, гнулось. Одна жінка плакала, горнучи до себе дівчинку, а та все притискала до грудей кішку Чоловік, що держав другу дитину, торкнувся до Раулевої руки, показуючи йому вниз, на землю. Рауль глянув і побачив мормонську церкву, що хиталась на воді, наче п'яна. Її зірвало з підвалин, вітер та хвилі підхопили її і несли в лагуну. Страшенна водяна гора підняла церкву на свій хребет і кинула об яких півдесятка кокосових пальм. Грона людських тіл посипались додолу, мов спілі горіхи. Хвиля відійшла. Люди лежали на землі,— деякі не ворушились, а дехто ще борсався й корчивсь. Вони якось дивно скидалися на комашню. Рауль навіть не вжахнувся. Він уже переступив через межу жаху. Спокійно, мов на звичайне явище, дивився Рауль, як набігла друга хвиля і змила з піску те, що було колись людьми. Третя хвиля, найбільша,

найстрашніша — такої він ще не бачив — понесла мормонську церкву в лагуну. Вітер підгонив її, і вона, до половини затоплена в воді, пливла в темряву, нагадуючи Раулеві Ноїв ковчег.

Він глянув у той бік, де був капітанів Лінчів будинок, і здивувався: будинку не стало й сліду. Все справді діялося дуже швидко. Багато з тих, що примостилися на деревах, бачив Рауль, позлазили тепер на землю. А вітер набирав усе більшої сили. Це можна було примітити по тій пальмі, на якій сидів Рауль. Вона вже не хиталася, не гнулась, а була майже нерухома. Низько схилившись од вітру, вона тепер тільки здригалася. Від того дрижання починало нудити. Дрібне, безупинне, воно скидалося на вібрування камертона чи струн гавайської гітари. Найгірше було те, що пальма вібрувала страх як швидко. Хоч корінням дерево її міцно вросло в землю, та на такому вітрі довго продержатись не могло: от-от повинно було зламатися.

Ага! Одне дерево вже не витримало! Рауль і не помітив, коли воно впало, побачив тільки, що залишилася з нього половина стовбура. Не чути було нічого, бо всі згуки, — і тріщання дерев, і людські зойки, — все тонуло в могутньому, безмежному гуркоті, що створило його море та вітер. Коли надломилося дерево, де сидів капітан Лінч, Рауль саме дивився в той бік. Він бачив, як стовбур розтрощило надвоє, а не чув жодного згуку. Вершок дерева разом з трьома матросами з "Аораї" та старим капітаном полетів у лагуну. Він не доторкнувся до землі, а плинув у повітрі, наче яка соломина. Рауль стежив очима за тим летом: дерево впало у воду ярдів за сто від берега. Він напружив зір і побачив — ладен був заприсягтися в цьому! — що капітан Лінч помахав йому рукою на прощання…

Тоді Рауль зважився — ніколи було роздумувати. Він торкнув рукою тубільця, показуючи йому, що пора злазити на землю. Чоловік хотів злазити, але, побачивши, що жінки закам'яніли зі страху, й собі зостався з ними. Рауль обв'язав мотузка кругом стовбура і спустився вниз. Морська солона вода вкрила його з головою. Він, задержуючи віддих, з розпачливою силою схопився за мотузок,

Хвиля відійшла. Рауль, ховаючись за дерево, трохи перепочив. Ледве встиг він краще прикріпити мотузка до дерева, а вже нова хвиля накрила його. Одна жінка злізла з дерева і стала з ним поруч. Чоловік з другою жінкою, з двома дітьми та кішкою залишився на дереві.

Рауль ще раніше помітив, що гуртки людей під деревами все меншають. Меншали вони й тепер — і праворуч, і ліворуч від нього. Зібравши всю силу, він змагався з натиском хвиль. Жінка, що стояла поруч нього, помітно знемагала. Хвиля раз у раз заливала їх, і Рауль дивувався, що досі держиться і він, і жінка. Нарешті, коли перебігла ще одна хвиля, жінки вже не було. Він підвів очі вгору: вершок дерева зник. Укорочений наполовину, стовбур дрижав, як у пропасниці. Це був порятунок для Рауля, що вершок дерева геть обломило, бо коріння тепер трималося міцніше. Він поліз на стовбур. Знесилений, Рауль підіймався вгору помалу, і хвилі, набігаючи, заливали його, аж поки врешті він підліз вище, і вони вже не могли досягти до нього. Він прив'язався до дерева, намірившись тут і заночувати, зустрічаючи невідомо яку ще небезпеку.

Він почував себе в темряві дуже самітним. Часом йому здавалося, що настав кінець світу, що тільки він, єдиний з усіх людей, не загинув. А вітер з кожною годиною все дужчав та дужчав. Була, як гадав Рауль, одинадцята година, коли вітер досяг найбільшої сили. То була якась страшна потвора, фурія, що криком кричала, суцільна стіна, що налітала раз у раз, не вгаваючи, без кінця. Раулеві здавалося, що він зробився легкий, невагомий, що він летить кудись надзвичайно швидко, розриваючи важку товщу матерії. Вітер не був уже течивом повітря, він зробився якийсь густий, наче вода чи ртуть. У Рауля було таке відчуття, що до того повітря можна дотикатися, можна рвати його на шматки, як м'ясо. Здавалось йому, що за повітря можна вхопитися, можна висіти на ньому, як на прискалку.

Вітер душив його. Рауль не міг до нього стати обличчям, не міг дихати, бо повітря роздимало йому легені, як Пухирі, втискалося в рот, у ніздрі. В такі хвилини Рауль відчував, що весь він немов напухає, що тіло

його ніби і повідається піском. Тільки притиснувши губи до стовбура пальми, можна було звести дух. Безугавний тиск вітру і ять виснажив його. Знемоглося тіло, знемігся мозок. Він уже ні на що не дивився, ні про що не думав; він був у напівсвідомому стані. Одна тільки думка ворушилася йому в голові: "Отже, це ураган!" Ця думка зникала на мить і з'являлася в його уяві, блимаючи, немов маленький кволий вогник. Він цілком тратив свідомість, а як приходив до пам'яті, чув: "Отже, це ураган!" — і знову непритомнів.

Ураган найдужче скаженів від одинадцятої до третьої ночі, і саме об одинадцятій годині зламалося дерево, що на ньому знайшов собі притулок Мапуї з сім'єю. Мапуї виринув на поверхню лагуни, тулячи до себе дочку свою Нгакуру. Тільки місцева людина може вижити на такому шаленому урагані, на такій хвилі. Панданове дерево, до якого прив'язався Мапуї, безнастанно переверталось у воді, що клекотіла, шумувала, поймалася піною. Мапуї, то тримаючись за дерево, то хутко перебираючи по стовбуру руками, все якось спромогався разом із Нгакурою не захлинутися водою. Та повітря, яким вони дихали, було все заводнене бризками з хвиль та дощем. Майже прямовисний, він лив з неба просто потоками, утворюючи в повітрі суцільну запону.

Десять миль було до протилежного берега атолу. Лагуну вкривали стовбури дерев, колоди, уламки човнів та зруйнованих будинків. Вітер кидав ними на всі боки, і вони нищили бідолах, що пливли лагуною. Рятувався хіба десятий. Майже задушені, безсилі, опинившись у цій пекельній ступі, де їх калічило, товкло, розбивало, вони ставали безформним місивом. Але Мапуї пощастило. На порятунок у нього був лише один шанс із десяти, і якраз той шанс припав йому — так захотіла химерна доля. Мапуї викинуло на берег. Він сходив кров'ю від десятків ран. Ліва рука Нгакури була зламана, пальці на правій розчавило, щока та лоб обдерті до кості. Мапуї вхопився за вцілілий стовбур дерева і міцно до нього притулився, не випускаючи з рук дівчинки. Він важко, уривчасто дихав. А хвилі, набігаючи з лагуни, вкривали його до колін, доходили часом до пояса.

Близько третьої години шалений ураган почав притихати. О п'ятій віяв лише свіжий, погожий бриз, а о шостій стало й зовсім тихо, і сонце засяло в небі. Море почало влягати, хвилі опадали. На березі не зовсім ще заспокоєної лагуни Мапуї побачив понівечені тіла тих, кому не пощастило врятуватись. І Тефара, і Наурі, певне, там, серед них. Він поплентався берегом, приглядаючись до трупів, і знайшов свою жінку. Вона лежала на березі, до половини в воді. Він сів коло неї й заплакав. Він ревів, немов тварина, виявляючи своє горе у властивий дикунові спосіб. Жінка раптом поворухнулась і застогнала. Він придивився уважніше до неї. Вона була жива. Не тільки жива, а навіть зовсім не поранена. Вона просто спала! їй теж припав один шанс із десяти.

На острові було тисяча двісті душ, а тепер зосталося живих тільки триста. Мормонський місіонер та жандарм переписали всіх. Лагуна була вкрита трупами. Не лишилося жодного будинку, жодної хатини, на весь атол ані каменя на камені. На п'ятдесят кокосових пальм стояла одна, але й та покалічена, з поламаним гіллям; і на жодній не лишилося горіха. Прісної води теж не було. Неглибокі водозбори на атолі вщерть налило дощем, але вода та була солона, як ропа. З лагуни витягли кілька мішків з борошном. Вони промокли наскрізь. Недобиті мешканці атолу вирізували осередки з поламаних кокосових пальм і їли їх. Вони копали в піску ями і вкривали їх клаптями бляхи. Як хто спромігся, влаштовував собі лігво й залазив у нього. Місіонер примудрував якийсь примітивний куб, щоб перегонити воду, але на триста чоловік не міг її настачити.

Під кінець другого дня Рауль, купаючись у лагуні, помітив, що спрага в нього неначе трохи притихає. Він оповістив про цю новину, і триста чоловіків, жінок та дітей невдовзі забрели по шию в лагуну. Вони напилися, вбираючи воду крізь шкіру. Круг них плавали мерці, дехто наступав на трупи, що встеляли дно лагуни. Третього дня живі поховали мертвих і стали чекати пароплава.

Тим часом Наурі, яку ураган розлучив із сім'єю, сама терпіла все те страхіття. Вона вчепилася за якусь нетесану дошку. Дошка поранила її, впивалась у тіло скалками, але Наурі міцно держалась і так, з дошкою,

перелетіла через атол у широке море. Високі, як гори, хвилі, скажено налітаючи на неї, вибили їй з рук дошку. Наурі була стара — мала близько шістдесяти, — але вона вродилася на цих островах і зросла на морі. Пливучи серед темряви, захекана, змучена, вона ротом ловила повітря. В плече її вдарив кокосовий горіх, аж заболіло. Вона, вмить зрозумівши, що їй робити, схопила горіха, а за годину

нахапала ще сім горіхів. Тоді обв'язала їх кругом себе і тепер легко держалася на воді. Той пояс рятував їй життя, але щохвилини міг і звести зі світу, вщент розтрощити її. Вона була гладка, і горіхи, б'ючись об неї, дуже їй дошкуляли. Проте змагатися з ураганом було для неї не первина, і Наурі ждала, поки він стихне, тільки все молилася своєму акулячому богові, щоб той захистив її від акул. Одначе на третю годину Наурі була така стомлена, що вже нічого не відчувала. О шостій годині вітер зовсім ущух, а вона й того не завважила. Аж як її викинуло на берег, вона прийшла до тями. Шкіра на ній була пообдирана, руки й ноги закривавлені. Вона поповзла вище, щоб відплив не стяг її в море, аж поки досягла такого місця, де вже хвиля не доходила.

Вона впізнала, куди її викинули хвилі: це, безперечно, Такокота, маленький острівець. Лагуни тут не було, ніхто тут і не жив. До Гіквейру звідсіля п'ятнадцять миль. Бачити Гіквейру вона не могла, але знала, що той острів на південь од Такокоти. Десять днів вона живилася кокосовими горіхами, що на них припливла: випивала їхній сік і їла осередок, тільки потрошку, щоб надовше вистачило. Надія на порятунок була невелика. Бачила Наурі дим од пароплавів, але хіба могла вона сподіватися, що який із них зайде на Такокоту, на цей безлюдний, забутий острів?

Спершу їй не давали спокою трупи. Море вперто викидало їх на берег, а вона, поки було сили, так само вперто скидала мерців назад у море, де акули хапали їх і зажерливо глитали. Коли Наурі знесиліла, трупи кругом облягли берег. Вона відчувала якийсь забобонний жах і одійшла якнайдалі до середини острова, хоч то було недалеко,

На десятий день, коли вона з'їла останній кокосовий горіх, її почала мучити люта спрага. Ледве тягнучи ноги, шкандибала вона берегом, шукаючи горіхів. Дивна річ — круг острова плавало безліч трупів, а кокосового горіха не було жодного, хоч, здавалось, їх мало б бути більше, ніж трупів! Нарешті вона вже перестала шукати і лягла, вкрай знемігшіїся. Наближався кінець. Залишилось одне: дожидати смерті.

Трохи прийшовши до пам'яті, вона помітила, що ввесь час не зводить очей з пасма блискучого рудого чуба на голові якогось мерця. Хвиля прибила його ближче й одійшла назад. Труп перекинувся. Наурі побачила, що обличчя в нього нема. Але той рудий чуб був їй знайомий. Минула година. Вона не дуже зацікавилась мерцем. Дожидала смерті, і їй байдуже було, хто такий той страшний мрець.

Одначе ще за годину, помалу підвівшись, вона почала пильно до нього придивлятись. Величезна хвиля викинула його аж геть на берег, куди менші хвилі не доходили. Так, Наурі не помилилась, — та копиця червоного чуба могла бути тільки на одній голові на цілому Паумоту, на голові Леві, німецького єврея, що скуповував перли та вивозив їх на шхуні "Гіра". Отже, "Гіра" загинула. Бог рибалок та злодіїв одвернувся від перекупці перлів.

Наурі підповзла до мерця. Крізь пошматовану сорочку видніло голе тіло, а на тілі шкуратяний пояс на гроші. Затримуючи віддих, вона спробувала розстебнути пояса. Справа була нескладна, далеко простіша, ніж вона гадала. Наурі швидко поплазувала по піску, тягнучи за собою пояс. Одну по одній розстібала вона кишеньки в поясі, але всі були порожні. Де ж він її заховаїв? В останній кишеньці вона таки знайшла її — першу і єдину перлину, що набув Леві за цю плавбу. Одлізши на кілька кроків, щоб не так смерділо від пояса, Наурі почала розглядати свою знахідку.

Це була вона, та сама перлина, що знайшов Мапуї, а одібрав у нього Торікі. Наурі важила її в руці, пестливо качала по долоні. Та не красою перлини вона захоплювалась: у перлині вона бачила дім, що так старанно

в своїй уяві збудував Мапуї вкупі з Тефарою та з нею. Кожного разу, коли вона дивилася на перлину, перед очима в неї поставав дім, з усіма подробицями і з восьмикутним годинником на стіні. Задля цього варто було ще пожити!

Вона одірвала стяжку від пов'язки на стегнах і міцно прив'язала нею перлину до шиї. Тоді пошкандибала берегом, задихаючись та стогнучи, але вперто шукаючи кокосових горіхів. Незабаром знайшла один, потім, оглянувшись, побачила й другий. Розколовши горіх, вона випила зіпсутий уже сік і з'їла осередок геть до крихти. Трохи згодом вона знайшла розбитого човна. В ньому не було кілочка, що правив колись замість кочета, але Наурі не тратила надії і перед вечором знайшла й кілочка. Все це віщувало на добре. Перлина, видно, була талісманом. Того ж таки вечора Наурі знайшла ще й дерев'яного ящика, що ледве виглядав з води. Коли вона тягла його на берег, всередині щось торохкотіло — там виявилося десять бляшанок з лососиною. Вона розбила одну бляшанку об човен. Показався сік. Наурі виссала його з бляшанки. Потім кілька годин добувала з неї лососину маленькими шматочками.

Ще вісім днів чекала Наурі порятунку. За цей час вона встигла прилаштувати кілочок до човна, прив'язавши його волокном з кокосових горіхів та рештками своєї агу. Човен був побитий, з великими шпарами, і Наурі не мала чим зашпаклювати його, щоб не проходила вода, але вона приберегла замість коряка шкаралупу з кокосового горіха. З великими труднощами вона змайструвала весло, шматком бляшанки обрізала собі коси при самій голові, сплела з них мотузку, прив'язала нею до ломаки дошку з ящика три фути завдовжки, зубами вигризла клинки й ними зміцнила мотузку, що стягала весло.

На вісімнадцятий день, перекинувшись опівночі човном через прибій, вона попливла назад, до Гіквейру. Стара, товста Наурі з усіх тих знегод звелася нінащо: зосталася сама шкіра, кістки та жили.

Човен був великий, роботи коло нього стало б трьом чоловікам, проте Наурі гнала його сама своїм незугарним веслом. Човен дуже протікав, і

третина часу марнувалося на те, щоб вичерпувати воду. При ясному денному світлі Наурі раз у раз дивилась, чи не замаячить попереду Гіквейру, — і все марно. За кормою зник Такокота, неначе потонув у морі. Гаряче сонячне проміння вогнем палило голе тіло, що спливало потом. Залишилося ще дві бляшанки з лососиною. Вона попробивала в них дірки й повипивала сік. Гаяти час, щоб витягати шматочками рибу, вона не зважувалась. Течія односила її на захід, і вона раз у раз мусила з нею боротися, прямуючи на південь.

Надвечір, ставши в човні, Наурі побачила нарешті Гіквейру. Чудові кокосові пальми зникли. Де-не-де тільки бовваніли поодинокі дерева, понівечені, з обчухраним листям. Наурі стало веселіше. Вона була ближче до мети, ніж думала. Течія все зносила її на захід. Наурі змагалася з нею, веслуючи без упину. Мотузка, що зв'язувала весло, розтяглася. Багато часу витратила Наурі, перев'язуючи її. Що дві години вода сповнювала човна. Доводилось, відриваючись од весла, черпати її коряком. А течія тим часом несла човен на захід.

Коли ховалося сонце, Гіквейру був за три милі від неї на південний схід. Зійшов повний місяць. О восьмій годині до Гіквейру лишалась одна миля. Ще годину Наурі щосили боролася з течією, але наблизитись до суходолу вже не могла. Вона потрапила в осереддя течії. Човен був завеликий, весло замале, багато часу марнувалося, виливаючи воду, а до того вона ще й дуже знебулася. Отже, хоч як вона увихалася, а човна відносило на захід.

Наурі помолилася своєму акулячому богові, перехопилась через борт і попливла. Вода її просвіжила. Невдовзі човен був уже далеко позад неї, і за годину вона помітно наблизилась до берега. Але тоді й почалася найбільша небезпека. Просто перед неї, за якихось двадцять ступнів, промайнув поверх води широкий плавець. Вона, не вагаючись, попливла просто на нього. Акула неквапливо крутнула вбік, підпливла до Наурі з правої руки і стала кружляти біля неї. Наурі пливла, не пускаючи з ока плавця. Коли плавець зникав, вона занурювала обличчя у воду, придивляючись, де повертається акула. З'являвся на поверхні плавець, і

вона знову пливла далі. Потвора не була голодна, Наурі це бачила. Певне, вона наїлась досхочу після урагану. Бо якби ні, то давно б кинулася на Наурі. Акула була довга, футів з п'ятнадцять, і враз би її переполовинила.

Але не можна було гаяти стільки часу через акулу. Чи пливла Наурі, чи зупинялась, течія все відносила її від берега. Минуло півгодини, і акула знахабніла. Бачивши, що Наурі їй не страшна, вона кружляла вже близько, зухвало витріщаючи очі. Наурі зрозуміла, що настане час, коли акула набереться сміливості й кинеться на неї. І зважилась сама зробити перший одчайдушний крок. Стара жінка, далеко серед моря, знесилена голодом і знегодами, не побоялася напасти на морського хижака, не чекаючи, поки він сам на неї кинеться. Вона пливла, ждучи слушного часу. Ось акула ліниво поминула її на відстані яких восьми ступенів. Стара шарпонулась до неї, немовби наступаючи. Акула люто вдарила хвостом. Шкарубка луска здерла з Наурі шкіру від ліктя аж до самого плеча. Сквапно одпливаючи, акула все ширила кола і нарешті зникла з очей.

В норі, викопаній у піску, покритій клаптями бляхи, лежали Мапуї з Тефарою і лаялися.

— Коли б ти робив так, як я тобі казала! — без кінця. провадила Тефара. — Було сховати перлину і нікому не признаватись. От і мав би її тепер.

— Але ж Гуру-Гуру був зі мною, коли я розкрив мушлю. Скільки я вже торочив тобі!

— А тепер не буде в нас дому. Рауль сьогодні казав мені, що якби ти не продав перлини Торікі…

— Та я ж не продавав! Торікі в мене відібрав її!

— Коли б ти не продав її, то він заплатив би тобі п'ять тисяч французьких доларів, а це все одно, що десять тисяч чілійських.

— Він порадився з матір'ю, — пояснив Мануї,— а вона знається на перлах.

— Пропала перлина! — тужила Тефара.

— Зате я розрахувався з Торікі. Адже я був йому винен тисячу двісті.

— Торікі помер! — крикнула Тефара. — Про його шхуну ніхто нічого не чув. Вона загинула вкупі з "Аораї" та "Гірою". Хіба Торікі тепер поборгує тобі на триста доларів, як обіцяв? Ні, бо він помер! А коли б ти не знайшов перлини, хіба б ти був винен Торікі тисячу двісті? Ні! Торікі помер, а мертвому ти не міг би заплатити!

— Проте й Леві не заплатив Торікі,— казав Мапуї,— дав йому клаптик паперу, а за нього Торікі мав одержати в Папіїті гроші. Тепер Леві мертвий і не може заплатити. І Торікі помер, і папір пропав, і перлина пропала. Твоя правда, Тефаро! Я випустив перлину з рук і нічого не взяв за неї. А тепер лягаймо спати.

Раптом він підняв руку і почав прислухатись. Чутно було, як хтось сопе, ледве зводячи дух. Чиясь рука невпевнено мацала за мату, що була почеплена замість дверей.

— Хто там? — гукнув Мапуї.

— Наурі,— почули вони. — Чи не можеш ти сказати, де мій син Мапуї?

Тефара перелякано скрикнула і вхопила чоловіка за руку.

— Мара, — забелькотала вона, — мара!

У Мапуї лице пожовкло зі страху. Він ближче присунувся до Тефари.

— Жінко добра, — промовив він, заникуючись та намагаючися змінити голос, — я добре знаю твого сина. Він живе на східному березі лагуни.

Почулося зітхання. Мапуї відлягло від серця: він по шив у дурні мару!

— А звідкіля ти, стара, прийшла? — спитав він.

— З моря, — почулась тужлива відповідь.

— Так я й знала, так я й знала! — закричала Тефара, хитаючись із боку на бік.

— А відколи це Тефара ночує в чужій господі? — почувся за матою голос Наурі.

Мапуї перестрашився і з докором глянув на жінку — це ж вона своїм голосом виказала їх!

— І відколи це Мапуї, мій син, одцурався своєї старої матері? — почулося за матою.

— Ні, ні, я не цурався!.. Мапуї не відцурався тебе! — закричав він. — Я не Мапуї! Кажу тобі, що він живе на східному березі лагуни!

Нгакура, підвівшись на постелі, почала плакати. Мата заворушилась.

— Що ти робиш? — промимрив Мапуї.

— Я хочу ввійти, — сказав голос Наурі.

Щось підіймало мату, Тефара хотіла сховатися під укривалом, та Мапуї не дав їй. Він ухопився за неї руками, бо не міг не вхопитися. Воші борюкалися, тремтячи зі страху, ляскаючи зубами, і пильно дивилися на мату. Нарешті вони побачили Наурі, що помалу влазила до їхнього лігва; морська вода скапувала з неї, пов'язки на тілі не було. Вони поточилися назад, видираючи одне в одного Нгакурине укривало, щоб закритися ним.

— Ви б краще дали матері хоч краплину води, — жалібно промовила мара.

— Дай їй води, — наказала Тефара тремтячим голосом.

— Дай їй води, — і собі сказав Мапуї, звертаючись до Нгакури.

Вони вдвох виштовхали Нгакуру з-під укривала. За хвилину, виглядаючи крадькома з-поза жінчиної спини, Мапуї побачив, що мара п'є воду. Коли ж мара простягла тремтячу руку й поклала її на руку Мапуї, то він, відчувши вагу, переконався, що то не мара. Тоді він виринув з-під укривала й потяг за собою Тефару. Минуло кілька хвилин, і всі вони вже слухали оповідання Наурі. А коли нона дійшла до того місця, як знайшла Леві, і поклала перлину на Тефарину долоню, тоді й Тефара впевнилась, що її свекруха жива.

— Вранці,— сказала Тефара, — ти продаси перлину Раулеві за п'ять тисяч французьких доларів.

— А дім? — запитала Наурі.

— Рауль поставить дім, — відказала Тефара.

— Він каже, що дім коштуватиме чотири тисячі доларів. А на тисячу він нам дасть краму. Одна тисяча французьких доларів це все одно, що дві тисячі чілійських.

— І дім буде сорок футів завдовжки? — допитувалася Наурі.

— Аякже, — відказав Мапуї,— сорок футів.

— І всередині кімнати висітиме восьмикутний годинник?

— Авжеж… І круглий стіл буде.

— То дайте мені чогось попоїсти, я голодна, — задоволено сказала Наурі.— А потім полягаємо спати, бо я стомилася. Взавтра ми ще поговоримо про дім, а тоді вже продамо перлину. Краще було б узяти тисячу французьких готівкою. Якось воно інакше мати готові гроші, аніж вибирати їх крамом у купця.

КИТІВ ЗУБ

Сталося це давно, на одному з островів Фідягі, в селищі Реві. Джон Старгерст підвівся в місіонерському домі і голосно ознаймив, що має замір провіщати Христову віру серед племен Віті-Леву. Віті-Леву — в перекладі Велика Земля — то найбільший острів Фіджійського архіпелагу, що складається з багатьох великих островів, не рахуючи сотень дрібних. Подекуди на узбережжі Віті-Леву притаковилися поодинокі білі — місіонери, купці, ловці трепангів та дезертири з китобійних суден. Життю їхньому завжди загрожувала небезпека. Частенько під самісінькими їхніми вікнами курився дим з напалених печей, а попри їхні оселі тубільці волочили собі на бенкет забитих ворогів.

Лоту, себто християнська віра, посувалася тут повільною ходою, ба навіть, як той рак, ішла назад. Ватажки місцевої людності, проголосивши себе християнами і пригорнувшись, на превелику радість місіонерів, до лона церковного, мали погану налогу прогрішатися, спокусившись м'ясом якогось ворога, що давно на нього стригли зуби. "З'їж — або тебе з'їдять" — такий був закон у цьому краю, і, як видно, мав він ще довго тут панувати.

Деякі ватажки, як от Таноа, Туйвейкоса чи Туйкілакіла, поїдали сотні своїх земляків. Та перший серед тих ненажер, безперечно, був Ра-Ундреундре з Такіракі. Він провадив обрахунок своєї здобичі. Ряд каменів перед його хатиною означав людей, що їх поїв Ра на своїм віку. Був той ряд двісті тридцять ступенів завдовжки, а каменів мав вісімсот сімдесят два. Кожен камінь означав одну жертву. Ряд той був би, мабуть, ще набагато довший, коли (і ворожий спис не прохромив Ра-Ундреундре крижів під час сутички в нетрях Сомо-Сомо, а його самого не подано до столу Наунгавулі, нікчемний ряд якого налічував усього сорок вісім каменів.

Знесилені тяжкою працею, виснажені пропасницею, місіонери не подавалися, затято виконуючи свої обов'язки. Хоч деколи й до розпачу доходило, та вони вірили, що мусить статися якесь чудо — зійде, приміром, на землю святий дух, палаючи вогняними язиками, і настануть тоді великі жнива на заблукані душі. Людожери з Фіджі теж уперто трималися свого. Кучеряві ласуни не хотіли зрікатися своїх горщиків з м'ясом, поки було що в них накладати. Часом, як бранців бувало забагато, людожери дурили місіонерів. Пускали поголоску, що тоді-то й тоді відбудеться велика учта і вони зведуть зі світу силу народу. Місіонери поспішалися рятувати бідних бранців: вимінювали їх на тютюн, перкаль і кварти намистин. Віддаючи таким чином зайвину живого м'яса, ватажки добре на тому вигравали, завжди-бо мали змогу напасти на яке чуже селище та захопити здобич.

Отак стояли справи, коли Джон Старгерст ознаймив, що понесе слово боже від узбережжя до узбережжя Великої Землі. І найперше він хотів вирушити в гори, туди, де починалася річка Рева.

Почувши це, всі вжахнулися. Проповідники-тубільці навіть заплакали. Двоє товаришів-місіонерів з усієї сили намагалися відраяти його. Король Реви застерігав Старгерста, що горяни напевне зроблять з ним кай-кай, себто з'їдять його. Йому, як володареві, що ввірував у Лоту, доведеться піти на них війною, а горян, він це добре знає, йому не здолати. Вони зможуть припливти річкою та зруйнувати селище Реву, — про це король

Реви теж знав не згірше. Але що він мав діяти? Коли Джон Старгерст, ні на що не зважаючи, піде туди, його там напевне з'їдять, а тоді буде війна, і сотні людей загинуть.

Надвечір того ж таки дня прибула до Джона Старгерста депутація ватажків Реви. Він слухав їх терпляче, так само терпляче сперечався з ними, але від свого не відступився ні на крок. Товаришам своїм місіонерам він сказав, що зовсім не прагне мучеництва. Він лише творить волю божу. Його-бо покликано нести слово господнє серед мешканців Віті-Леву.

Купцям, що з великим запалом переконували його, Джон відповів:

— Ваша мова ні до чого. Ви боїтеся тільки, аби не мати збитків. Ви цікавитесь лише грошима, а я піклуюся про душі людські. Поганів цього темного краю треба врятувати од вічних мук.

Джон Старгерст не був фанатик. Він би перший заперечив, якби про нього таке сказано. Був з нього чоловік вельми практичний і розважний. Він ані хвилини не вонпив, що його виправа дасть найкращі наслідки. Він марив про те, як у темних душах горян спалахне святий вогонь, надихне їх на спасенне життя і розіллється з гір могутніми, широкими хвилями геть по всій Великій Землі, а звідти аж до найдальших та найменших острівців серед безмежного океану. Лагідні сірі очі Джонові не світилися безтямним, хворобливим запалом. Він був спокійний, рішучий, непохитний, бо всією своєю істотою вірив у вищу силу, що ним керує.

Знайшовся лиш один чоловік, який схвалив його заміри. Був то Ра-Вату. Він потайки від інших підохочував Старгерста й пропонував йому провідників, що мали довести його до найближчого підгір'я. В свою чергу поведінка Ра-Вату безмежно тішила Джона Старгерста. Запеклий поганин Ра-Вату, з темним, як і його вчинки, серцем, починав випромінювати боже світло. Він закидав навіть про те, що думає прийняти віру Христову. Щоправда, три роки тому він теж казав, що хоче

вихреститись, і таки приєднався б до лона церкви християнської, якби Джон Старгерст дозволив був йому забрати з собою в нову віру і своїх чотирьох жінок. До моногамії Ра-Вату мав певні застереження як з боку економічного, так і з етичного. Крім того, місіонер своєю незгодою нізащо зневажив його. Отже, щоб довести цілковиту незалежність своїх переконань, Ра-Вату замахнувся на Старгерста здоровенною бойовою палицею. Місіонер урятувався тільки тим, що миттю прискочив до Ра-Вату, міцно обняв його і держав так в обіймах, аж поки наспіла допомога. Однак тепер усе те минуло й забулося. Ра-Вату лаштувався перейти в лоно церкви вже не тільки як навернений поганші, але й як навернений полігаміст. Він запевняв Старгерста, що жде лишень, поки вмре його найстарша жінка, дуже хвора.

Джон Старгерст поплив угору по тихій річці Реві в одному з човнів Ра-Вату, і за два дні човен мав доправити його туди, куди сягала водяна дорога, а тоді вернутися назад. Далеко на обрії мріли високі курні верховини, здіймаючись до самого неба. То було пасмо гір Великої Землі. Цілий день Джон Старгерст дивився, очей не зводячи, в той бік. Його брала нетерплячка.

Час від часу він подумки молився. Іноді з ним укупі молився Нарау, тубілець-проповідник, що вихрестився сім літ тому, коли доктор Джеме Елері Браун урятував його від гарячої печі, витративши на нього всього лише кілька плиток тютюну, два бавовняні укривала та велику пляшку цілющого бальзаму. Тільки в останню хвилину, після двадцяти годин самотніх молитов, Нарау врешті почув голос божий, що велів йому йти в гори з Джоном Старгерстом.

— Я йду з тобою, вчителю, — заявив він.

З тихою радістю вітав Джон Старгерст заміри Нарау. Сам господь бог допомагає йому, коли вже така слабкодуха істота, як Нарау, не побоялася йти з ним разом.

— Я, по правді кажу, не одважний; я наймізерніше начиння господнє, — казав Нарау ще першого дня, сівши в човен.

— Ти повинен вірити, твердо вірити, — навчав його місіонер.

Того ж таки дня річкою Ревою вгору вирушив і другий човен. Одначе плив він оддалік, ховаючись, щоб не запримітили його з першого човна. Той човен теж належав Ра-Вату, а сидів у ньому Ерірола, брат у перших і вірний помічник Ра-Вату. Цілу дорогу він тримав у руках маленького кошика, в якому лежав китів зуб. То був чудовий зуб, на цілих шість дюймів завдовжки, довершеної форми і, видно, давній віком, бо трохи зжовк і одсвічував червоним. Він теж належав Ра-Вату. А коли на Фіджі такий зуб починав ходити по руках, відбувалися важливі події. Бо там водився звичай, що той, кому подаровано китового зуба, мусив учинити волю того, хто його подарував, хоч би там що він просив — чи то чоловіка вбити, чи вчинити спілку поміж племенами. І ніколи ще ніхто з мешканців Фіджі не пішов на таку наругу, щоб, узявши зуба, не вволити бажання того, хто його подарував. Траплялося, що прохання не щастило виконати або виконувано з деякою загайною, але наслідки тоді були кепські.

Другого дня надвечір Джон Старгерст доплив майже до верхів'я Реви й зупинився в селищі одного ватажка, що звався Монгондро. Вранці він гадав вирушити пішки разом з Нарау до верховин курних гір, що тепер, зблизька, поблискували, мов зелений оксамит. Старий присадкувато Монгондро був чоловік плохий, привітної вдачі, він трохи недобачав, до того ж мав слонову хворобу. До військових чвар він уже втратив хіть. Монгондро гостинно зустрів місіонера, нагодував потравами з власного столу і навіть завів з ним балачку на релігійні теми.

Маючи допитливий розум, він звернувся до врадуваного Джона Старгерста, щоб той з'ясував йому, як саме повстав світ. Джон Старгерст помітив, що коротка оповідь за книгою Буття про початок світу дуже вразила Монгондро. Кілька хвилин старий курив, не озиваючись і словом. Тоді, вийнявши люльку з рота, скрушно похитав головою.

— Так не могло статися, — промовив він. — Я, Монгондро, за молодих літ умів майструвати. І минало цілих три місяці, поки зроблю було човника, зовсім маленького човника. А ти кажеш, що всю землю й воду створив один чоловік.

— Ні, їх створив бог, єдиний, правдивий бог! — перехопив місіонер.

— Нехай і бог, — міркував Монгондро. — Виходить, що псе: і землю, й воду, й дерева, рибу та ліс, і гори, сонце, місяця та зірки — створено за шість день. Ні, щось воно не так! Кажу тобі, замолоду з мене був спритний майстер, а все-таки доводилося три місяці поморочитись коло одного маленького човника. Все це казка для малих дітей. Жодна доросла людина цьому не повірить.

— А я ж дорослий! — заперечив місіонер.

— Авжеж, ти дорослий. Але мій темний розум не годен збагнути того, у віщо ти віруєш.

— Кажу тобі, я вірю, що все створено протягом шести днів!

— Еге ж, еге ж, — замурмотів, заспокоюючи місіонера, старий людожер.

А коли Джон Старгерст та Нарау полягали спати, в хатину до ватажка тихенько прошмигнув Ерірола і після довгої дипломатичної балачки подав Монгондро китового зуба.

Старий ватажок довго тримав обіруч того зуба. Напрочуд гарний був зуб; спокуса для Монгондро була велика. Але він здогадався, чого проситиме Ерірола за подарунок.

— Ні, ні! Зуб чудовий, що й казати! Хто б не хотів мати такого!

А все ж старий, перепросивши якнайкраще Еріролу, оддав йому зуба назад.

Тільки свінуло, вже Джон Старгерст був на ногах. У чоботях з довгими халявами він швидко ступав стежкою поміж чагарів. Слідком за ним ішов вірний Нарау, а голий провідник, що його послав з ними Монгондро, показував їм дорогу до сусіднього селища. Опівдні вони вже були там. Звідти мав їх вести інший провідник. А за милю позад них крався Ерірола з кошиком за плечима, і в тому кошику був китів зуб. Ще два дні йшов він назирці за місіонером, у кожному селищі пропонуючи ватажкам китового зуба, та всі від нього відмовлялися. Не встигне місіонер вийти з селища, а вже й Ерірола тут; отож ватажки наперед здогадувалися, чого він проситиме, і не хотіли той дарунок брати.

Місіонер та Нарау заглибилися в гори, а Ерірола пішов навперейми мало кому відомою стежкою, випередив їх і перший прибув до володінь Булі з селища Гатоки. Булі, звісно, не знав про те, що невдовзі має прийти й Джон Старгерст. А китів зуб був напрочуд гарний — рідко такі трапляються, незвичайного забарвлення. Запропонував його Ерірола прилюдно. Булі з Гатоки сидів на найкращій із своїх мат, оточений старшими радниками. Троє служок віялами відганяли від нього мух. І він ласкаво погодився прийняти з рук свого вістуна китів зуб, дарунок Ра-Вату, що його приніс у гори Ерірола, брат у перших Ра-Вату.

Розляглися гучні оплески. Радники, вістуни, служки з віялами, всі в захваті вигукували гуртом:

— А! Вої, вої! А! Вої, вої! А табуа леву! Вої! Вої! А мудуа, мудуа, мудуа!

— Незабаром прибуде сюди біла людина, — почав Ерірола, перемовчавши належну хвилю. — Це місіонер, і він прибуде ще сьогодні. Ра-Вату бажає мати його чоботи. Він хотів би подарувати їх своєму доброму приятелеві Монгондро. З чобітьми разом пошле він йому й ноги білої людини, бо Монгондро старий, і зуби в нього кепські. Подбай же, о

Булі, щоб разом з чобітьми надіслано й ноги. А тулуб може залишитися й тут.

Булі вже каявся, що прийняв китового зуба. Радість в очах його враз погасла, і він нерішуче оглянувся. Та що ж, подарунка взяв, то нічого не вдієш.

— Що може важити така дрібниця, як місіонер! — підохочував його Ерірола.

— Атож, така абищиця, як місіонер, не варт доброго слова, — відказав Булі, опанувавши себе. — Монгондро матиме чоботи. Рушайте, хлопці, втрьох або вчотирьох, перестріньте місіонера на стежці. Та подбайте, щоб вернулися сюди з чобітьми.

— Запізно вже, — мовив Ерірола. — Чуєш? Він іде сюди.

З густих кущів саме вигулькнув Джон Старгерст, а за ним слідком Нарау.

Переходячи потік, набрав він у свої славетні чоботи з довгими халявами повно води, і тепер за кожним кроком вона дзюркала з них тонкими струмочками. Старгерст поглянув на присутніх променистими очима. Непохитний у своїй вірі, не відчуваючи в завзятті ні страху, ні сумніву, оглядав він селище, і безмежна радість сповнювала його серце. Він знав, що відколи світ настав, нога білої людини не ступала ще сюди, в гірську твердиню Гатоку.

Очеретяні хатини тулилися до прикрих гірських схилів, зазираючи в бурхливу Реву. Обабіч здіймалися до неба стрімкі скелі. У вузьку ущелину сонце заглядало хіба яких три години на добу. Не було тут ані кокосових пальм, ані бананів, хоча буйна тропічна рослинність вкривала гори, залазила в кожну шпарку, чіплялася корінням за найменші розколини. Легкі зелені гірлянди звисали з гострих прискалків. А в далекому кінці

ущелини, зриваючися з височини восьмисот футів, ринула могутнім потоком Рева, і повітря в цій скелястій фортеці дрижало та гуло, одзиваючись на ритмічний гуркіт водоспаду.

Джон Старгерст побачив, як із ватажкової хатини вийшов Булі зі своїм почтом.

— Я приніс вам гарну звістку, — привітав їх місіонер.

— А хто тебе послав? — спокійно запитав Булі.

— Бог.

— Такого ймення не знають у Віті-Леву, — осміхнувся Булі.— Над якими островами, селищами, міжгір'ями він панує?

— Він панує над усіма островами, всіма селищами, всіма міжгір'ями, — врочисто відповів Джон Старгерст, — Він володар землі й неба, і я приніс вам його слово.

— А чи прислав він китового зуба? — нахабно запитав Булі.

— Ні, але коштовніше за всякого китового зуба…

— У нас такий звичай, що владарі вимінюються подарунками, посилають китового зуба, — не дав Джонові доказати Булі.— Твій пан скнара і сам ти дурень, коли прийшов у горн без нічого. Ось глянь, щедріший, ніж ти, чоловік випередив тебе.

Сказавши так, він показав китового зуба, що дав йому Ерірола.

Наруа застогнав.

— Це китів зуб Ра-Вату, — прошепотів він до Старгерста. — Я його добре знаю. Тепер ми пропали.

— Гарна річ, — мовив місіонер, гладячи свою довгу бороду та поправляючи окуляри. — Ра-Вату подбав про те, щоб нас тут прийняли як слід.

Але Нарау знову застогнав і відійшов від того, кому так вірно товаришив.

— Ра-Вату скоро прийме Лоту, — сповістив Старгерст. — І вам теж я приніс Лоту.

— Нащо мені твоє Лоту! — згорда відказав Булі.— Я вирішив, щоб тебе ще сьогодні було забито.

Він кивнув до рослявого горянина, і той, поступивши наперед, замірився палицею. Нарау чимдуж метнувся до найближчої хатини, шукаючи захисту серед жіноцтва, і затулився матами, а Джон Старгерст жваво скочив до свого ката і обняв його за шию.

Тепер, урятувавшись на часину від неминучої смерті, він став переконувати дикунів так гаряче, як тільки міг. Добре розуміючи, що захищає своє життя, він, одначе, ані хвилювався, ані боявся.

— Ти погано вчиниш, забивши мене, — казав він катові.— Я нічого лихого не заподіяв ні тобі, ні Булі.

Він так тісно притулився до горянина, що ніхто не зважувався вдарити його палицею, щоб не влучити земляка. Джон Старгерст не розводив рук і, рятуючи своє життя, переконував тих, що голосно вимагали його смерті.

— Я звуся Старгерст, — казав він спокійно. — Я працював на Фіджі три роки і не просив ніякої віддяки. До вас я прийшов, аби вчинити вам добро. Нащо мене вбивати? Що вам від цього прибуде?

Булі крадькома поглянув на китів зуб: йому ж бо вже гойно віддячено!

Натовп голих дикунів оточив місіонера. Вони завели пісню смерті, пісню про гарячу, аж червону, піч — і заглушили Джонів докірливий голос. Але Старгерст так спритно викручувався, припадаючи всім тілом до ката, що тому ніяк було вжити своєї страшної палиці.

Ерірола посміхнувся, і Булі посіла лють.

— Оступіться, дурні! — крикнув він. — Оце то добра слава піде про вас по всьому узбережжі! Десяток вас на одного беззбройного, кволого, як жінка, місіонера — і не впораєтеся з ним!

— Стривай, о Булі! — намагаючись перекричати гамір та метушню, гукав місіонер. — Я й тебе подужаю! Моя зброя — істина й справедливість, і жодна людина не може її подолати!

— Ну, то підійди до мене, — озвався Булі.— Моя зброя — нікчемна, мізерна палиця, і, як ти кажеш, тебе вона не подолає.

Юрба розступилася, і Джон Старгерст став лице в лице перед Булі, що спирався на величезну сучкувату палицю.

— То підходь же, місіонере! — задерикувато крикнув Булі.— Збори мене!

— Не журись, я підійду і зборю тебе, — відказав Джон Старгерст. Протерши окуляри та знову надівши їх, він ступив наперед.

Булі чекав, піднявши вгору палицю.

— Найперше зваж, що від моєї смерті тобі нічого не прибуде, — почав своєї місіонер.

— За мене відповість моя палиця, — сказав Булі.

Так він відповідав на кожне місіонерове слово та все пильнував, щоб попередити хитрий викрут білої людини, що кидається в обійми своєму ворогові.

Аж тепер тільки вперше збагнув Джон Старгерст, що смерть за плечима. І вже не пробував її уникнути. Без шапки стояв він проти ясного сонця й голосно молився — загадкова постать неминучої білої людини, що з біблією, револьвером чи пляшкою рому всюди спобігає зачудованого дикуна на власній його землі.

Так стояв Джон Старгерст перед Булі з Гатоки в його скелястій фортеці.

— Прости їм, бо вони не відають, що чинять, — молився він. — Зглянься, господи, на Фіджі! Май, господи, жаль до Фіджі! Почуй, о Єгово, молитву мою заради сина твого, що ти послав нам, аби через нього ми всі стали дітьми твоїми! Ти дав нам життя, і ми віримо, що знову повернемось у лоно твоє. Темна земля ця, о боже, темна. Але ти всемогутній і можеш її врятувати. Простягни долоню свою, господи, і врятуй Фіджі, врятуй нещасних людожерів з Фіджі.

Булі увірвався терпець.

— Тепер я дам тобі відповідь, — промурмотів він, замахуючись палицею.

Нарау, що заховався серед жіноцтва та мат, почув, як щось важко гупнуло, і здригнувся. Тоді залунала пісня смерті, і він зрозумів, що його улюбленого вчителя поволокли до печі. Він почув ще слова пісні:

"Обережно неси мене, обережно, бо я захисник сього краю,

Дякую тобі, дякую, дякую!"

Потім серед гамору почувся поодинокий голос, що запитав:

"Де відважний чоловік?"

Сотня голосів заревла на відповідь:

"Зараз його притягнуть до печі й спечуть".

"Де боягуз?" — знову почувся самітний голос.

"Утік і поніс звістку! — загув натовп на одповідь, — утік і поніс звістку! Утік і поніс звістку!"

МАУКІ

Нарау застогнав у тузі. Давня пісня казала правду Він був боягуз, і нічого іншого йому не залишалось, як утекти й понести звістку про подію.

Він важив сто десять фунтів. Волосся в нього було по-тубільному кучеряве, і весь він був чорний, своєрідно чорний: не синюватий, не червонуватий, а чорний от, як чорна слива. Звали його Маукі, і він був ватажків син. Мав вія три тамбо. Тамбо в Меланезії означає те саме, що табу в полінезійців. Ці три тамбо складалися з таких заборон: по-перше, він ніколи не повинен був ані торкатися жіночої руки, ані допускати, щоб

жіноча рука торкалася його самого або його речей, по-друге, не вільно було йому їсти водяних слимаків чи й іншу яку страву з того вогню, де вони пряжилися; по-третє, не дозволялося Маукі дотикатись до крокодила, та й плавати човном, де був би хоч крокодилів зуб.

Зуби в Маукі були теж чорні, але вже по-іншому, ніж тіло. їхній колір нагадував, сказати б, сажу. Придбали вони цю барву тієї ночі, коли мати пофарбувала їх порошком із гір, що за Порт-Адамсом. Порт-Адамс — це таке село на узбережжі Малейти, а Малейта — найдикіший острів з усіх Соломонових, такий дикий, що й досі ані купці, ані плантатори не зважились там оселитись. І давніх літ ловці трепангів та скупники сандалового дерева, і сучасні наймачі робітників із своїми вінчестерами та бензиновими двигунами, — всі, хто заглядав на Малейту, шукаючи пригод та зиску, тут звичайно гинули і гинуть під топірців та тупоносих куль із снайдерівських гвинтівок[24]. Маємо двадцяте століття, але й тепер, як і перше, Малейта — кляте місце для наймачів, що набирають тубільців на плантації, розкидані по сусідніх, цивілізованіших островах, де платиться робітникові тридцять доларів на рік. Тубільці тих сусідніх, цивілізованіших островів, діткнуті культурою, уже не стають за таку ціну на плантацію.

Вуха в Маукі були продірявлені не в двох-трьох, а в двадцятьох місцях. В одній невеликій дірочці теліпалася глиняна люлька. Більші дірки на таке вже не годилися, люлька не могла в них триматись. У найбільші дірки він засилив звичайно щось подібне до дерев'яних сережок, дюймів по чотири в діаметрі,— а самі дірки мали в обводі дюймів дванадцять з половиною. У смаках своїх Маукі додержувався давніх традицій. Справді-бо, решту дірок виповняли в нього такі оздоби: порожні набої з рушниць, ухналі, мідяні гвинти, клапті мотузки, плетінки, пучки зеленого листя, а вечорами ще й червоні гібіскові квітки. Отож річ ясна, що кишень він не потребував, та й не було їм місця, бо тільки й одежі мав він, що перкалевий пояс кілька дюймів завширшки. Ножика носив він у чубові, зачепивши його за кучеряве пасемце, а найдорожчий скарб — вушко від порцелянової чашки — висів на черепаховій каблучці, просунутій крізь носову хрястку.

Проте обличчя Маукі мав приємне. Гарненьким назвало б його всяке, а як на меланезійця, то це був просто взірець людської вроди. Лише мужності, сили бракувало тому обличчю. Щось було в ньому занадто делікатне, жіночне, майже дівоче. Риси тонкі, делікатні та дуже вже дрібні. Невиразне підборіддя, позбавлений енергії рот. Чоло, щелепи, ніс — усе якесь безхарактерне. Але в очах іноді поблискував огник, засвідчуючи притаманні Маукі властивості, що їх інші не могли ще зрозуміти. Ті приховані властивості — відвага, впертість, хоробрість, буйна уява, меткий та спритний розум — не раз дивом дивували земляків Маукі, виявляючись у разючій послідовності його вчинків.

Батько Маукі був ватажок селища Порт-Адамс. Отже, Маукі змалку жив на морському березі, однаково добре почуваючи себе й на землі й на воді. Він досконало вивчив життя всякої риби та устриць, а навколишні рифи знав, як свої п'ять пальців. Човном керував він як мало хто. Плавати навчився по першому годочку, а в сім літ міг затаювати дух на цілу хвилину і поринав на дно в місцях завглибшки тридцять футів.

Якраз семирічним хлопчиком викрали його лісові мешканці, що самі не вміли плавати і боялися солоної води. Отже, відтепер Маукі бачив море лиш здалека, крізь плетиво гілок у густих гаях або з гірських шпилів. Він попав у рабство до старого Фанфоа, головного ватажка на двадцять сіл, розкиданих по малейтських лісах. Димок, що підіймався звідти погожого ранку в небо, — то єдиний доказ білилі морякам, що й по джунглях Малейти живуть люди. Бо білі не сягають туди ніколи. Колись, порушувані жадобою золота, вони пробували дістатися в джунглі,— тепер їхні голови з вискаленими зубами стримлять на закурених кроквах у хатинах лісових войовників.

Коли Маукі перейшло на сімнадцятий рік, у Фанфоа якраз скінчився увесь тютюн, і дуже це йому допікало. То був скрутний час для всіх його підданців. І винен був він салі. Суо була гавань така маленька, що велика шхуна не могла там об'якоритись. Весь берег поріс мангровими деревами[25], що простягали свої віти понад воду. То була немовби пастка, і в ту пастку тубільцям пощастило зловити двох білих, що

прибули невеликим кечем[26] наймати робітників. Вони мали багато тютюну та різного краму, а до того ще й три рушниці та безліч набоїв. У гавані не було жодних сіл, і наймачі мали діло з лісовиками, що приходили здалеку. Справи їхні йшли спочатку чудово: першого ж таки дня згодили вони двадцятьох робітників, навіть старий Фанфоа записався. Але того самого дня найняті дикуни стяли голови двом білим, повбивали матросів і спалили кеч. Відтоді цілих три місяці мали тубільці досхочу тютюну та розмаїтого краму. А потілі прийшов військовий корабель. Бомби з нього сягали далеко по острову, перелякані мешканці втікали в якнайглухіші лісові хащі. На берег вийшли білі, вони пустили на попіл села з усім їхнім тютюном та крамом. Кокосові пальми та банани порубано, таро[27] на полях знищено, свині та кури побито.

Звичайно, то була добра для Фанфоа наука — але ж тютюну тилі часом не стало. Молоді хлопці, підвладні йому, боялись тепер найматися до білих, і тому Фанфоа звелів однести раба свого Маукі на берег і там віддати його на роботу за пів'ящика тютюну. Опріч тютюну, одержав Фанфоа в завдаток із платні свого раба на плантаціях ножі, сокири, перкаль та намисто. Коли Маукі опинився на кораблі, його пойняв великий жах. Він тремтів, як жертовне ягня. Білі ж були такі нелюдяні. Та й як їм, двом білим серед тичби дикунів на берегах Малейти, бути людяними! Адже кожна шхуна мала по п'ятнадцять або й двадцять темношкірих матросів, та ще часом десятків шість-сім найнятих робітників. А тут ще мешканці узбереж, які кожної хвилини могли напасти зненацька і всіх вирізати. Справді-таки, білий за таких умов повинен бути жорстокий. А ще мали ті страшні люди різне диявольське начиння: швидкобійні рушниці, якісь залізні та мідяні пристрої, що рухали шхуну й без вітру, нарешті скриньки, що розмовляють і сміються, немов живі істоти. А про одного білого Маукі чув навіть таке, що той міг собі вставляти й витягати зуби, коли схоче… Справжнісіньке чортовиння!

Маукі одвели в каюту внизу. На палубі залишився вартувати один білий, озброєний двома револьверами. В каюті сидів другий білий, що держав перед собою книжку і креслив у ній чудні значки та карлючки. Він зиркнув на Маукі, наче на якусь курку чи підсвинка, заглянув йому під

руки і щось записав у тій книжці. Потім він подав паличку до письма новому робітникові. Той лише торкнувся до неї і в такий спосіб підрядився працювати три роки на плантаціях милової компанії "Місячний блиск". Сам Маукі того не знав, ніхто йому нічого й не пояснював. Та суворі білі люди наглянуть, щоб він чесно дотримав слова, — а могутність Великобританії та всього її флоту додавала їм сили й певності.

Були на кораблі й інші тубільці з далеких, чужих земель, і коли білий звелів їм, вони витягли в Маукі з чуба довге перо, обстригли його щільно і обвинули йому стегна яскраво-жовтим перкалем, так званим лава-лава.

Ріс день, не два пробув він на шхуні, багато країв та островів побачив — і вві сні вони йому перше не ввижалися, — а нарешті поставлено його в Новій Джорджії на роботу. Мав він тут корчувати джунглі та різати очерет. Тепер лише спізнав він, що то воно праця. Навіть у Фанфоа не доводилось йому так тяжко працювати, і це зовсім не припало йому до смаку. Працювали робітники од світання до смеркання, а їли тільки двічі на день. Та й харч був дуже одноманітний: день при дні солодка картопля, і так цілими тижнями, а тоді знов цілими тижнями самий риж.

Щодня повинен був Маукі здіймати шкаралупу з кокосових горіхів, і багато-багато днів доглядав він вогню, де висушувано копру. Від того почали йому боліти очі, і його поставили рубати дерево. Він добре орудував сокирою, отже, через який час попав до партії, що будувала міст. А то якось його примусили за кару прокладати з іншими дорогу. Працював він і на вельботах, коли звозили копру;і далеких берегів або коли білі виїздили глушити рибу динамітом.

Він трохи наламався говорити по-англійському і, отже, міг тепер порозуміватися з усіма білими і з усіма робітниками, що мали тисячу різних говірок. Багато дечого довідався він про білих людей, а головне, що вони чесно додержують слова. Приміром, обіцяно йому дати тютюну, — і він його справді отримував. А як обіцяли робітникові "всипати бубни", коли він завинить, — то неодмінно всипали, як було за що. Маукі не розумів, що воно означає "всипати бубни", але вислів цей був часто

вживаний, і він собі приточив його до вибитих зубів та крові, які частенько товаришили тій "бубні". Проте дізнався він також, що невинних не б'ють. Навіть коли білий часом вип'є зайву чарку — а це бувало раз у раз, — і тоді він нікого не вдарить, аби ніхто тільки ладу не порушував.

Маукі не любив плантацій. Працю він ненавидів, він-бо ватажків син. Десять уже літ минуло, відколи Фанфоа вкрав його з Порт-Адамс, і Маукі дедалі більше брала нудьга за домівкою Що там, він навіть за Фанфоа нудьгував. І нарешті він утік. Він гадав, що йому пощастить дійти лісами до південного берега, вкрасти човна й повернутися ним до Порт-Адамса. Але в дорозі захворів він на лихоманку, його спіймали і вернули, мало що не мертвого, назад.

Вдруге він утік разом із двома малейтськими хлопцями. Вони пройшли берегом двадцять миль і сховалися в одному селищі, в хатині переселенця з Малейти. Але серед ночі, не побоявшіїся цілого селища, прийшло двоє білих, всипали бубни втікачам, зв'язали їх, мов поросят, і кинули на корабель. А тому, хто втікачів переховував, всипано бубни, та ще й досипано, коли зважити, скільки вибито в нього зубів, здерто шкіри та вирвано чуба. Довіку стратив він, мабуть, охоту переховувати втікачів.

Ще рік працював Маукі на плантації, а потім узяли ного в один дім за служника. Там годували його добре, роботи було небагато й нетяжкої. Він слугував білим панам, подаючи їм удень і вночі віскі та пиво. Це йому подобалось, — але життя в Порт-Адамсі подобалося йому що більше. Він повинен був працювати ще два роки, — а це було занадто для Маукі. Його так тягло додому! За цей рік він набрався розуму та досвіду і мав тепер більшу спроможність утекти. Йому доручали чистити рушниці, і він знав, де висить ключ до комори. План утечі виробив він, Маукі, і от одної ночі десятеро хлопців-малейтян та один хлопчина з Сан-Крістобалю[28] втекли з бараків, де жили робітники, і підтягли до берега котрийсь із вельботів. Не хто, лиш Маукі добув ключі до човна, а також дванадцять вінчестерів, багато набоїв, коробку динаміту з детонатором та гнотом і десять ящиків тютюну.

Віяв північно-західний мусон. По ночах пливли вони на південь, а завидна ховалися на самотніх, безлюдних острівцях або затягали човен у чагарник, коли приставали до великих островів. Нарешті дістались вони до Гвадалканару і попід берегом, а далі протокою Індіспенсебль підпливли до острова Флоріди. Тут вони вбили хлопчину із Сан-Крістобалю, голову сховали, а тулуб, руки та ноги спекли і з'їли. До Малейти лишалося тепер двадцять миль, але вночі сильна течія та мінливий вітер не дали втікачам дістатися до берега. На світанку вони були не далі як за кілька миль од своєї мети. Але на світанку прийшов і катер з двома білими на ньому. Білі не злякалися одинадцятії малейтян з дванадцятьма рушницями. Маукі та товаришів його одвезено на острів Тулагі: там жив великий білий, над усіма білими пан. Той великий білий пан присудив утікачів зв'язати, дати їм по двадцять ударів гарапником і оштрафувати на п'ятнадцять доларів кожного. Потім їх одіслали назад на Нову Джорджію; тут їм, поверх кари, всипано ще бубни і звелено знову працювати.

Тепер Маукі вже не був за служника. Йому наказано разом з іншими робітниками прокладати дорогу. П'ятнадцять доларів штрафу заплатили за нього ті білі, що від них він утік, але Маукі мав відробити ці гроші, тобто працювати окрім "умовленого" часу що шість місяців. А за вкрадений тютюн йому накинули додатково рік.

Три з половиною роки мусив він іще терпіти, поки прийде час вернутись до Порт-Адамса. Отож одної ночі украв він човна, переховався на острівцях у протоці Манінг, а тоді переплив її і подався крадькома попід східним берегом острова Ізабел. Уже на дві третини зблизився Маукі до рідного острова, аж тут спіймали його білі коло лагуни Меріндж. Тиждень по тому він утік від них і сховався в густому лісі. Ліси на Ізабелі були незалюднені, а всі бережани держалися вже християнської віри. Білі визначили тому, хто вловить Маукі, п'ятсот плиток тютюну в нагороду. Тим-то щоразу, тільки зближався Маукі до моря, щоб украсти човна, тубільці починали за ним ганятися. Гак пройшло чотири місяці, а коли нагорода виросла до І псячі плиток, його зловлено і повернуто до Нової Джорджа. Знов поставили його між робітниками, що прокладали дороги.

Ну, а тисяча плиток тютюну коштує п'ятдесят доларів, і Маукі мав сам сплатити ці гроші, тобто працювати ще рік і вісім місяців. Тобто лише за п'ять літ міг він вернутися до Порт-Адамса.

Туга за рідним краєм дедалі зростала. Його зовсім не надила перспектива чотири роки терпеливо й тяжко працювати і ждати в покорі повороту додому. Тому знов спробував він утекти, і знову його спіймано. Справу розглядав сам містер Гевбі, уповноважений милової компанії "Місячний блиск", і засудив він Маукі, як невиправного. Компанія мала свої плантації і на островах Санта-Крус, що лежать за кількасот миль від Нової Джорджії. Туди підсилали звичайно невиправних із Соломонових островів. Відпровадили туди й Маукі, та він не доїхав. Шхуна стала на перепочинок у Санта-Анні, і вночі Маукі вислизнув з корабля, доплив до берега, украв у торговельного агента дві рушниці та ящик тютюну й перехопився човном до Крістобалю. Малейта була від нього на північ, п'ятдесят чи шістдесят миль відтіля, але, доїхавши до протоки, Маукі зазнав нового лиха: на його човник налетів шторм і відніс назад до Санта-Анни. Тут агент упіймав його, закував у залізо і держав, доки шхуна вернулась із Санта-Крусу. Обидві рушниці агент собі повернув, але за тютюн Маукі повинен був рік відробляти. Словом, шість іще літ треба було працювати для компанії.

Прямуючи до Нової Джорджії, шхуна зупинилась у протоці Марау, на південному сході Гвадалканару. З кайданами на руках Маукі кинувся в воду, досяг берега і схопи вся в лісі. Шхуна пішла далі, але місцевий агент компанії "Місячний блиск" пообіцяв тому, хто зловить утікача, тисячу плиток тютюну. Тубільці привели Маукі, і рахунок його збільшився ще на рік і вісім місяців. Він ще раз, доки прийшла шхуна, опитувався втекти, цього разу вже вельботом, знову-таки захопивши ящик агентового попону. Та вдарив з північного заходу шквал, викинув Ного на берег Уджі, тубільці-християни відняли в хлопця попон і відвели його до тутешнього агента "Місячного блиску". За тютюн — ще рік роботи! Всього — вісім років з половиною.

— Що ж, доведеться відіслати його на Лорд-Гоу[29],— постановив містер Гевбі.— Там живе Бунстер, хай собі позмагаються. Побачимо, хто кого: Маукі Бунстера чи Бунстер Маукі. Але чи так, чи сяк, а ми виграємо.

Коли вийти з лагуни Меріндж на Ізабелі і попливти за компасом просто на північ, то миль через півтораста можна побачити над водою береги Лорд-Гоу. Це — коралове кільце, миль із півтораста в обводі, завширшки кількасот ярдів, а підноситься воно над водою подекуди футів на десять. Всередині прослалась величезна, багата на коралові рифи лагуна. Ні географічно, ні етнографічно Лорд-Гоу не належить до Соломонових островів. Це атол, тим часом як Соломонові острови походження вулканічного. Та й живуть на Лорд-Гоу полінезійці, а на Соломонових — меланезійці. На береги Лорд-Гоу ще й досі прибуває багато полінезійців із заходу, пливучи своїми вузьконосими човнами за південно-східним пасатом. Певна річ, що пасат північно-західний наносить сюди й меланезійців.

Білі не заглядають на Лорд-Гоу, чи, як інакше його звуть, Онтонг-Джаву. Туристське агентство "Томас Кук і Син" не продає туди квитків, і туристи не знають навіть, що є такий острів на світі. Білих місіонерів і тих там немає ні одного. П'ять тисяч тамтешніх тубільців — народ тихомирний, супокійний, що живе справді таки первісним життям. Але не завжди мали вони теперішню відразу до війни. Лоції засвідчують їхню ворожість та підступність. Авторам лоцій не відомо, певне, про подію, що спонукала мешканців атолу цілком змінити свою вдачу. Кілька років тому вони напали на великий корабель і вирізали всю команду, опріч самого лише другого помічника. Той чоловік, випадково лишившися живим, сповістив про пригоду своїх білих братів і з трьома купецькими шхунами вернувся на Лорд-Гоу. Капітани ввійшли кораблями просто в лагуну і взялися проповідувати євангелію білих. Проповідь полягала в тому, власне, що вбивати білих людей мають право лише білі ж таки, а нижчим расам це заказано. Шхуни ходили по лагуні, руйнуючи все, як є. На вузькому піскуватому кільці ніде було сховатись, бо лісу там нема. Тубільці, скоро котрий показався, падали від куль. Села попалили, човни потрощили, курей та свиней порізали, нарешті найдорожчий для

острів'ян скарб — кокосові пальми — порубали впень. Упокорення тривало щось із місяць. Потім шхуни пішли собі, але жах перед білою людиною залишився глибоко в душах тубільців, і вони більше не важились чинити їй зло.

Макс Бунстер, заступник отієї всюдисущої компанії "Місячний блиск", був єдиний на острові білий чоловік. Бажаючи якось від нього відкараскатись, компанія загнала його сюди на атол, найдальший і найдикіший з-між усіх островів. Хто інший, зрештою, може, й не пішов би сюди. Бунстер був товстий, рослявий німець з якоюсь вадою в голові. Напівбожевілля — занадто делікатне слово, щоб визначити його розумовий стан. То був охочий до сварки та бійки боягуз, утричі більший дикун за всіх дикунів на острові. Як і личить боягузові, він був підступно жорстокий. Ставши на службу в мітловій компанії, він одержав спочатку місце на Саво. Коли спробували змінити його сухотним колоністом, цей Бунстер набив сухотника і ледь теплого відіслав назад тією ж таки шхуною, що його привезла.

Вдруге містер Гевбі послав на місце Бунстера молодого, дужого велетня з Йоркшіру. Той аматор кулака більшу мав хіть до бійки, ніж навіть до їжі. Але Бунстер не схотів заводитися з ним. Він зробився тихий та покірний, мов ягня. Так тривало десять днів. Потілі йоркшірець заслаб на тяжку лихоманку й дезинтерію. Тоді Бунстер прийшов до нього, стяг на глум з ліжка і почав топтати ногами. Одначе страх перед тим, що може статися, коли його жертва одужає, примусив Бунстера втекти на катері в Гувуту. Тут він теж показав себе, набивши молодого англійця, що й так уже був каліка від бурської кулі, яка пробила йому стегно.

Тоді от містер Гевбі й послав його в Лорд-Гоу, найзанедбаніше на світі місце. Приїхавши сюди, Бунстер з радощів видудлив пів'ящика джину і налупив старого, хворого на ядуху помічника шкіпера шхуни, що привезла його. Коли шхуна відійшла, він скликав тубільців і взявся заохочувати їх до бою з ним навкулачки. Переможцеві обіцяв він ящик тютюну. Він побив трьох канаків, але четвертий миттю поклав Бунстера — і дістав за те, замість обіцяної винагороди, кулю в легені.

Так почав Бунстер своє царювання на Лорд-Гоу. Головне селище мало три тисячі мешканців, але тільки-но, бувало, з'явиться там Бунстер — усіх звідтіля немов помелом вимете. Чоловіки, жінки, діти — всі, забачивши його, кидались урозтіч. Навіть собаки та свині сходили йому з дороги. Сам король забував про свій сан і ховався під мату від ненависного білого. Обидва прем'єр-міністри трусилися зі страху перед Бунстером: він не зважав на жодні їхні докази і всі суперечні питання розв'язував кулаками.

І сюди, на Лорд-Гоу, прибув Маукі, щоб відробити під Бунстеровим розказом вісім з половиною тяжких літ. Втекти звідси не було що й думати. Отож Бунстера й Маукі хоч не хоч злучила доля. Бунстер важив двісті фунтів, Маукі — сто десять. Бунстер був звиродніла тварюка, Маукі — лютий дикун, і обидва були страшенно вперті й затяті.

Маукі не знав, що за нового він має собі пана. Ніхто його не перестеріг, і він, звичайно, вважав, що Бунстер схожий на інших білих людей, тобто цідить собі багатенько віскі, має в руках владу, встановлює закони, завжди дотримує слова й ніколи не б'є без причин. Натомість Бунстер знав, хто такий Маукі, і жагуче хотів підбити його під свою руку, упокорити. Останній кухар Бунстерів саме слабував із зламаною рукою та вивихнутим плечем; отже, Маукі заступив його місце, і взагалі мав бути за служку при Бунстері.

Незабаром довідався Маукі, що різні бувають білі люди. Першого ж дня Бунстер ізвелів йому купити курча в Семайзі, тубільця-місіонера з островів Тонга. Але Семайзі був якраз по той бік лагуни і мав вернутись лише за три дні. Маукі вирішив так і сказати своєму панові. Дім Бунстерів стояв на палях, футів дванадцять над піском. Маукі виліз крутими східцями і ввійшов у кімнату. Бунстер спитав, де курча. Маукі саме хотів розповісти, що й до чого, але Бунстера не цікавили пояснення. Він так загилив Маукі кулаком по обличчю, що той аж підлетів у повітря і через вузьку веранду, зламавши поруччя на ній, упав на землю. Зуби йому були геть побиті та потрощені, в роті повно крові.

— Спробуй-но ще раз зі мною так розмовляти! — скажено кричав Бунстер, поглядаючи на нього згори червоними з гніву очима.

Маукі ніколи не бачив такого білого і тому постановив упокоритись і ніяк його не дратувати. Він бачив, як жорстоко побито веслярів на човні, як одного з них заковано в залізо і зоставлено на три дні без їжі за те, що той і їм мав кочети. Чув він також різні балачки по селищу і довідався, як Бунстер оженився втретє. Всі знали, що він узяв собі жінку силою. Перша й друга жінки його були поховані на кораловому цвинтарі, і великі коралові грудки стояли в них у головах і в ногах. Подейкували, що померли жінки від чоловікової жорстокості. Та й до третьої своєї жінки був Бунстер лихий, — це Маукі бачив уже на власні очі.

Той чудний білий сердився за все і на все — на саме життя навіть, — тож як йому було догодити? Коли Маукі мовчав, Бунстер бив його і називав упертою звірюкою. Почне Маукі говорити, — він б'є його за непокірну мову. Маукі поважний та задумливий — Бунстер обвинувачує ного, що він щось недобре задумує, і, певна річ, б'є. А коли Маукі вдавав веселого і силкувався усміхатися, Бунстер брав це за глум із себе, пана й володаря, — і знов палиця гуляла по тубільцевій спині.

Сутий диявол був із того Бунстера. Тубільці давно б заподіяли йому кінець, якби не наука, що прийняли вони Колись від трьох шхун. Проте вони й тепер наважилися б на все, якби хоч ліс, де б можна заховатись. Вони ж добре знали, що вбивство білого конче накличе на їхні голови військовий корабель, і тоді білі повбивають винуватців, а кокосові пальми повирубують. Веслярі на човнах палко марили, як тільки випаде перша нагода, перекинути човен і втопити Бунстера. Але Бунстер пильно стежив, щоб такого не сталося.

Та з іншого, мовляв, тіста був Маукі. Зрозумівши, що про втечу нічого й гадати, доки живий Бунстер, він твердо постановив убити його. Трудна то була справа. Бо Бунстер завжди був насторожі, ні вдень, ні вночі не лишався без револьвера. Він нікому не давав іти позад себе. Маукі, не раз битий, добре це затямив. Бунстер відчував, що цього добродушного

та й гарненького малейтського хлопця треба більше боятись, ніж усіх мешканців Лорд-Гоу. Саме через це йому було особливо приємно знущатися з Маукі. Маукі терпів — і чекав.

Всі білі шанували його тамбо, але не Бунстер. Маукі належало отримувати дві пачки тютюну на тиждень. Бунстер передав тютюн своїй жінці і сказав Маукі брати той тютюн у неї з рук. На це Маукі не міг погодитись — і зостався без тютюну. Таким самим способом його раз у раз позбавлювано обіду, і він ходив голодний. А то звеліли готувати їжу з морських слимаків — а це ж знову тамбо! Шість разів його за це жорстоко вибито. Бунстер добре знав, що хлопець скоріше ладен умерти, аніж зламати тамбо, — а проте обвинувачував Маукі в бунтарстві і про— сто вбив би його, якби був напохваті інший кухар.

Дуже полюбляв він ухопити Маукі за кучерявий, жорсткий його чуб та й бити об стіну головою. А то ще спіймає, було, та й припікає йому тіло гарячою сигарою. Мовляв, робив йому щеплення, — і таке щеплення припадало Маукі чи не щодень. Одного разу розлючений Бунстер вирвав у Маукі з носа вушко від чашки і розідрав йому хрястку.

— От пика! — мовив він, глянувши потім на хлопця, і

Шкіра в акули — як папір до шліхтування, але скатова

шкіра й зовсім-таки схожа на тертушку. Південноморці шліхтують нею човни та весла. У Бунстера була рукавиця з тієї шкіри. Вперше він її випробував на Маукі: одним помахом руки обдер йому шкіру від шиї по окіст. Це вельми звеселило власника рукавиці. Він почастуй рукавицею і жінку, а потім усіх веслярів. Дійшла черга й до прем'єр-міністрів. Скрививши з болю обличчя, вони мусили, проте, сміятись, удаючи, що то все любі жарти.

— Смійтеся, хай би вас чортяка вхопив, смійтеся! — примовляв він, б'ючи.

Але найбільше спізнався з рукавицею Маукі. Жодного дня не було, щоб вона його не голубила. Цілу ніч, бувало, не дають йому свіжі рани заснути, а Бунстер на потіху собі знову роздирає ледь загоєне тіло. Маукі терпів і чекав. Він був певний, що таки наспіє його час і година. Він обміркував усе в щонайменших подробицях, коли бажаний день нарешті прийшов.

Якось уранці Бунстер устав у такому настрої, що ладен був "усипати бубни" цілому світові. Почав він з Маукі і кінчив на ньому ж таки, а в перервах знущався з жінки та мучив підряд усіх своїх веслярів. Снідаючи, назвав він каву помиями і вилив гаряче питво Маукі в обличчя.

О десятії! годині Бунстер уже тремтів і трусився, а ще за півгодини його кинуло в жар. Хвороба була нагла й дуже сильна, вона могла кінчитися смертю. Це була так звана болотяна лихоманка. Щодень, щогодини Бунстер тратив сили. Увесь час він лежав на постелі. Маукі чатував, а тим часом рани йому присихали. Він сказав тубільцям витягти катер на берег і добре оглянути, чи нічого там не попсовано. Тубільці виконали його волю: вони гадали, що так полів Бунстер. А той лежав непритомний і не міг давати ніяких наказів. Здавалося б, чого ще ждати, — але Маукі все не зважувався.

Нарешті криза минула, і Бунстер почав вичунювати. Він уже був зовсім притомний, але кволий та безсилий, немов дитина. Маукі склав усі свої скарби — вушко від порцелянової чашки, звичайно, теж було там — і пішов у селище порозмовляти про дещо з королем та двома його прем'єр-міністрами.

— Цей чоловік, Бунстер, він добрий чоловік? Ви дуже любите його? — запитав він.

Ті в один голос заперечили: вони зовсім не любили заступника торговельної компанії. Вони почали пригадувати всі від нього кривди та лихі діла. Король навіть сльозу пустив. Тоді Маукі сказав суворо:

— Слухайте мене. Моя — велика людина, ватажок свого племені. Ви не любите того білого пана, і моя теж не любить. Буде дуже добре, коли ви віднесете сто, двісті, триста кокосових горіхів на катер. А там лягайте собі спокійно спати. Щоб усі канаки[30] спокійно спали. У домі зчиниться великий галас. Ви не чуєте галасу. Ви спите. Ви міцно спите.

Десь так ото порозмовляв Маукі і з веслярами. По тому звелів Бунстеровій дружині вернутися до себе додому, в сім'ю. Коли б вона не погодилась, він був би хтозна в якій скруті, бо ж тамбо забороняло йому торкатися жінки.

Коли дім спорожнів, Маукі ввійшов до кімнати, де дрімав на ліжку Бунстер. Спершу Маукі сховав револьвери, а потім надів скатову рукавицю.

Ударив він раз — і зовсім здер шкіру Бунстерові з носа.

— А що, добре? — усміхаючись, вищирив він зуби. Другий удар обдер агентові лоба, третій — щоку. — Смійся ж, хай тебе чортяка візьме, смійся!

Маукі бездоганно орудував рукавицею, і канаки, затаївшися по своїх хатах, чули "великий галас" — Бунстерові зойки та ревіння. Так тривало з годину або й більше.

Коли Маукі скінчив свою роботу, він одніс компаса та зброю на катер і взявся складати туди ящики з тютюном. Тоді вискочила з дому страшна, без шкіри істота і, жахливо кричачи, побігла на берег, упала на пісок і під пекучим сонцем почала там качатись та корчитись. Маукі поглянув у той бік, повагався, а тоді підійшов, одрізав

Бунстерові голову і, завернувши в мату, сховав у ящик на кормі катера.

Міцно спали канаки того довгого, гарячого дня, — так спали, що й не бачили, коли катер рушив з місця, вийшов із протоки і поплив на південь, гнаний південно-східним пасатом. Ніхто не завважив, як підійшов катер до острова Ізабел, як по багатьох труднощах дістався він до Малейти. Маукі приплив до Порт-Адамса, маючи з собою стільки рушниць та тютюну, скільки й уві сні не бачили тубільці. Але Маукі не зостався при березі. Адже він мав у себе голову білої людини, і тільки густий ліс міг йому дати безпечний схов. Він пішов у лісові селища, вбив там старого Фанфоа та ще декількох ватажків і взяв над усіма тамтешніми селами владу й силу. По смерті його батька в Порт-Адамсі став за ватажка його брат, і обидва племені — берегове й лісове — заклали тісний поміж себе союз. На всьому острові Малейті, серед двохсот його войовничих племен, не було сили, могутнішої за цю.

Маукі боявся британського уряду, але ще більше всемогутньої милової компанії. Отож коли якось сповіщено його, що компанія вимагає від нього боргу — вісім з половиною літ роботи, — Маукі відповів, що згоден сплатити. Незабаром прибула неминуча біла людина, капітан шхуни, — єдиний із білих, що безкарно за часів Маукі побував у лісах на острові. І не тільки що безкарно повернувся звідти, а й виніс із собою сімсот п'ятдесят доларів золотом — відшкодування за вісім з половиною років не-; виконаної роботи, а також ціну по собівартості тих самих і рушниць та ящиків тютюну.

Маукі тепер уже важить не сто десять фунтів. Він зробився вельми товстенький і має чотири жінки. А ще багато в нього всіляких коштовностей: рушниці, револьвери, вушко від порцелянової чашки, знаменита колекція голів лісовиків. Але найдорожчий його скарб — це завішена в якнайтоншу лава-лава, чудово висушена голова з білявим чубом і рудуватою борідкою. Збираючись на війну з сусідніми племенами, він щоразу видобуває зі схованки ту голову і серед тиші свого з гілля збудованого палацу мовчки, гордо й урочисто роздивляється її. Тиша на той час облягає ціле селище, навіть діти не сміють її порушувати. Бо високу шану й славу має на Малейті та голова — могутній талісман, джерело сили, влади і пишноти ватажка Маукі.

"АТЮ ЇХ, АТЮ!"

Він був шотландець, дуже ласий до віскі. Пив він день у день, від ранку до вечора, перехиляючи першу чарчину вранці рівно о шостій годині, а далі смикав собі з невеликими перервами, аж поки лягав спати, тобто звичайно до півночі. Двадцять чотири години маємо на добу, отже, тільки п'ять із них віддавав він на спання, а то все незмінно і пристойно собі пив. Я пробув з ним на атолі Улонг вісім тижнів — і ні разу не бачив його тверезого. Справді-бо, спав він надто мало, то й протверезитися було ніколи. Він пив ретельно й систематично, — такого зразкового п'яниці мені ще ніколи не доводилося бачити.

Звали його Мак-Алістер. Це був старий чолов'яга, аж ледве його ноги носили. Руки йому тремтіли, як паралітикові,— найпомітніше тоді, коли він наливав собі віскі. Проте я не бачив ніколи, щоб він розілляв хоч краплю. Тиняючись по Новій Гвінеї та по Соломонових островах, прожив він у Меланезії двадцять вісім років — і мав себе ніби за справжнього тубільця, бо й розмовляв звичайно тамтешньою мішаною говіркою, так званим "bêche de mer". Приміром, замість "світанок", він казав мені "сонце він устав"; або, скажімо, "кай-кай він тут" означало, що їсти подано; "мій живіт гуляє" — що йому болить живіт.

Чоловічок сухорлявий і поморщений, він справляв таке враження, ніби все тіло його було проспиртоване, а шкіра обсмалена сонцем. Схожий на тільки-но випалену, ще гарячу цеглину, жвавий та невгамовний, він, незважаючи на старість, ходив і рухався шпарко, як заведений автомат. Подув вітру, здавалося, легко міг би його підняти з землі. Він і важив лише дев'яносто фунтів.

Але з нього був справжній володар атолу. В обводі мав цей атол сто сорок миль. Тільки керуючись компасом, можна було увійти кораблем у лагуну. Населення атолу складалося з п'ятьох тисяч полінезійців — усе ставні, високі чоловіки та жінки: багато хто шість футів на зріст і вагою фунтів до двохсот.

До найближчого суходолу рахували з Улонгу двісті п'ятдесят миль. Невеличка шхуна заглядала сюди двічі на рік, забираючи копру. Один лише білий мешкав на острові — і саме Мак-Алістер, поганенький собі купець та гіркий п'янюга. І він, власне, порядкував на острові, як хотів; п'ять тисяч дикунів корилися його залізній руці. Він їм скаже: прийдіть — і вони зараз же збігаються до нього; звелить іти геть — і воші йдуть слухняно та покірно. Воші ні в чому йому не перечили. Вій мав велику охоту до сварки, любив аби до чого чіплятись, як звичайно старі шотландці, і безперестанку втручався в різні особисті справи. Коли королівна Нугу хотіла одружитися з Гаунау, що жив по той бік атолу, — батько дав свою згоду, але Мак-Алістер сказав "ні", і шлюб не відбувся. А то якось королю заманулося купити у найстаршого жерця маленький острівець у лагуні, та Мак-Алістер знову сказав "ні". Король завинив компанії сто вісімдесят тисяч кокосових горіхів і, не сплативши боргу, не мав права витратити на що інше хоч би один горіх.

Ні король, ні народ не любили Мак-Алістера. Скажу більше: всі глибоко ненавиділи його, і я довідався, що якось протягом трьох місяців усе населення, з жерцями на чолі, палко та марно молило богів, щоб ті заподіяли йому смерть. Найстрашніших своїх дияволів насилали вони на нього, проте він не вірив у дияволів, то й не мали ті посланці жодної сили. Ніщо, здавалося, не могло взяти цього п'янюгу-шотландця. Збирано його недоїдки, порожні пляшки з-під горілки, що він випив, шкаралупи з кокосових горіхів після нього, навіть його харкотиння, страшні закляття та замовлення говорено над тим усім, — а йому хоч би що!

Той чоловік мав дуже здоровий організм. Він не знав лихоманки, ніколи не застуджувався, не кашляв, не хворів на дизентерію; дошкульні виразки та взагалі хвороби на шкірі, що мучать у тому підсонні однаково й білих і тубільців, ніколи не приставали до Мак-Алістера. Напевне, його боронив од страшних бацил алкоголь, що ним просякло його тіло. Уявити собі, яким мікроскопічним дощем вони, спопелівши, падали додолу, коли потрапляли до спиртовими випарами насиченої атмосфери! Піхто не любив його — бацили навіть! — а він любив віскі і жив собі спокійно та безтурботно.

Я дивом дивувався і ніяк не міг зрозуміти, чому ото п'ять тисяч дикунів стеляться під ноги тому зморщеному карликові. Просто чудом здавалося мені, що його досі не вбито.

Тутешній народ — зовсім не те, що боягузи меланезійці. Він гордий та войовничий. На великому цвинтарі, на могилах, можна побачити реліквії колишніх кривавих дій: лопати, що ними здирають сало з китів, старовинні поіржавлені багнети та абордажні шаблі, мідяні прогоничі, залізні уламки стерен, гарпуни, бомбарди, цеглини — чи Не з грубок на китобійних суднах, мідяні монети шістнадцятого століття — доказ того, що сюди заходили ще давні іспанські мореплавці. Багато кораблів загинуло при берегах Улонгу. Ось іще тридцять років не минуло, як тубільці напали на китоловну шхуну "Бленедейл", що ввійшла до лагуни на ремонт, і всіх матросів вирізали. Так само загинула й команда "Сезеня", що скуповував сандалове дерево. А то раз узяли острів'яни на абордаж великий французький корабель "Тулон", що під час штилю застряв недалеко від атолу. Стався жорстокий бій, і кінець кінцем "Тулон" затоплено в протоці Ліпау. Лише капітан та жменька матросів урятувалися на баркасі. Та й іспанські монети свідчать за смерть котрогось із перших дослідників тих морів. Усе це — певні та безперечні історичні факти, записані в "Лоції Тихоокеанського півдня". Але існувала й інша історія, неписана, і я ще тільки мав її дізнатися. А тим часом я все не міг вийти з дива, чому ті п'ять тисяч дикунів не поважаться на життя дегенерата й деспота Мак-Алістера.

Якось гарячого, душного дня сидів я з ним на веранді її милувався з лагуни, що яскріла та виблискувала на сонці пишними самоцвітами. Позад нас на сотню ярдів розкинувся пальмовий гай, а далі ревіли морські вали, розпинаючись об рифи. Спека була нестерпуча. Були ми на четвертому градусі південної широти. Сонце стояло якраз над головою; лише кілька день тому воно, простуючи на південь, перейшло через екватор. Вітру не було, навіть найменшого ряботиння на воді. Доба південно-східних пасатів скінчилася раніше, ніж звичайно, а північно-західні мусони ще не почались.

— Чортзна-що в їх, а не танці! — сказав Мак-Алістер. Перед хвилиною я висловив гадку, що полінезійські танці кращі за папуаські, а Мак-Алістер, аби лише сперечатися, не погодився зі мною. Але духота була така, що не хотілося вдаватись у змагання, — і я змовчав. До того ж мені зроду не доводилося бачити, як танцюють мешканці Улонгу.

— От самі поглянете, — мовив він і гукнув тубільного хлопчину з Нового Гановеру родом, котрий був йому за кухаря й за служку разом.

— Гей, хлопче, збігай-но по короля. Щоб зараз же був тут.

Бой пішов — і повернувся з прем'єр-міністром королівським. Той стурбовано та ніяково почав виправдуватися, що, мовляв, король спить і будити його не можна.

— Король міцно, добре спить, — закінчив він.

Мак-Алістер так розлютувався, що прем'єр-міністр прожогом побіг від нас і вернувся незабаром таки з королем. Обидва були кремезні та показні, особливо король, щонайменше шість футів і три дюйми на зріст. Щось орлине було в його обличчі — він нагадував цим досить поширений тип індіян Північної Америки. Саме така врода пасувала величному санові володаря країни. Очі королеві гнівно блиснули, коли Мак-Алістер висловив йому свою волю, але він затаїв почуття образи і звелів скликати з усього селища сотень зо дві найкращих танцюристів і танцюристок. І дві нестерпучо довгі години танцювали вони під мало не вбійчим сонячним промінням. За таке от знущання його й ненавиділи, хоч йому на те було начхати. Коли танцям настав край, він, злісно лаючи дикунів та глузуючи з них, сказав їм іти геть.

Рабська покірливість гордого народу вражала й сердила. Як пояснити її? В чому полягав секрет його влади? Я дивувався дедалі більше, бачивши все нові та нові докази його незрозумілої для мене сили. Ніяк не міг я збагнути тої таємниці.

Одного разу я випадково розказав йому, що мені не вдалося, на жаль, купити дві прегарні оранжеві мушлі. В Сіднеї за такі мушлі треба заплатити фунтів п'ять щонайменш. Я давав за них двісті плиток тютюну, а власник правив триста. Отож, коли я, не зміркувавши гаразд, розповів це Мак-Алістерові, він негайно послав по власника мушлів, одібрав їх і дав мені. Більш як п'ятдесят плиток тютюну він не дозволив мені заплатити. Дикун узяв тютюн і пішов, начебто дуже вдоволений, що на цьому лишень окошилося. Я тим часом постановив надалі бути обережнішим на язик.

Секрет Мак-Алістерової сили та влади не давав мені спокою, і я нарешті звернувся був із запитами просто до нього, але він зробив лише хитру міну і глибокодумно націдив собі віскі.

Якось уночі ловив я вудкою в лагуні рибу вдвох із тим самим тубільцем, Оті на ймення, що в нього купив мушлі. Я додав йому потай ще півтораста плиток, і він після цього ставився до мене з такою шанобою, що аж смішно було, бо ж літами він переважав мене вдвічі.

— Що сказати про вас, канаків? Ви як ті малі діти! — завів я розмову. — Адже цей чоловік, купець, сам-один серед вас. Плем'я ваше канацьке велике, багато людей. А всі перед ним, перед цим купцем, тремтять, як собаки. Не поїсть же він вас! Та ще й беззубий. Чого ви його так боїтесь?

— А як багато канаків уб'є його? — спитав він.

— То він помре, — відказав я, — Плем'я канаків давно колись убивало багато білих. Чому ж ви тепер боїтеся цього білого?

— Це правда, ми багато вбивали, — погодився він. — Авжеж. Багато білих. Давно-давно! Колись, — я ще зовсім був молодий, — великий корабель спинився близько острова. Вітру не було. Нас багато людей підпливло човнами. Не злічити скільки. Взяти великого корабля. І ми таки взяли його, авжеж. Велика бійка. Два, три білі чоловіки стріляють, як

дияволи. Ми не боїмося. Вилізли на облавок, на палубу. Хто зна, скільки там людей, може, п'ятдесят разів по десять. А ще одна біла Мері на кораблі. Я ніколи ще не бачив білу Мері. Білі чоловіки багато вбито. Шкіпер не вмирає. П'ять, шість білі чоловіки не вмирають. Шкіпер кричить. Білі б'ються. Спускають човпи, сідають на них, і шкіпер бере з собою білу Мері. Тоді веслують швидко, швидко. Мій батько сміливий. Він кидає списа. Спис летить туди, де біла Мері. І я можу присягтися, що спис проткнув її наскрізь. Біла Мері вмирає. Я не боюся. Канаки не бояться…

Я добре-таки розворушив гордість Оті; він, зірвавши лава-лава, показав мені на стегні слід від давньої кулі. Та не встиг я нічого сказати, як в Оті потягло. Він ухопив вудку, але риба на глибині заплуталась у коралових вітах. Глянувши з докором на мене, — бо я ж був винен, що він перестав пантрувати свого знаряддя, — Оті опустив ноги й пірнув у воду, аж на дно. В тому місці було завглибшки сажнів десять.

Я нахилився через облавок і почав приглядатись, як рухається в воді, повній фосфоричних іскрин, його тіло, дедалі втрачаючи виразність обрисів і ліній. Пірнути до дна в такому глибокому місці — десять сажнів це ж бо шістдесят футів! — було завиграшки старому рибалці… Таж тут могли пропасти такі коштовні речі, як вудка й гачок!

Мені здалося, що вже минуло хвилин п'ять, а насправді збігла тільки хвилина, як він виринув і кинув на дно човна велику, фунтів на десять, тріску. Вудці не зробилося нічого, гачок застряг у риби в роті.

— Що ж, може, перше ви справді нічого не боялися, — почав я знову. — А тепер от боїтесь білого купця, що живе на вашому атолі.

— Так, ми дуже боїмося, — погодився він, і видно було, що йому не хочеться далі провадити цю розмову. Пройшло з півгодини, ми мовчки витягали й закидали свої вудки. Потім до нас підпливли акули, відкусили по гачку, і нам довелося чекати, поки вони одійдуть.

— Я все тобі розкажу, — промовив, нарешті, Оті.— Будеш знати, чому боїмось.

Я запалив люльку і приготувався слухати. Історію цю Оті розповів мені неможливою мовною мішанкою — я ж її переказую поправною мовою, додержуючись, проте, його стилю й ладу.

— Це зайшло після того, як ми надто вже високо почали заноситися. Багато разів стиналися ми з диваками білими, що живуть на воді, і щоразу перемога була на нашім боці. Вбивано й наших, а зате яку здобич ми брали, скільки краму та скарбів! І от одного дня, літ може з двадцять чи двадцять п'ять тому, якась шхуна ввійшла протокою в лагуну. Величезна шхуна, на три щогли. Було на ній п'ятеро білих і сорок, чи що, матросів — тубільців з Нової Гвінеї та Нової Британії. Вони мали ловити трепанги. При тому березі лагуни, біля Паулу, шхуна об'якорилася. Човни з неї розсипалися по всій лагуні, збираючи та складаючи свою здобич. Вони не держалися гуртом, дехто з них відпливав від шхуни на п'ятдесят миль і далі, і їх легко було побити.

Король і старшини скликали раду, і багатьох нас, — мене теж, — послано сповістити мешканців Паулу, що вранці має статися напад на білих і вони щоб тим часом узяли в свої руки шхуну. Цілий вечір і цілу ніч довелося нам плисти своїми човнами, ми тяжко потомились, а проте вкупі з іншими рушили вранці на бій. На шхуні залишилось тільки двоє білих — шкіпер і другий помічник — та чоловіка з шість тубільних матросів. Шкіпера й трьох матросів ми вбили, але передніше шкіпер, стріляючи з двох револьверів, відібрав життя вісьмом нашим. Розумієш, ми билися, сказати б, груди на груди.

Битву почув шкіперів помічник. Він поклав їстівне та барильце з водою в маленький, на одно вітрило, човник. Був він не більше, як дванадцять футів завдовжки. Ми попливли до шхуни. Нас було, може, з тисяча, вся лагуна вкрилася нашими човнами. Ми сурмили в бойові мушлі, співали бойових пісень і вдаряли веслами по облавках. Чого варті

проти нас одна біла людина й трійко чорних матросів? Нічого, і помічник це знав.

Проте білі люди — суті дияволи. Я багатьох бачив, я вже старий, і тепер я знаю, чому білі взяли силу над усіма в морі островами. Бо вони дияволи! Ти от сидиш тут зі мною в човні. Ти що майже хлопчик. Ти не розумний, ти багато чого не знаєш із того, про що я тобі день при дні розказую. Я ще малим більше знав про рибу та про море, як ти знаєш тепер. Я старий, і все ж можу пірнути на саме дно лагуни, — а ти ні. До чого ж ти здатний? Не знаю, хіба що битись. Я не бачив, як ти б'єшся-, але думаю, що ти схожий на своїх братів, а вони в бою немов ті дияволи. І так само, як твої брати, ти дурний. Ви не знаєте, що таке бути переможеними. Ви не даєтесь ворогам, поки не вмрете, а тоді вже пізно визнавати себе переможеними.

Тепер слухай про помічника. Ми вдарили на нього, вся лагуна вкрилася нашими човнами. Ми сурмили в мушлі. Тоді він з трьома чорними матросами пересів із шхуни в маленький човник і поплив до протоки в море. Ну, не дурний хіба? Розумний не зважився б їхати морем у такому човнику. Облавки підіймалися над водою щонайбільше на чотири цалі! Сотень зо дві юнаків на двадцятьох човнах кинулися йому навздогін. Вони зроблять один сажень, а ми п'ять, вони один, а ми п'ять! Йому не було на що надіятись, але сказано — дурний! Він устав і почав стріляти з рушниці. Стріляв він кепсько, але ми дуже наблизилися, кулі повбивали та поранили багатьох наших. Та що з того? Однаково йому не було вже найменшої надії.

Пам'ятаю, він усе курив сигару. Як ми, швидко пливучи, були вже ступенів за сорок, він кинув рушницю, підпалив сигарою динамітову паличку і шпурнув на нас. Одну, другу, третю, багато паличок. Тепер я знаю, що він уставляв у кінці гнотів сірники, от чому динаміт займався відразу. Гноти були дуже короткі, деякі палички займалися, не долетівши до нас, але більше було таких, що попадали в наші човни. Попаде — та й розтрощить дощенту. Половину човнів рознесло. В наш човен теж улучило, і два хлопці біля мене загинули. Решта човнів

сипонули врозтіч, а помічник голосно закричав: "Атю їх, атю!" — і знову взявся до рушниці. Багатьох наших наздогнали кулі, а чорні матроси в його човнику веслували, не спиняючись. Бачиш, правду я сказав, що той помічник був сутий диявол.

Та це не все ще. Переходячи зі шхуни на човен, він підпалив її. Порох та динаміт він уладнав так, щоб усе підірвалося воднораз. Наші заливали вогонь, — та дарма! Шхуна злетіла в повітря, вся наша здобич пропала, а вбитих було більше, ніж коли. І досі, хоч я вже старий, мені сняться часом тяжкі сни, і я чую, як той помічник кричить: "Атю їх, атю!" Голосно так, гучно: "Атю їх, атю!" Зате всіх їхніх, що були на березі, побито. Помічник виплив у море своїм човником, і всі ми думали, що він загине. Де ж такій трісочці з чотирма людьми встояти проти океанських хвиль?

Та минув місяць, і одного ранку, якраз у проміжку між двома зливами, ввійшла до нашої лагуни шхуна й кинула кітву перед самим селищем. Король та старшини довго радились і постановили за два чи три дні напасти на шхуну. А тим часом ми своїм звичаєм удали, що раді бачити білих, і підпливли до шхуни, навантаживши човни всячиною: кокосовими горіхами, курми, поросятами. Та скоро ми зблизились, як ударять вони з рушниць! Ми втікати! Обернувся я — і побачив того самого помічника, що ото вихватився в море маленьким човником. Він пританцьовував і кричав нам услід: "Атю їх, атю!"

Опівдні три невеликі човни з білими відпливли від шхуни і пристали до берега. Вони ввійшли в селище і стріляли всіх, хто їм попадався на очі. Побили й поросята та кури. Кому з нас пощастило врятуватись, ті повтікали з атола в лагуну. Оглядаючись, бачили ми, як горять наші хати. Надвечір ми зустрілися з човном утікачів із Нігі — це селище таке на північний схід відсіля, коло протоки Нігі. Ото вони тільки й урятувалися з цілого селища: його спалила друга шхуна, що ввійшла до протоки Нігі.

Коли смеркло, ми попливли на захід до Паулу. Десь опівночі почувся жіночий крик, і незабаром нас оточила ціла купа човнів. То було все, що

зосталося від Паулу, бо третя шхуна, ввійшовши в протоку Паулу, пустила й те селище на попіл.

Як бачите, той помічник зі своїми чорними хлопцями не втонув. Вони добились до Соломонових островів, і там він розказав своїм білим братам, що сталося на Улонзі. І його брати надумались піти й покарати нас, і вони прийшли трьома шхунами і знищили троє наших селищ.

Що нам було робити? Вранці повіяв вітер, і дві шхуни наздогнали нас посеред лагуни. Вітер був сильний, і вони затопили багато наших човнів. Рушниці тріщали безперестанку. Як летюча рибка перед меч-рибою, розсипались ми хто куди, і так було нас багато, що тисячами пощастило нам сховатись на острівцях круг атолу.

А шхуни все ганялися й ганялися за нашими човнами по лагуні. Вночі ми таки викрались від них. Але другого дня, чи там ще за день-два, шхуни знову приходили і ганяли нас по лагуні з краю в край. І так тривало довго. Ми вже не рахували й не згадували своїх утрат. Правда, нас було багато, а їх мало. Але що з того?

Я сидів у човні — одному з двадцятьох човнів, повних людей, що не боялися смерті. Ми напали на найменшу шхуну. Відтіля посипалися кулі. Білі кидали в нас динамітом, а як динаміт увесь вийшов, стали поливати нас окропом. І рушниці не стихали. Чиї човни потонули, ті втікали вплинь, а кулі їх доганяли, і вони йшли на дно. А помічник пританцьовував на кораблі і кричав: "Атю їх, атю!"

Всі хатини, навіть на щонайменших острівцях, погоріли. Ні поросяти, ані курки не залишилося. В наші криниці накидали вони трупів та коралових уламків. Нас було двадцять п'ять тисяч душ на Улонзі, поки ті три шхуни не прийшли. Тепер нас уже хоч п'ять тисяч, а тоді, як шхуни відійшли, лишилося тільки три тисячі.

Кінець кіпцем шхунам набридло ганятися за нами то туди, то сюди, і вони пішли в Нігі, на північний схід. Звідти вони спустили дев'ять човнів і гнали нас усе на захід, усе на захід. Жодного острівця вони не минули, і нікуди нам було від них подітись, бо навіть уночі їхні шхуни та човни ставали в один ряд через усю лагуну і пильнували, щоб хто часом не втік їхньої кари.

Але так не могло тривати вічно, бо лагуна невелика, і всіх нас, хто ще живий зостався, загнано на крайню, останню мілину. Далі було відкрите море. Нас було десять тисяч. Ми густо обсіли всю мілину, аж до лінії прибою.

Було так тісно, що лежати ми не могли. Ми стояли один при одному, плече з плечем. Два дні вони держали нас так, і помічник вилазив на щоглу та, глузуючи з нас, кричав: "Атю їх, атю!" Ми вже каялися, що місяць тому зачепили його та його шхуну. їсти в нас не було чого, і ми стояли на ногах два дні й дві ночі. Малі діти вмирали, старі та немічні вмирали, поранені вмирали. А найгірше, що ми не мали води напитись, і два дні сонце нас пекло, і затінку не було ніякого. Багато чоловіків і жінок заходили в океан і топились, і хвилі морські виносили їхні труни на берег. З'явилися ще отруйні мухи. Дехто з чоловіків підпливав до шхуни, але всіх їх звідти постріляли. А ми, ще живі, гірко каялися, що так високо неслися і напали тоді на шхуну з трьома щоглами, яка прийшла до нас на ловитву.

Третього дня до нас під'їхали човником шкіпери трьох шхун і помічник. Озброєні рушницями та револьверами, вони почали переговорюватися з нами. їм набридло, сказали вони, вбивати нас. А ми їм на те відказали, що гірко каємось і ніколи вже не зачепимо білого, і на знак покори ми посипали собі голови піском. Тут жінки та діти зчинили плач та лемент, благаючи води, і якийсь час через них не чути було, що кажуть білі. Потім ми розчули, що за кару нам призначено. Ми повинні були три шхуни навантажити копрою та трепангами. Що ж, довелось на це пристати, бо нам треба було води, ми знесиліли, стратили мужність… Ми зрозуміли, що в бою ми діти проти білих, схожих відвагою на дияволів.

Як переговори дійшли до краю, помічник устав і почав знову глузувати з нас і кричати: "Атю їх, атю!" А ми тоді одпливли й кинулися шукати води.

Багато тижнів працювали ми, виловлюючи та висушуючи трепангів, збираючи кокосові горіхи та виробляючи копру. Вдень і вночі курів дим над усіма островами Улонгу. Так каралися ми за свій нерозважний вчинок. Ніколи не забути тих днів, бо тоді ми збагнули, що не можна робити шкоди білим.

Аж нарешті прийшла та хвилина, коли трепангів та копри на шхунах зібралося досить, а на наших пальмах нічого вже не зосталося. Тоді три шкіпери та помічник закликали нас на розмову. Вони сказали: ми раді, що ви засвоїли нашу науку. А ми їм відповіли в тисячне, може, що каємось і присягаємо ніколи більше так не чинити. І знову посипали собі голови піском. Тоді шкіпери сказали, що все це гаразд, а от вони зовсім нас хочуть на добро напутити і тому залишають нам свого диявола, щоб ми кожного разу, як нам захочеться чимось пошкодити білому, згадували про них. Помічник ще раз узяв нас на кпини і крикнув: "Атю їх, атю!"

Потім шістьох наших — ми думали, що вони вже досі мертві,— привезено з одної шхуни на берег. А шхуни розпустили вітрила і попрямували протокою в море, до Соломонових островів. Шістьох наших, що були ото на шхуні, перших убив диявол, насланий від білих.

— Уклюнулася страшна хвороба? — перебив я, догадавшіїся, на яку штуку пустилися білі. Очевидно, на шхуні була якась пошесть, кір абощо, і бранців зумисне заражено.

— Авжеж, страшна хвороба, — провадив далі Оті.— То був невблаганний диявол. Найстаріші люди не чували про такого. Хто з жерців був іще живий, тих ми повбивали, бо вони нічого не могли йому зробити. Пошесть усе ширилась. Я вже казав, що гам, на мілині, було нас

іще десять тисяч. А як минула хвороба, зосталося лише три тисячі. Горіхи всі витрачено на копру, і зайшов голод.

— Ну, а цей от чоловічок, купець, — закінчив Оті,— він чортзна-що. Він стерво, від нього смердить. Він собака, хорий собака, і мухи обсіли собаку. Ми не боїмося цього купця. Але ми боїмося, що він білий. Ми знаємо, що таке вбити білу людину, за цей хорий собака, якби що сталося, оступляться його брати. Білі б'ються, як дияволи. Ми не боїмося клятого купця. Він інколи мучить канаків, і канакам хочеться вбити його. Але канаки пам'ятають про диявола. Канаки чують, як кричить помічник: "Атю їх, атю!" — і канаки не займають купця.

Оті настромив на гачок шматок макрелі, вирвавши його зубами із живої ще рибини, і гачок з принадою, поблискуючи у воді, пішов на дно.

— Акули відпливли, — зауважив Оті.— Певне, ми наловимо багато риби.

У нього потягло. Він схопив удлище, і незабаром на дні човна затріпалась, роззявляючи рота велика тріска.

— Сонце вій устав, і я занесу дарунок тому клятому купцеві велика риба, — сказав Оті.

ПОГАНИН

Я стрівся з ним уперше під час урагану. Нам довелося перебути ураган на одній шхуні, але вперше глянув я на нього і помітив лише тоді, як корабель уже розбився вщент. Безперечно, я бачив його й раніше, на палубі, поміж іншими матросами-канаками, та не звернув ніякої уваги, бо на "Маленькій Жанні" було такії багатенько люду. Окрім вісьмох чи там десятьох канаків, білого капітана, його помічника, комірника та шістьох пасажирів, що містилися по каютах, взяла шхуна в Рангіроа[31] вісімдесят п'ять палубних пасажирів — паумотців і таїтян. То були

чоловіки, жінки й діти, кожна сім'я з кошиками, не кажучи вже про матраци, укривала, клунки з одежею...

Сезон добування перлів на островах Паумоту вже скінчився, і ловці верталися на Таїті. Ми, шестеро привілейованих пасажирів, були з фаху скупники перлів: двоє американців, китаєць А-Чун (найбіліший з усіх китайців, що я бачив!), один німець, один польський єврей і я.

У цьому сезоні нам пофортунило, і ми не мали на що скаржитись; задоволені були й ті вісім десятків пасажирів, що розташувалися на палубі: всі добре заробили і солодко марили про відпочинок на Папіїті.

Звичайно, на "Маленькій Жанні" було забагато пасажирів. Тоннажність її була лише 70 тонн, і капітан не мав права навантажувати її навіть десятою часткою того люду, що на ній зібрався. Опріч того, в трюмі повно було перлових мушлів і копри. Просто диво, як то ще матроси примудрялися на шхуні поратись! На палубі ніде було ступити. Матроси мусили пробиратися вздовж поруччя, а вночі вони ступали по сонних пасажирах, що живим килимом укривали палубу, сплячи мало не один на одному. А свині, а курчата, а мішки батату, а в'язки кокосів та бананів, розвішані скрізь, де тільки можна! По обидва боки між фок— і грот-вантами протягнені були линви так низько, щоб гік міг вільно проходити, і на кожній висіло по п'ятдесят низок бананів.

Нічого було й сподіватися на добру плавбу, навіть якщо могла вона скінчитись днів за два-три, — це коли б повіяв сильний південно-східний пасат. Але якраз вітер був замалий. Пройшло годин із п'ять, і він зовсім ущух. Штиль тривав цілу ніч і наступний день, — отой блискучий, мов свічадо, штиль, коли паморочиться голова на саму-но думку глянути у воду.

Другого дня помер один пасажир, з острова Великодня родом. Він зажив собі того року слави одного чи не з найкращих у лагуні водолазів. Помер він від віспи; дивно тільки, звідкіля вона взялася на кораблі —

коли ми відпливали з Рангіроа, про неї й чутки не було. А все ж то була справжнісінька віспа: один помер, а троє занедужало.

Ми ніяк не могли запобігти лихові, хоч би покласти хворих окремо від здорових; не могли й доглядати їх, бо нас повно було, як оселедців у бочці. Після тієї ночі, коли ото помер перший з пасажирів, нам тільки лишалося гнити та вмирати… Капітанів помічник, комірник, польський єврей та чотири тубільці домудрилися втекти на великому вельботі. Більше нічого ми про них не чули. Наш капітан після того випадку звелів пробити дірки в усіх човнах, отож про втечу годі було й думати.

Того дня вмерло ще двоє, другого троє, а нарешті дійшло до восьми чоловік на день. Цікаво зрівняти, як по-різному впливало це на нас. Тубільців охопив німий, тваринний жах. Француз-капітан, Удуз на ім'я, нервувався, без упину балакав і навіть увесь трусився, як у лихоманці. Товстий, ситий чолов'яга, він важив не менше як двісті фунтів, — і от цей величезний мішок сала тремтів зі страху, наче холодець.

Німець, двоє американців та я скупили все, яке тільки було на кораблі, шотландське віскі й почали пиячити. Розважали ми собі ось як: алкоголь, просякнувши організм, повбиває, спопелить мікроби, — і страшна недуга жодному з нас не заподів лиха. Теорія нас не звела, хоча, правда, і капітан Удуз, що не пив зовсім, і А-Чун, що випивав раз на день, теж зосталися живі.

Ото дні були! Сонце, стоячи просто над головами, пекло без жалю; вітер не віяв, лише інколи набігав шквал, лютував хвилин п'ять або й півгодини, а тоді стихав, заливши нас страшенним дощем. По зливі знову пекло сонце, і палуба парувала. То була отруйна, вбійча пара, наче якийсь насичений мільйонами бацил туман, що здіймався хвилями з-понад мертвих та слабих. Ми, було, побачимо ту жахливу млу — і зараз же пити, і ще раз, і ще, майже не розводячи. Вживано спиртного доконче й тоді, коли матроси скидали мерців за борт, де на них уже чигали акули.

Так тривало, може, з тиждень, а тоді виявилося, що віскі вже нема. Воно було й до речі, бо інакше я не вижив би. Справді, незабаром мені довелося зазнати таких пригод, які могла видержати тільки цілком твереза людина; досить сказати, що під кінець двоє лише зосталося живих: я та отой, мовляв капітан Удуз, поганин. Ці слова я од нього почув, коли вперше побачив ту людину. Але краще не забігати наперед.

У кінці тижня, саме як вийшов увесь запас віскі і ми, скупники перлів, були тверезі, я випадково глянув у кают-кампанії на барометр. У Паумоту показував він найчастіше 29,90, а часом стрілка пересувалася від 29,85 до 30,00, іноді до 30,05. Тепер… тепер вона стояла нижче, як на 29,62! Це б могло протверезити і найп'янішого скупника перлів, що спопеляв мікроби віспи в шотландській горілці!

Я сказав про це капітанові Удузу, а він відповів, що вже кілька годин стежить, як падає барометр. Мало що далося б за такої ситуації зробити, але він зробив, що міг, а власне — згорнув частину вітрил, залишивши самі штормові, і сказав натягти рятувальні линви. Зоставалося тільки чекати вітру. Але як вітер повіяв, капітан допустився помилки, — з його наказу шхуна лягла в дрейф. Звісна річ, на південь від екватора це непоганий засіб, якщо тільки ти певний, що ураган не йде просто на судно. А він ішов саме на нас! Справді, вітер усе дужчав, і барометрова стрілка падала дедалі нижче. Я гадав, що краще повернути шхуну так, щоб вітер був їй з лівого боку, а потім, як барометр перестане падати, лягти в дрейф. Ми з капітаном сперечалися, аж поки в голосі його забриніло щось істеричне, проте він не погоджувався зі мною. І Це гірше, — решта скупників мене теж не підтримала. Мовляв, що може значити твоє слово супроти доказів такого досвідченого моряка! Ось як міркували вони, — я це знав.

Страшенні хвилі знялися на морі. Ніколи не забуду перших трьох валів, що вдарили нашу "Маленьку Жанну". Судно схилилось на бік так, наче лягло на дрейф, і вода поняла палубу. Рятувальні линви розраховані на здорових, дужих людей, але й їм вони не могли помогти, як

величезний водяний вал під крик і стогін змивав з палуби жінок, дітей, банани, кокоси, свині, клунки, хворих і близьких уже до смерті людей.

Друга хвиля перекотилася через палубу. Судно, перехилившись кормою, задерло прову до неба, і знову цілий потік людських тіл і речей ринув униз. По палубі людей несло то головою, то ногами наперед, вони звивалися, корчились, плазували. Дехто силкувався втриматись за щоглу чи кодолу, але під вагою чужих тіл пускався її.

Я бачив, як один, полетівши головою вперед, врізався в бітенг на правому борті. Голова тріснула, немов яєчна шкаралупа. Я знав, що буде далі, а тому скочив на дах рубки, а звідтіля подерся на грот-щоглу. А-Чун і один американець рвонулися за мною, але я на стрибок випередив їх. Американця враз, немов яку тріску, змило з корабля, а китаєць спромігся повиснути на штурвалі. Тут-таки здоровезна жінка з острова Раратонги — завважки десь фунтів з двісті п'ятдесят — упала на нього і рукою обвила йому шию. Вільною рукою вхопився він за стерни-чого-канака… Аж ось ту мить шхуна нахилилася на правий бік.

Потік людських тіл і води, що сунув уздовж лівого облавку, між кают-компанією та поруччям, раптом змінив напрямок, і людей понесло на правий борт. Усіх змило — велетенську дикунку, А-Чуна, стерничого… Я ладен присягтися, що А-Чун, одірваний від поруччя, усміхнувся до мене з виразом філософської резигнації на виду.

Третя, найбільша хвиля, не стільки вже накоїла біди. Кого досі не забрало у воду, ті майже всі до якого часу знайшли порятунок на такелажі. Внизу лишилося, може, чоловіка дванадцятеро… Майже непритомні, захлинаючись, хапаючи повітря, качалися вони по дошках і марно силкувалися кудись залізти, заховатись. їх змило хвилею разом з уламками двох останніх човнів. Мені та моїм товаришам-скупникам поталанило, використавши проміжок між двома хвилями, перевести душ п'ятнадцять жінок та дітей у кают-компанію і замкнути їх там. Та зрештою це не пішло їм на добре.

А вітер? Я мав чималий досвід, але нізащо не повірив би Доти, що може бути такий вітер. Описати його — марна гадка! Хіба можна описати кошмар?.. Цей вітер зривав із нас одіж, власне, таки зривав. Я не прошу вірити мені. Я тільки розказую, як воно було, як я те відчував. Часом я сам собі тепер не вірю. А проте воно таки було, і я все то пережив. Хоч це й неможливе — таке побачити й вижити. То була страхітлива річ, а найстрахітливіше, що вітер дедалі дужчав. От, скажім, так: мільйони, мільярди тонн піску мчать, пролітаючи дев'яносто, сто, сто двадцять чи й більше миль за годину. Його не побачити, не відчути рукою, — однак він має матеріальність і вагу справжнього піску. Уявляєте це? Коли так, то хоч трошки зможете зрозуміти, що то був за вітер.

Або ні, краще порівняти його не з піском, а з болотом, з невідомою, невідчутною, а проте страшною грязюкою. Ба, й цього мало! Вважайте, що кожна молекула повітря — ніби ціла калюжа густої твані, далі уявіть собі, що силу-силенну тих молекул з'єднано в щільну масу… Ні, знов не те! Та й хіба є слова на означення таких явищ, хіба вистачить мови людської, щоб змалювати цю нечувану, фантастичну бурю! Краще було мені й не братися до цього.

Одно треба сказати: той вітер кінець кінцем придавив ті хвилі, що напочатку стали горою. Здавалося, що ураган, роззявивши пащеку, поглинув, утяг у себе все море, і тепер воно бушувало там, де раніше було повітря.

Звичайно, вітрила наші давно вже зірвало. Але капітан Удуз мав на "Маленькій Жанні" річ, якої мені не доводилося ще бачити на південноморських шхунах, — плавучу кітву. То був брезентовий мішок стіжкуватої форми, натягнений на великий залізний обруч. Пускають його на воду, наче змія в повітря, тільки й різниця, що плавуча кітва тримається на самій поверхні води. До шхуни була вона прив'язана довгою линвою. За допомогою того приладу "Маленька Жанна" рухалася провою проти хвиль.

Все, певне, скінчилося б гаразд, аби ми тільки не попали саме в ту смугу, якою йшла буря. Правда, вітер подер нам вітрила, поламав щогли, переплутав рухомі снасті,— а проте ми якось би виплуталися з біди, якби не попали в осереддя урагану. Власне, це й призвело нас до остаточної катастрофи. Все моє єство якось стерпло, задерев'яніло, ніби вітер паралізував його, одібрав усю силу, — і я вже готовий був віддатися на волю стихії, готовий був умерти, коли це ми опинилися в самому центрі урагану.

Корабель спостигла раптом цілковита тиша, — жодного повіву, жодного руху в повітрі. Це породило якесь важке, нудотливе відчуття. Пригадайте, що м'язи наші під час боротьби з нечуваним вітром надмірно були напружені. І от нараз вітер той щез. Пам'ятаю, мені здалося, що я ось-ось розлечуся дрібними шматочками на всі боки — немовби атоми мого тіла відштовхуються один від одного і зараз розвіються у просторoні. Але це тривало тільки мить. На нас ішла загибель.

Вітру не стало, зате велетенські хвилі шуміли навкруги. Вони плигали, вони здіймалися, вони росли аж до хмар. Бо треба ж знати, що той страшний вітер віяв звідусіль саме до центру, де був затишок. І тут не було чому зупинити вали, що насувалися з усіх боків. Вони виривалися, наче корки з дна відра, повного води, без жодної системи й ладу, — то були шалені, божевільні хвилі. У височінь сягали вони принаймні на вісімдесят футів. Ні, то були вже не хвилі! Хіба хто бачив такі хвилі!

То були бризки, величезні бризки, — от що. Бризки вісімдесят футів заввишки. Вісімдесят! Навіть більше! Вони перекочувалися, переплигували через верхів'я щогл. Наче смерчі, наче вибухи. Вони були п'яні. Вони безладно здіймалися, росли, падали, стикалися, розбиваючись на тисячі водоспадів. Жодній людині таке море, той центр урагану, і вві сні не снилося. Хаос, пекельне безладдя, диявольське ігрище знавіснілих морських валів!

А що з "Маленькою Жанною"? Не знаю. Поганин казав мені потім, що він теж не знає. Її просто розбило, розкололо навпіл, а потім потрощило

на дрібні скалки і знищило. Опритомнів я, коли був уже в воді. Я плив якось машинально, ледве на воді тримаючись. Як я там опинився — не пам'ятаю. Пригадую тільки, як "Маленька Жанна" розліталася на кавалки, — певне, саме ту мить я й стратив притомність. Та хоч би там як, але я був живий, а це вже не абищо, хоч тим часом і мала втіха. Знову знявся вітер, а хвилі притихли… Я збагнув, що вибрався із центру бурі. Щастя, біля мене не було акул. Ураган розігнав хижу їхню зграю, що весь час пливла за нашим кораблем, чигаючи на трупи.

Надходив полудень, коли "Маленька Жанна" загинула, — а десь години за дві по тому вдалось мені вхопитися: та віко з корабельного люка, що крутилося серед розбурханих хвиль. Сіяв густий дощ, і я зовсім випадково натрапив на те віко. Помітивши прив'язану до нього мотузку, и зміркував, що зможу якось продержатись принаймні день, — звичайно, як не напливуть акули.

Минуло годин зо три, може, трохи більше. Я все тримався за віко і, заплющивши очі, намагався дихати глибоко, як слід, але не ковтати води. Нараз я почув чиїсь голоси, Дощ ущух, вітер затих, хвилі вляглися… Футів яких двадцять від себе я побачив капітана Удуза та "поганина", що примостилися на віку з другого люка. Вони боролися за нього, — власне, боровся француз.

— Raïen noir! — почувся мені його вигук… І він ударив ногою канака.

На капітанові не залишилось ніякої одежі, опріч тяжких черевиків. Він жорстоко вдарив поганіша в лице, в підборіддя, і ледве не приглушив його. Я думав, що той віддасть удар за удар, — ба ні: він лише відплив на безпечну відстань, на який десяток футів од капітана. Щоразу, як хвиля приносила канака ближче, француз, учепившись руками за віко, бив його обома ногами і лаяв чорним поганином.

— Гей ти, біла тварюко, ось я дорвусь до тебе! Втоплю й не зоглядишся! — згукнув я.

Але я не виконав погрози, бо надто був стомлений. На саму думку зрушити з місця мене вже нудило. Отож я підкликав канака до себе й запропонував йому користатися з віка вдвох. Він сказав, що звуть його Отоо і що народився він на Бора-Бора, найзахіднішому з-поміж островів Товариства. Пізніше довідавсь я, що він перший натрапив на те віко і закликав капітана Удуза рятуватися вкупі. А той віддячився йому вдарами…

Так зустрівся я вперше з Отоо. Він не був охочий до бійки. Високий, ставний, дужий, як римський гладіатор, він мав натуру добру, лагідну та ласкаву. Не охочий до бійки, так, — але й не боягуз. Лев'яче серце билося у нього в грудях, і мені доводилося потім не раз бачити його сміливість у таких небезпечних ситуаціях, коли я сам запевне б відступив. Він ніколи не заводився перший, але як уже йшлося на змагання з кимсь, — о, тоді страшно було на нього й глянути! Я не забуду довіку, як він усипав Білу Кінгові. Це сталося в Німецькому Самоа. Біл Кінг був знаменитий чемпіон з боксу в американському флоті. Достоту на якусь звірюку, на страшну горилу скидаючись, він умів чудово орудувати своїми важкими кулаками. Отже, той чоловік завів сварку з Отоо, чіплявся до нього, ударив двічі ногою, тоді штовхнув, аж нарешті канак відчув потребу відплатитися. Хвилин, може, чотири тривала бійка, — і за чотири хвилини Біл Кінг мав чотири зламані ребра, переламану руку і вивихнуте плече. Отоо не тямив жодних тонкощів боксу, він бився просто, як умів… Проте видужувати Кінгові довелося місяців зо три після Отоової науки в Апії.

Одначе не треба забігати наперед. Як сказано, ми прилаштувалися до корабельного віка. Користувалися ми з нього по черзі: один лежав на віку й відпочивав, другий, по шию в воді, держався за край обома руками. Цілі дві доби, то спочиваючи на тих дверцятах, то тримаючись у воді, пливли ми океаном. Надвечір другого дня я почав говорити щось непритомно, з гарячки; а як свідомість мені просвітлювалась, я чув таке саме гарячкове бурмотіння тубільною мовою від Отоо. Весь час у воді сидячи, ми не померли зі спраги, хоч яка солона була та вода, хоч як немилосердно пекло сонце.

Кінець кінцем, Отоо врятував мене: опритомнівши після довгої й тяжкої маячні, я побачив, що лежу на положистому березі, футів двадцять від води, у затінку під широким пальмовим листям. Хто ж, як не Отоо зробив те все! Він мене притяг туди, він зробив мені холодок із листя! Сам Отоо лежав поруч. А я знову зомлів. Прокинувся — свіжа зоряна ніч. Отоо дав мені напитися соку з кокосового горіха.

З усіх, хто був на "Маленькій Жанні", тільки двоє нас і вціліло. Капітан Удуз, напевне, помер з голоду та виснаження, бо за кілька день винесло на берег те віко, де він рятувався. Ми з Отоо прожили серед тубільців атолу цілий тиждень. Потім узято нас на французький крейсер і перевезено на Таїті. Тим часом ми з Отоо побратались. У Південних морях побратимство, коли люди міняються своїми йменнями, зв'язує міцніше, ніж братерство крові. Ініціатива належала мені, а Отоо пристав на моє слово з великою радістю.

— Це гаразд! — сказав він по-таїтянському. — Адже ми два дні були вкупі у смерті на устах.

— І смерть не розтулила уст, — усміхнувся я.

— Ти вчинив одважне діло, пане, і смерть не насміла сказати своє слово, — відповів він.

— Навіщо ж ти кажеш "пане"? — вдавано образився я. — Хіба ми не помінялися йменнями? Я для тебе відтепер Отоо, ти для мене Чарлі. І так уже набезвік, ти — Марлі, а я Отоо. Так каже звичай. І по нашій смерті, коли доведеться нам перебувати там, десь у надзоряній країні, і тоді ти будеш для мене Чарлі, а я для тебе Отоо.

— Так, пане, — згодився він, і очі йому радісно блиснули.

— Знову! — скрикнув я.

— Що по тому, як звуть тебе мої уста! — заперечив канак. — Це ж тільки уста. А в душі на тебе я завжди казатиму: Отоо. Коли я подумаю про себе — я подумаю про тебе. Хто назве мене моїм ім'ям, — ти встанеш у моїй пам'яті. І там, над зорями, ти довіку будеш для мене Отоо. Чи не так, пане?

Я затаїв усміх і відповів йому:

— Так.

Розлучилися ми в Папіїті. Я зостався на березі відпочивати, а він поплив катером на рідний свій острів Бора-Бора. Шість тижнів пройшло, і він вернувся до мене. Я дуже здивувався, бо раніш він розповідав мені про свою дружину й казав, що вернеться до неї, аби вже більше не вирушати в далекі подорожі.

— Куди ти гадаєш їхати звідси, пане? — спитав він, привітавшись.

Я знизав плечима. То було трудне питання.

— Я хочу мандрувати по всьому світу, — була моя відповідь, — по всіх морях і по всіх островах, що є на морі.

— Я поїду з тобою, — просто відказав він. — Моя жінка померла.

Ніколи не було в мене брата; але, бачивши стосунки між братами, я не скажу твердо, чи міг би рідний брат ставитись до мене так, як Отоо. Він заступав мені і брата, і батька, й матір. Це ж завдяки йому я став чеснішою, кращою, ніж був, людиною. Мене не обходило, що там скажуть про мене інші, але перед Отоо я хотів завжди бути чесним, і тому нічим не заплямовував себе. Він утворив з моєї особи якийсь ідеал, добачаючи в ній високі прикмети, яких, боюся, у мене й не було. Бо часом я підходив до самого краю безодні, і вже ось-ось кинувся б у неї, коли б не Отоо. Він

пишався мною, і ті гордощі його пройняли й мене. Не чинити нічого, що могло їх порушити, — такий виробився в мене кодекс честі.

Звичайно, я не відразу збагнув глибину його почуттів. Він ніколи нічого не закидав мені, не ганив мене, — і лише поволі побачив і зрозумів я, якої він про мене високої думки і як боляче міг його образити вчинок, не гідний того кращого, що в мені було.

Сімнадцять літ прожили ми вкупі. Сімнадцять літ був він мені за друга, стеріг мене, коли я спав, і доглядав у недузі, бився за мене і діставав за мене рани. Він працював на суднах разом зі мною, і вкупі ми об'їздили весь Тихий океан від Гаваїв до Сіднейського мису, від Торесової протоки до Галапагосу. Ми наймали тубільних робітників на великому обширі, починаючи з Нових Гебридів та островів Лайн аж до Луїзіани, Нової Британії, Нової Ірландії та Нового Ганноверу. Тричі зазнали ми морських катастроф біля островів Гілберта, Санта-Крус і Фіджі. Ми скуповували й перепродували що трапиться: перли, перлові мушлі, копру, трепанги, черепахи, уламки, що море викидало на берег, і з того жили.

Почалося це все, як Отоо вернувся до Папіїті й сказав, що об'їздить зі мною всі моря й усі острови. Тоді існував у Папіїті щось наче клуб, і збиралися там скупники перлів, крамарі, капітани, різні південноморські авантурники. Гралося на великі гроші, пилося багато; признаюсь по правді, що й я довше, ніж треба б, сидів за картами. Проте хоч як пізно я вийду — Отоо чекає на мене провести додому.

Спершу я тільки всміхався, потім якось натякнув йому, що можна б і без цього. Нарешті сказав навпростець, що няньки собі не потребую. Після того, виходячи з клубу, я цілий тиждень його не помічав. Аж ось якось випадково зауважив, що він, як і перше, проводить мене додому, але вже криючись у затінку мангових дерев[32], що ростуть по обидва боки вулиці. Ну що я мав робити? Та я таки знав що.

Непомітно для себе я почав вертатися додому раніше. Увечері дощ та вітрюга, і я, гуляючи й п'ючи з товаришами, згадую раз у раз, що там десь сумно стоїть і мокне під манговим деревом мій побратим. Так, це він зробив мене кращим. Але він не був аж надто суворий у питаннях моралі. Він нічого не знав про християнські заповіді. Всі тубільці Бора-Бора були хрещені, лише Отоо зостався в поганстві. Він був справжній матеріаліст, переконаний, що як помре, то таки назавжди. Він вірив тільки в чесну гру. Шахрайство він мав чи не за такий самий злочин, як і жорстоке вбивство, — і, може, навіть убивцю радше ладен був пошанувати, ніж дрібного злодіячку.

Щодо мене, то він завжди був проти таких вчинків, які могли б мені пошкодити. Грати — чому ні? Він сам був дуже охочий до гри, але вважав, що сидіти за картами допізна шкідливо. Не раз бачив він, як люди, не дбавши про своє здоров'я, помирали з лихоманки. Не від того був він також, щоб хильнути під вогку й холодну годину одну-другу чарку. Але він пересвідчився, що, п'ючи, треба знати міру. Доводилось-бо йому постерігати випадки, як люди, що надуживали алкоголь, гинули або ставали на ціле життя каліками.

Отоо завжди піклувався, щоб мені добре жилося. Він дбав про мою майбутність і снував про неї різні плани запальніше й зацікавленіше, ніж я сам. Спершу мені й на думку не опадало, наскільки можуть його обходити мої справи, — і він мусив сам угадувати, що я збираюся робити і в яке хочу встряти діло. Так було в Папіїті, коли я вагався, чи пристати мені до компанії з одним непевним чоловічком, моїм таки земляком, що розпочав ризикований гендель з гуаном. Звичайно, я не знав тоді, що він шахрай, не знав цього й жоден білий на Папіїті. Отоо теж не знав, але, бачивши, що ми з тим чолов'ягою починаємо товаришувати, на свою руч рознюхав усе, хоч я й не просив його. На Таїті буває багато моряків-тубільців з різних країв. Отоо, тільки-но здогадуючись, що там щось не так, терся серед них доти, доки не зібрав цілком певних доказів на потвердження своєї підозри. Ну й історія була з тим Рендольфом Вотерсом! Отоо розповів мені все, а я не вірив. Проте коли я взявся як

слід до Вотерса, він без зайвих балачок першим таки пароплавом утік в Окленд.

Мушу признатись: я спершу гнівався на Отоо, що він пхає носа до моїх справ. Але, — в цьому не було сумніву, — дбав він не про свою користь. До того ж незабаром я пересвідчився, що то за мудра була і обачна людина. Очі його все пильнували моєї вигоди й зиску, — а були вони напрочуд бистрі та проникливі. Кінець кінцем став він мені за повсякчасного порадника, справи мої зробилися йому краще відомі, ніж мені самому, — і він ближче, ніж я, брав їх до серця. Я був молодий, власні інтереси мені раз у раз голови не держались, і романтика та пригоди переважували в мені жадобу грошей і потяг до спокійного життя. На щастя, знайшлась людина, що клопоталась про мій добробут. Коли б не Отоо, я б давно загинув, — це річ безперечна.

Багато є тому прикладів, — дозвольте з-поміж них навести один. Ще перед тим, як приїхати на Паумоту по перли, я мав деякий досвід у вербуванні та найманні тубільних робітників. Коли ми з Отоо опинилися на березі в Самоа без роботи й грошей — достоту сіли на мілину, — то мені пощастило стати за наймача на одному бригові. Той самий бриг узяв за матроса й Отоо. Відтоді на різних кораблях ми років шість їздили по найдикіших закутнях Меланезії. Як вивозять мене було човном на берег, Отоо так і дивиться, щоб сісти в той човен загребним. Коли вербівник сходить на берег, його човен залишається близько, з гребцями на веслах, а другий човен, вартовий, звичайно зупиняється напоготові футів за кількасот від берега. Отже, я стромляв у пісок стернову жердину і сходив зі своїм крамом на суходіл, а Отоо зараз же пересідав туди, де лежав накритий брезентом вінчестер. Решта матросів мала снайдерівські рушниці, також заховані під брезентом. Я вмовляв та заохочував кучерявих канібалів найнятися на плантації в Квінсленді, а Отоо тим часом пильнував моєї безпеки. І не раз його тихий вигук остерігав мене, що дикуни задумують щось недобре, якийсь підступ. Інколи давав таку пересторогу несподіваний постріл із рушниці, що збивав з ніг котрогось тубільця. Тоді я кидався до човна, і рука Отоо помагала мені в нього вскочити. Пам'ятаю, що якось, за служби нашої на "Санта-Анні", тільки

човен наш підплив до берега, як зчинилася веремія. Вартовий човен метнувся нам на поміч, — але поки він приплив би, кілька десятків дикунів могли нас усіх повбивати. Отоо блискавкою плиг на берег, ухопив обома руками мій крам — і ну розкидати на всі боки тютюн, намисто, томагавки, ножі, шматки перкалю. Тої спокуси їм несила була перемогти. Між ними зайшла бійка за несподівані скарби, — а ми тим часом сіли на човен, одіпхнули його й від'їхали футів сорок од берега. А за чотири по тому години я найняв там же таки тридцять робітників без жодних уже прикростей.

Та найбільше в пам'ятку мені випадок на Малейті, найдикішому зі східної групи Соломонових островів. Тубільці зустріли мене вкрай гостинно. Але хіба ж я міг знати, що вже два роки всі мешканці селища збирають людські голови, щоб виміняти на них голову білого? Вся та голота полюбляла голови, і найдорожче цінувала саме голови білих. Отже, той, хто заволодів би такою дорогою здобиччю, міг одержати за неї цілу колекцію. Кажу ж бо — стріли нас воші якнайліпше. Я відійшов того дня на добрих сотню ярдів од човна. Отоо радив мені бути обачним, а я на те не зважав, — і, ясна річ, попав у дуже прикре становище, як і завжди, коли не слухав свого побратима.

Я помітив небезпеку аж тоді, як із мангрових заростів вилетіла ціла хмара списів. Не менше десятка з них уп'ялося в мене. Я втікати, — але спис угородився мені в литку, і я впав. Дикуни метнулися до мене. Всі вони вимахували топірцями на довгих держаках, заміряючись одрубати мені голову. Кожного кортіла голова, один хапався перед другим, один одному заважав, — а я, користаючися з тієї метушні, петляв то туди, то сюди по піску й ухилявся від ударів.

Тоді з'явився Огоо, Отоо-борець. Він десь доп'яв собі важкого бойового кия, вигіднішого за рушницю в такій тісній сутичці, і кинувся, де найгустіше було ворогів. Вони, звичайно, не могли колоти його в такій тисняві списами, та й топірці тільки заважали їм. Він бився за мене, і так люто, як той легендарний Берсеркер. Києм своїм він орудував

якнайспритніше: їхні черепи лускалися, немов переспілі помаранчі. Розігнавши стовпище, він ухопив мене на плечі й побіг до берега.

Тоді лише дістав вій перші рани від чотирьох описів. Добігши до човна, схопив Отоо вінчестера — і не змарнував жодної з нього кулі. Опинившися нарешті, по трудній утечі, на шхуні, ми взялися перев'язувати свої рани.

Сімнадцять літ прожили ми вкупі. Дякувати йому, зробився я справжньою людиною, бо коли б не він, то й досі працював би я за корабельного комірника чи вербівника, а то б, може, й слід по мені вже запався.

Одного разу він сказав мені:

— Ти витрачаєш усі гроші, потім стаєш на роботу й добуваєш іще більше. Тепер тобі, молодому, заробляється легко. Але на старість ти не матимеш ні грошей, ні сили їх добувати. Я вже знаю це, мій пане. Я добре придивився до звичаїв білих людей; я бачив багатьох старих, що колись були молоді, як ти тепер, і могли заробляти гроші. Та молоді літа пройшли, і вони поставали немощні та вбогі, і їм уже доводиться лише чекати, поки хто молодий, — хоч би ти, приміром, — зійде на берег та почастує їх.

Тубілець на плантаціях — раб. Його заробітку — двадцять доларів на рік, робота тяжка. Наглядач працює мало: знай їздить собі верхи туди й сюди, приглядаючи, як гнеться чорний. Він бере за це тисячу двісті доларів на рік. Я — матрос на шхуні. На місяць дають мені п'ятнадцять доларів, та й то ще маючи мене за доброго матроса.] Праця моя дуже тяжка. А ось у капітана на палубі розіп'ято тент, і він собі п'є пиво з довгих пляшок. Мені не? доводилось іще бачити, щоб він тягнув линву або веслу— вав. Він має сто п'ятдесят доларів на місяць. Я — матрос, і та й годі. Він — мореплавець. Я гадав би, пане, що й тобі треба вивчати мореплавство.

Отож мій приятель розохотив мене вчитися. На першу мою шхуну став він за другого помічника, і моє капітанство переймало його куди більшими гордощами, ніж мене самого. А далі знову почалися такі міркування:

— Пане, платня капітанові йде добра. Але весь час йому на шиї турботи про корабель і відповідальність за нього. Далеко вигідніше бути хазяїном корабля, що живе собі на суходолі, має багато слуг, а грошики його, пущені на різні справи, ростуть собі та й ростуть.

— Так то воно так. Але за шхуну треба дати щонайменше п'ять тисяч доларів, та й то за стару шхуну, — від-! повів я. — Старість прийде до мене раніше, ніж я зберу стільки грошей.

— Білому розбагатіти — як води напитися, — мовив він, повівши рукою на берег, облямований гаями кокосових пальм.

Тоді якраз перебували ми біля Соломонових островів, і, пливучи вдовж східного берега Гвадалканару, набирали на корабель слонові горіхи.

— Од гирла тієї он річки до гирла сусідньої — дві милі,— сказав він. — Скрізь, куди око гляне, прослався рівний суходіл. Тепер цю землю можна придбати зовсім за дешево. Але як знати? Мине рік чи два — і, може, за мої платитимуть великі гроші. Тут добра якірна стоянка, найбільші пароплави можуть підходити до самого берега. Старий король віддасть тобі цю землю на чотири милі од берега за десять тисяч плиток тютюну, десять пляшок вина та снайдерівську рушницю. Все це разом обійдеться — ну, сто доларів. Потім ти доручиш усю справу комісіонерові, а там пройде рік чи два, продаси землю і мати меш за що придбати власного корабля.

Я послухав Отоо — і вийшло по його, тільки не за два роки, а за три. Потім залагодив я другу щасливу оборудку, а саме — заорендував в

уряду пасовиська на Гвадалканарі, двадцять тисяч акрів на дев'ятсот дев'яносто дев'ять років, за номінальну вартість. Та умова пролежала в мене рівно дев'яносто днів, а тоді я продав її за великі гроші одній компанії. Саме Отоо завжди передбачав усе, Отоо був за головного порадника. Це ж він напутив мене купити на аукціоні за сто фунтів затонулого "Донкастера" — після всіх видатків на підняття та направу судна я одержав три тисячі чистого зиску. Далі Отоо порадив мені купити плантації на Саваї і торгувати кокосовими горіхами на Уполу.

Морем тепер мандрували ми рідше. Я розбагатів, одружився, почав жити по-панському. Але Отоо який був, такий і лишився. Він походжав круг дому чи тинявся по конторі з люлькою в зубах, — і, як і раніше, носив дешевеньку сорочку та пов'язку на стегнах. Я ніяк не міг присилувати його, щоб він тратив гроші. Він не хотів іншої нагороди, крім любові. І, далебі, мав її досить. Діти мої як не молились на нього; а моя дружина напевне б розбестила його, коли б тільки Отоо можна було розбестити.

А діти! Воістину, це ж він показав їм дорогу в широкий світ. Він учив їх ступати перші кроки, він упадав коло них, як вони нездужали, одного по одному, ще малюків, брав їх у лагуну і вчив плавати. А то ще розповідав їм, як живе всяка риба, як її ловити, — розповідав куди більше, ніж я знаю. Та й про ліс те саме. Мій Том семи років знав уже такі лісові тайнощі, які мені й не снилися. Шестилітня Мері вилазила собі без жодного страху на стрімку скелю, як не кожен би навіть дорослий і дужий чоловік виліз, а Френк у шість років умів діставати монети зо дна морського, де було сажнів три завглибшки.

— Мій народ на Бора-Бора не любить поган. Вони там усі християни. А я от не люблю християн Бора-Бора, — сказав він якось, коли я вмовляв його взяти скільки треба з тих грошей, що ми вкупі надбали, і одвідати котроюсь нашою шхуною рідний свій острів.

Я кажу "нашою шхуною", хоча юридично в той час вони всі належали мені. Я довго підбивав його вступити зі мною до компанії,— аж він сказав нарешті:

— Ми товариші відтоді, як загинула "Маленька Жанна". Ну, а як твоєму серцю так уже того хочеться, що ж… Зробімо все по закону. Справді-бо, праці тепер з мене ніякої, а витрати я роблю величезні: їм скільки хочу, п'ю, курю… Скільки ж то грошей іде на це все! Далі. Я дурно граю на твоєму більярді. Це теж гроші. Тільки багата людина може дозволити собі розкіш ловити рибу вудкою на рифі. Страшно здумати, скільки тратиться на волосінь та гачки! Так, треба щоб ми стали законними компаньйонами. Мені потрібні гроші. Я братиму їх у конторі в старшого клерка.

Отже, папери підписано й завірено… Але минув рік, — і я почав докоряти своєму побратимові.

— Чарлі! — сказав я. — Ти лукавий блудник, жалюгідний скупіяка, ти просто нікчемний краб. За цей рік тобі належить отримати кілька тисяч. Старший клерк дав мені цього от папірця, і в ньому стоїть, що ти за рік узяв тільки вісімдесят сім доларів і двадцять центів.

— А хіба там ще щось припадає? — запитав він стурбовано.

— Кажу ж, кілька тисяч.

Обличчя йому засвітилося, ніби з великої якоїсь радості.

— Це добре! — мовив він. — Гляди, щоб старший клерк записував усе, як слід, до останнього цента. Як мені буде треба грошей, я їх візьму. — Він помовчав і додав суворо: — А коли буде яка недостача, — що ж, докладе зі своєї кишені.

Пізніше довідався я, що ще перед тим Керазес склав заповіт Отоо і що тим заповітом, який зберігався у сейфі в американського консула, Отоо відписав мені, як спадкоємцеві, усе своє майно.

А потім прийшов кінець — як усім речам і вчинкам людським приходить кінець. Це сталося на Соломонових островах — там, де за буйної нашої молодості ми стільки вдвох працювали. І ось ми знову туди приїхали, — найбільше, щоб одпочити; опріч того треба було навідатись до своїх ділянок на острові Флоріді, та й хотілось роздивитись, як там із добуванням перлів у протоці Мболі. Ми кинули кітву біля острова Саво, мавши надію вторгувати щось цікаве.

У морі біля Саво аж кишіло акул. Тамтешні тубільці мають за звичай кидати мерців у воду, принаджуючи цим, звичайно, звідусіль акул. І от, видно, доля вже була така, що маленький, перевантажений місцевий човник, яким я плив, перекинувся. Нас було в човні — власне, трималося за човна — четверо тубільців та я п'ятий. Шхуна була ярдів за сто від нас. Я гукнув, щоб нам дали човна, аж раптом один із дикунів перелякано заверещав. Він міцно держався за корму і декілька разів укупі з нею щезав уже під воду. Потім пустився і зник зовсім. Акула вхопила його.

Решта тубільців опитувалися сісти на перекинутого човна. Я кричав, лаявся, ударив кулаком ближчого з них, — але дарма. Вони з жаху стратили розум і лізли на човна, ні на що не зважаючи, хоч човен навряд чи міг утримати хоч одного. Він став сторч, потім перекинувся, і тубільці знов опинились у воді.

Тоді я поплив до шхуни, надіючись, що човен, посланий звідти, врятує мене. Один із тубільців — за мною; мовчки пливли ми поруч, часом занурюючи обличчя в воду, щоб побачити, де акули. Коло човна знову почулись крики, — отже, загинув ще один. Придивляючись пильно в воду, я помітив величезну акулу, що тінню промайнула, як є, піді мною. Була вона завдовжки футів шість. Я добре все роздивився: тубільця, що плив коло мене, вона схопила за поперек і подалася з ним геть. Голова його, плечі та руки піднімалися над водою, і з горла вихоплювався жахливий

крик. Так протягла його акула кількасот футів, а потім разом із ним зникла під водою.

Я плив далі, втішаючи себе думкою, що це остання голодна акула. Але незабаром з'явилась іще одна. Чи це була та, перша, чи вона встигла попоїсти деінде, — не знаю. В кожному разі, вона не дуже поспішала. Я вже не міг пливти так хутко, як передніш, бо весь час мусив слідкувати, коли вона почне атаку. Мені, як вона кинулась на мене, пощастило вдарити її обома руками в пащеку; від поштовху я сам насилу втримався на поверхні, але акулу таки відігнав. Потім вона стала знову наближатися до мене, звужуючи круги. В той самий спосіб я й удруге від неї врятувався. Третя атака на зле вийшла і для мене, і для неї. Акула збочила саме, коли я мав ударити її. Шкура її, шорстка, мов папір до шліхтування, обдерла мені руку від ліктя до плеча: на мені як на те була сорочка без рукавів.

Борня та знесилила мене, і я втратив надію врятуватися. До шхуни було ще двісті футів. Я занурив голову в воду, вдивляючись, що наміряється робити акула. Раптом чиєсь темне тіло стало, як тінь, межи мною та хижаком… То був Отоо.

— Пливи до шхуни, пане, — мовив він весело, ніби все те було йому завиграшки. — Я знаю акул. Акула мені брат.

Я послухав його й поволі поплив уперед. Отоо плив поруч, межи мною та акулою, одбиваючи її напади, а мене підбадьорюючи.

— Такелаж на боканцях нікуди не годиться, воші приладновують фали, — сказав він… і пірнув, щоб одбити новий напад.

Шхуна була тепер за яких тридцять футів, а я остаточно стратив силу і майже не міг уже плисти. З палуби кинуто нам линву, та вона не досягала до нас. Акула зрозуміла, що їй не зроблять нічого, і набралася ще більшого зухвальства. Кілька разів вона ледве не вхопила мене, але

все наспівав Отоо. Певна річ, сам він любісінько міг урятуватись, та не хотів кидати мене в небезпеці.

— Прощай, Чарлі! Видно, кінець прийшов, — задихаючись, вимовив я, бо відчував, що за мент піду на дно.

Але Отоо засміявся й мовив:

— Я ось покажу тобі нову штуку. Акулі зле доведеться!

Він пірнув за моєю спиною, де акула саме лаштувалася знову кинутись на мене.

— Ліворуч! — гукнув він. — Там линва на воді. Ліворуч, пане! Ліворуч!

Я повернув ліворуч — і наосліп уперед! Я вже сливе знепритомнів. Коли рука моя вхопилась таки за линву, на палубі розітнувся крик. Я повернувся, глянув… Отоо не видко було. Раптом він виринув. Обидві руки йому нижче ліктів були одірвані, із ран била кров.

Отоо! — тихо покликав він, і любов бриніла в його голосі, любов світилась йому в очах.

Тепер, тільки тепер, в останню хвилину свого життя, назвав він мене цим іменем.

— Прощай, Отоо! — І щез під водою. Мене підняли тим часом на шхуну, і я зомлів у капітана на руках.

Так помер Отоо, — Отоо, що врятував мене замолоду, зробив з мене людину і врятував мене ще раз під кінець. Ми зустрілися з ним у пащеці в урагану, розлучились у пащеці в акули. Між цими подіями лежить сімнадцять літ щирої приязні. З певністю можу сказати, що ніколи ще

чорний і білий не приятелювали так вірно, як ми. І коли справді Єговине око всевидюще, то не останнім у царстві його буде Отоо, єдиний поганин з Бора-Бора.

СТРАШНІ СОЛОМОНОВІ ОСТРОВИ

Безперечно, Соломонові острови належать до найнещасливіших у світі. Звісно, є ще й гірші місця на Землі,— але на кожного, хто прибув туди вперше і не може зрозуміти життя поза цивілізацією, Соломонові острови справляють враження страшне.

Справді, пропасниця та дезинтерія гуляють там безперестанку; повітря насичене отрутою, що призводить, аби їй тільки найменша ранка — злегенька, непомітно вдряпнуте на тілі місце — до тяжких хвороб та гнійних виразок. Кого з білих минула смерть на Соломонових островах, той звичайно вертається додому недужим, нездатним до життя калікою. Правда й те, що тубільці тамтешні й досі живуть дикунами, що вони велику мають охоту ласувати людським м'ясом і полюбляють складати колекції з людських голів. Як на них, це гідний слави вчинок, коли хто нападе на людину ззаду і так влучно цюкне її бойовим топірцем, що аж переб'є їй хребці нижче черепа. На деяких островах, як от на Малейті, і досі найдужче шанують того, хто може пописатися більшою кількістю вбивств. Людські голови ходять там за гроші, і найбільшу ціну мають голови білих. Часом кілька селищ місяць по місяцю складаються на винагороду, аж візьме її котрийсь одважніш вояк, принісши скривавлену свіжу голову білої людини.

Все це так, — а бувають же, проте, люди, що, який десяток чи й два років проживши на Соломонових островах, тяжко потім нудяться за ними. Хто хоче там довго прожити, той мусить бути тільки обережний — і, звичайно, посідати щастя. Крім того, треба належати до особливого гатунку людей: мати на собі тавро неминучої білої людини. То повинна бути людина, долею призначена панувати. Вона мусить з незвичайним спокоєм ставати навіч хоч з якими несподіванками, бути безмежно самовпевненою, твердо вірити в перевагу своєї раси, ніколи не

сумніватися, що один білий завше може впоратися з тисячею тубільців, а в неділю — із двома тисячами. Власне, ці риси й зробили білого неминучим. І ще: білий, коли хоче бути неминучим, повинен не тільки гордувати іншими расами і високо нести себе, але й не мати багатої уяви. Не треба йому також зважати на звичаї, вдачу та психологію чорно-, жовто— й червоношкірих, бо ж не це допомогло білій расі вторувати переможний шлях на всій земній кулі.

Берті Аркрайт не належав до таких людей. Він був занадто чутливий, занадто нервовий, мав забуйну уяву. Він так захоплювався життям, так палко сприймав усе околишнє. Словом, натура його зовсім не пасувала до життя на Соломонових островах. їхавши туди, він таки й не гадав довго там прожити: п'ять тижнів, доки прибуде черговий пароплав, — цього, думав він, вистачить, щоб задовольнити цікавість до первісних форм життя, що охопила все його єство. Так принаймні казав він, хоча й іншими словами, туристкам, що їхали на "Макембо"; і ті дами мали його за героя: адже вони самі, як і личить цивілізованим мандрівницям, воліли знайомитися з Соломоновими островами з безпечної відстані пароплавних палуб.

На пароплаві їхав ще один пасажир, — на нього, одначе, жіноцтво жодної не звертало уваги. То був маленький, зморшкуватий чоловічок, засмаглий аж до кольору червоного дерева. Ім'я його в списку пасажирів ні про що не промовляло, але другим іменем його — капітан Малу — лякали дітей від Нового Гановеру аж до Нових Гебридів. Із праці дикунів і власного варварства, з пропасниці й злигоднів, зі снайдерівських куль та наглядацьких батогів нажив він собі мільйонів п'ять капіталу, що містився в запасах трепангів, сандалового дерева, перламутру, черепахової кістки, слонових горіхів, копри, в земельних ділянках, факторіях та плантаціях. В одному покаліченому мізинці капітановому більше було неминучості, ніж у цілому Берті Аркрайті. Але жіноцтво зважало більше на зовнішність, а Берті, нема що казати, був таки гарний на вроду.

Якось, розмовляючи з капітаном Малу в кімнаті для курців, висловив Берті охоту познайомитися з багатим на пригоди й небезпеки життям

Соломонових островів. Малу зауважив, що бажання це мужнє й шляхетне. Та аж по кількох днях зацікавився він Аркрайтом, — тоді, коли цей молодий шукач пригод надумав показати йому свого автоматичного пістолета 44-го калібру. Берті спершу розповів, як пістолет наладовувати, а далі й показав, заклавши набої.

— Простісінька річ, — мовив він, одвівши цівку назад. — Бачите, ось я заклав набої і підняв гачок. Тепер треба тільки натискати на гачок, до восьми разів, якнайшвидше, та й усе. А ось, гляньте-но, запобіжник. Цим саме він мені й до вподоби. Цілком безпечний! Абсолютно! — Він вийняв набої і додав: — Тепер ви самі перекопалися.

Проробляючи різні маніпуляції зі своєю зброєю, він спрямував пістолета якраз капітанові на живота. Той пильно стежив за ним блакитними очима.

— Може б, ви одвернули пістолет кудиінде? — попросив капітан.

— Це ж цілком безпечно! — запевнив його Берті.— Я вийняв набої. Розумієте, він не наладований.

— Все одно, пістолет не іграшка.

— Та кажу ж вам, він не наладований!

— Дарма, одверніть таки цівку.

Голос капітанів був тихий і спокійний, але твердий. Він не відводив очей від зброї, поки Берті не одвернув її нарешті в другий бік.

— Закладаюся на п'ять фунтів, що він не наладований! — палко промовив Берті.

Малу похитав головою.

— Ну, то я доведу вам…

Берті приставив пістолета до скроні, от-от маючи, очевидячки, натиснути на гачок.

— Заждіть хвилинку, — спокійно мовив капітан Малу, простягаючи руку. — Дайте-но я гляну.

Він спрямував пістолета в море й надавив спуск. Загримів постріл, і зараз же механізм викинув гарячу, димом повиту гільзу, що впала на палубу. Берті остовпів з несподіванки.

— Я ж наче поставив запобіжника, — винувато пояснив він. — Ото втяв…

Він мляво усміхнувся й важко сів у крісло. Обличчя його було бліде, під очима з'явилися темні плями, а руки так тремтіли, що він не міг донести цигарки до рота. Він так захоплювався життям, — а тут уже уявив себе мертвим, з простріленою головою, на дошках палуби!

— Оце маєш, — мурмотів він, — оце маєш…

— Славна штучка, — сказав капітан Малу, віддаючи йому пістолета.

На борту "Макембо" їхав також урядовий комісар, що повертався з Сіднея. З його дозволу пароплав спинився в Уджі, де мав вийти на берег місіонер. Там саме стояв кеч "Арла", що командував ним капітан Ганзен. Як і багато інших, належало те двощоглове суденце капітанові Малу, — і він запросив Берті погостювати на "Арлі", що відпливала вербувати робітників на берегах Малейти. Ця подорож, мовляв, триватиме днів чотири, потім "Арла" висадить Аркрайта на плантації Реміндж, що теж

належала капітанові Малу. Там Берті проживе тиждень, а тоді виїде до Тулагі, де його залюбки пригостить у себе урядовий комісар.

Віддавши ще два накази, одного шкіперові Ганзенові, а другого — містерові Гарівелу, управителеві плантації Реміндж, Малу майже назавше зникає з нашої оповіді. Зміст обох наказів був той самий: показати містерові Бертраму Аркрайтові багате на пригоди її небезпеки життя Соломонових островів. Подейкували також, що капітан Малу пообіцяв ящик шотландського віскі тому, хто достарчить Аркрайтові найяскравіші враження.

— Так, Сварц завсігди був йолоп йолопом. Ото повіз він чотирьох своїх матросів до Тулагі, щоб їх там відшмагали, — тобто цілком законно… І назад поплив з ними на вельботі. Був вітер, човен перекинувся. Втопився самий Сварц. Звичайно, то був просто нещасливий випадок.

— Справді? — спитав Берті не дуже зацікавлено. Він саме уважно розглядав тубільця-стерничого.

Уджі залишився позаду, і "Арла" легко пливла під ясним сонячним промінням до лісистих берегів Малейти. Стерничий, що так зацікавив Берті, мав собі за прикрасу цвяха, хвацько прохромленого крізь носову хрястку. На шиї в нього висіло намисто з гудзиків од штанів. У вухах, замість сережок, теліпалися: консервний ніж, зламане держальце від зубної щітки, глиняна люлька, мідяне

коліщатко від будильника і кілька вінчестерських патронів. На грудях метлялась прив'язана до шиї половина порцелянової тарілки. Чоловіка з сорок так самого приоздоблених тубільців лежало на палубі. П'ятнадцятеро з них були матроси цього корабля, решта — саме тепер найняті робітники.

— Звичайно, то був просто нещасливий випадок, — знову сказав помічник капітана "Арли" Джекобс — стрункий, темноокий, схожий більше на професора, аніж на моряка. — Таке самісіньке мало не сталося і з Джонні Бедіпом. Він вертався з кількома матросами — їх вибито за якусь провину. Ну, й вони перекинули човна. Але він плавав не гірше від них, і двоє їх потонуло. Він орудував підніжком із човна та револьвером. Звісно, то був нещасливий випадок.

— Такі випадки тут звичайна річ, — зауважив і шкіпер. — Бачите он того чоловіка при стерні, містере Аркрайте? То людожер. Шість тому місяців він разом з іншими матросами втопив тодішнього капітана "Арли". Вони напали на нього, сер, якраз там, коло бізань-щогли.

— А на палубі що тоді наробили! — додав помічник.

— Ви хочете сказати… — почав Берті.

— Авжеж, — перебрав мову йому Ганзен. — Капітан випадково втонув, от і все. Нещасливий випадок.

— Але ж… на палубі?..

— Отож-бо… Між нами, вони стукнули його сокирою.

— Ці ваші матроси?

Капітан Гензен кивнув.

— Небіжчик був дуже необачний, — пояснив помічник. — Став до них спиною, от йому й уліпили.

— Біда в тому, що доводиться все тихцем робити, — поскаржився капітан. — Уряд завжди стає в обороні чорних проти білих. Ви не маєте

права перший стріляти. Ви мусите чекати, поки вистрілить чорний, а ні, то вас звинуватять у вбивстві — і зашлють на Фіджі. Ось чому так часто бувають нещасливі випадки…

Тим часом покликано обідати, і капітан та Берті пішли вниз, а помічник залишився на палубі.

— Пильнуйте, щоб той чорний диявол, Аукі, чого не накоїв, — перестеріг капітан. — Я вже кілька день до нього приглядаюся. Якийсь він мені останнім часом непевний.

— Гаразд, — відповів помічник.

Обід іще тривав, і капітан саме дійшов до середини оповідання про криваву різанину на кораблі "Шотландські вожді".

— Еге, то був найліпший корабель з усіх тутешніх, — провадив він. — На лихо собі, натрапив він на риф, і зараз же ціла купа човнів напала на нього. На боргу було п'ятеро білих, двадцять матросів із Санта-Крусу й Самоа, та ще шістдесят найнятих робітників. Врятувався проте самий тільки другий помічник, а всю решту кай-кай… Що таке кай-кай? О, даруйте, я хотів сказати, що їх з'їли. Тоді ще "Джеме Едвардс", чудово оснащений…

Раптом з палуби почулася гостра лайка помічника, а потім ще цілий хор диких зойків та вигуків. Пролунало три револьверні постріли, тоді щось упало в воду. Капітан Ганзен прожогом кинувся трапом на палубу, і Аркрайт завважив, як у руці в нього блиснув револьвер, вихоплений з кишені.

Берті теж поліз нагору, тільки не так швидко, і обережно виглянув із люка. Одначе там ніби нічого не сталося. Помічник, тремтячи, стояв з револьвером у руці. Зненацька він шарпнувся й відскочив, ніби йому ззаду щось загрожувало.

— Тубілець упав за борт, — якось дивно напруженим голосом промовив він. — Але не вмів плавати й утопився.

— Хто саме? — запитав капітан.

— Аукі,— відповів помічник.

— Але ж дозвольте, я чув постріли, — перебив Берті, приємно збуджений пригодою, а ще більше тим, що небезпека минула.

Помічник рвучко обернувся до нього й заревів:

— Брехня! Які там постріли! Чорний просто впав за борт.

Капітан Ганзен подивився на Берті тьмяними, нерухомими очима.

— Я… Мені здалося… — знову почав Берті.

— Постріли? — задумливо промовив капітан. — Постріли? Ви чули хоч один постріл, містере Джекобсе?

— Жодного, — відповів містер Джекобс.

Капітан переможно глянув на гостя і додав:

— Мабуть, нещасливий випадок. Ходімо дообідувати, містере Аркрайте.

Берті спав тієї ночі в невеличкій капітановій каюті, одгородженій від великої кают-компанії. Багато рушниць стояло при стіні, над головами висіло ще три. Під ліжком, у чималій скриньці, Берті, одчинивши її, побачив набої, динаміт та декілька коробок детонаторів. Він вирішив перейти на канапку під другою стіною. На невеличкому столі лежав

судновий журнал "Арли" — Берті й на думку не спало, що ту книжку з капітанового Малу розказу виготувано власне для нього. Отже, він розгорнув журнал і прочитав, що двадцять першого вересня двоє матросів упало за борт і потонуло. Тепер Берті вмів уже читати між рядками і знав, як це треба розуміти. Далі довідався він, що вельбот із "Арли" зазнав нападу лісових мешканців при узбережжі Суу і втратив трьох матросів, і що капітан спіймав кухаря, як той саме варив у казані людське м'ясо — його купили матроси на березі у Фуї, і що несподіваний вибух динаміту під час сигналізації знищив матросів на човні. Далі йшла мова про нічні напади на шхуну, про втечі з гаваней серед ночі, про напади лісовиків у мангрових гаях та флотилій побережан у протоках. Смерть на дезинтерію лізла в очі на кожній сторінці. Жах пойняв Берті, коли прочитав він, що на цю саме хворість померло двоє білих, котрі теж, як і він, гостювали на "Арлі".

— Знаєте, — сказав він другого дня капітанові,— я переглядав ваш журнал.

Шкіпер буцімто не в жарт розгнівався, що судновий журнал залишено в каюті.

— Вся юта ваша дезинтерія — така сама вигадка, як і нещасливі випадки, — провадив Берті.— Що насправді вона означає, ота дезинтерія?

Шкіпер був щиро вражений проникливістю гостя. Спершу він трохи покомизився, а далі милостиво зізнався.

— Бачите, містере Аркрайте, справа ось яка. Ці острови й без того мають препогану славу. Що день, то важче стає наймати білих. Чому? А ось чому. Скажімо, білого вбито. Тоді компанії треба великих грошей, щоб занадити сюди когось іншого. Ну, а коли він помер з хвороби — це нічого. Новакам хвороба не така страшна, як убивство. От і я, стаючи на цю службу, гадав, що попередній капітан "Арли" помер на дизентерію.

Потім я довідався, як воно було справді, але — пізно. Контракт, нічого не зробите!

— Та й те сказати, — впав у мову містер Джекобс, — надто вже багато тих нещасливих випадків. Можуть запідозрити щось. В усьому винен уряд. Бо ж і правда — як мас боронитись білий проти тубільців?

— Еге ж. От візьмемо хоч би випадок з "Принцесою", з тим янкі, що був там за помічника, — почав оповідати Ганзен. — На судні було п'ятеро білих та ще урядовий агент. Капітан, агент і комірник пристали до берега двома човнами. Ну, їх геть усіх і перебито. На пароплаві залишилися помічник-янкі, боцман та щось десятка півтора матросів, самоанців і тонганців. На них із берега кинулася юрма чорношкірих. Всю команду вмить перебили, врятувався сам лише помічник. Захопивши три патронташі та два вінчестери, він виліз на щоглу і палив відтіля. Він оскаженів з люті, і важко його винуватити — він-бо єдиний уцілів. Як одна рушниця нагрівалась, аж у руки пекло, він брався до другої. Палуба чорна була від дикунів, але кінець кінцем він таки їх викурив. Він доганяв їх кулями, коли вони плигали за борт, стріляв їм навздогін, як вони вже посідали на човни. Вони з човнів у воду, пливти, а він, розлючений, пустив на дно ще, може, шістьох. І яка ж йому була винагорода?

— Сім років каторги на Фіджі,— злісно пирхнув помічник.

— Уряд каже, що він не мав права стріляти, коли чорні були вже за бортом, — пояснив капітан.

— От воші й помирають тепер на дизентерію, — додав помічник.

— Диво, та й годі,— сказав Берті, і його враз пойняло бажання якнайскоріше закінчити цю виправу між дикі люди.

Трохи пізніше того ж таки дня розбалакався він із чорношкірим — людожером, як йому сказано. Звали його Сумасаї. Три роки він працював

на плантаціях у Квінсленді, побував і на Самоа, і на Фіджі, і в Сіднеї; матросом на шхуні, що ходила від острова до острова, наймаючи робітників, одвідав він Нову Британію, Нову Ірландію, Нову Гвінею та острови Адміралтейства. Охочий до жартів та різних витівок, він у розмові з Берті додержувався капітанової лінії. Чи їв він людей? Аякже, багато. Скільки? Хіба всіх пригадаєш! Еге, білих також; м'ясо їхнє дуже смачне, аби тільки вони не хворі. А то якось із'їв він хворого.

— Ото гидке! — скрикнув він, згадавши про ту учту. — Мій зовсім заслаб. Живіт багато болів.

Берті здригнувся, але ще запитав про голови. Так, у Сумасаї заховано декілька голів — славні голови, добре висушені на сонці, задимлені як слід. Є голова одного капітана, з кудлатими бурцями. Сумасаї віддав би її за два фунти. Голови тубільців він віддав би й за фунт кожну. А то ще й дитячі — ну, ті гірше збереглись, їх можна б віддати хоч і по десять шилінгів.

Хвилин через п'ять цікавий Берті опинився на трапі поруч дикуна, що мав якісь страшні виразки на шкірі. Він порвався навтіки. Коли він спитав, яка саме в того хвороба, йому сказали, що проказа. Тоді Берті прожогом збіг униз і старанно помився антисептичним милом. Не один ще раз довелося йому того дня користуватися з антисептики, бо мало не в усіх тубільців на кораблі були небезпечні виразки.

Коли "Арла" об'якорилася серед мангрових боліт, уздовж поруччя коло борту протягнено по два ряди колючого дроту. Видима річ — ішлося не до жарту. А коли прибула на своїх човнах ціла юрма тубільців з луками й стрілами, списами та снайдерівськими рушницями, — Аркрайтові ще палкіше захотілося, щоб його подорожі настав кінець.

Того вечора тубільці не квапилися з судна. Дехто з них ще й огризався на помічника, як той казав їм їхати собі на берег.

— Стривайте-но, я їм зараз покажу, — сказав капітан Гансен, сходячи вниз.

Вернувшись, він показав Берті ніби динамітову паличку, прив'язану до рибальського гачка. Власне, то були просто завинена в папір пляшечка з-під хлородину і шматок звичайнісінького гнота. Та пляшечка ввела в оману і Аркрайта, і тубільців. Скоро капітан Ганзен підпалив гнота й зачепив своє приладдя гачком за пояс одному дикунові, як той пойнявся таким ревним бажанням опинитися на березі, що забув навіть зірвати пов'язку на стегнах. Гніт шипів і тріщав йому за спиною… Тубільці плигали в море, чіпляючися за колючі шпички. Берті вжахнувся, — та й капітан теж: він-бо зовсім якось забув про двадцять п'ять найнятих робітників, а кожному ж заплачено по тридцять шилінгів наперед. Всі вони метнулися втікати за борт разом з тим бідолахою, що за його спиною грізно шипіла хлородинова пляшечка.

Перті не бачив, що далі сталося з тією плящиною. Але гаме тоді помічник запалив на кормі вже справжню динамітову паличку — звичайно, так, що ніякого лиха з того по сталося. А отже, Берті ладен був заприсягтися, що принаймні одного тубільця розірвало на шматки.

Втеча з "Арли" двадцяти п'яти найнятих робітників мі йшла капітанові в сорок фунтів стерлінгів, бо не було надії вернути дикунів, що поховалися в густих чагарях. Капітан та помічник почали заливати своє горе холодним чаєм. Берті, одначе, й не подумав, що то чай, бо пили його пляшками з-під віскі; він бачив тільки, що дудлять попи дуже багато, і добре чув їхню суперечку, як сповістити адміністрацію про загиблого тубільця: чи, мовляв, той упав за буй, а чи помер на дизентерію. Нарешті обидна поснули, отож Берті, єдиному на кораблі білому, що лишився тверезий, довелося вахтувати. Боячись, що от-от нападуть на корабель дикуни з берега або збунтується команда, він простирчав на палубі аж до світання.

Три доби стояла "Арла" при березі, і щоночі капітан з помічником "пиячили", заживаючи холодний чай, а Берті вахтував замість них. Вони

певні були, що на нього можна звіритись, а він так само був певний, що аби тільки живий зостався — викаже на них капітанові Малу.

Нарешті "Арла" об'якорилася біля плантації Ремінджа на Гвадалканарі. Аркрайт радісно зітхнув, ступивши на берег, і поручкався з управителем плантації.

— Може, вас чим-небудь уразить поведінка наших робітників, то ви не тривожтеся… — таємниче сказав містер Гарівел, відводячи його набік. — Подейкують про заколот, та воно й справді є деякі ознаки… А проте я гадаю, що все Це дурниці.

— А… чи багато у вас тубільців на плантації? — спитався Берті, і серце йому стислося.

— Тепер чотириста, — жваво відповів містер Гарівел. — Алє ж нас троє, та ще й ви, та капітан і його помічник з "Арли". Чого ж би нам боятись?

Берті повернувся, щоб поздоровкатись із Мактавішем, комірником на плантації,— але той, сливе зовсім не зважаючи на гостя, заговорив стурбовано, що кидає службу.

— Я чоловік жонатий, містере Гарівеле! Я не можу тут довше залишатися. Ворохобня спалахне неминуче. У дикунів усе вже напоготові, не сьогодні-завтра тут буде таке гаме страхіття, як на Гогоно.

— А що за страхіття було на Гогоно? — спитав Берті, коли пощастило таки вмовити комірника хоч місяця добути.

— Та то він згадав, — пояснив управитель, — як на плантації Гогоно, на острові Ізабел, тубільці вбили п'ятьох тамтешніх білих, захопили шхуну, вбили капітана й помічника, а самі всі як є повтікали на Малейту.

Але ж я казав і кажу, що там, на плантаціях Гогоно, білі були надто недбалі. Нас так легко не заскочиш, ні! Ходімо, містере Аркрайте, на мою веранду, — звідти чудовий краєвид!

Тим часом Берті думав та гадав, як би то вихопитися звідси в Тулагі до комісара, і йому зовсім не кортіли краєвиди. Різні плани снувалися в Аркрайтовій голові,— аж раптом за спиною в нього гримнув постріл, і містер Гарівел блискавично вхопив його за руку, мало не зламавши її, і втяг до кімнати.

— Ну, далебі, ваше щастя! Це була видима смерть! — заговорив управитель, обдивляючись, чи гостя не поранено. — Перепрошую, але хіба ж думав я, щоб ото серед білого дня…

Берті зблід.

— Оце таке встругнули попередньому управителеві,— похмуро зауважив Мактевіш. — А добренний був чолов'яга! Вони прострілили йому голову якраз отут, на веранді. Бачите темну пляму між сходами та дверима?

Управитель саме подавав своєму гостеві власними руками приготовлений коктейль, коли ввійшов якийсь чоловік, одягнений до їзди на коні.

— А що там? — глянув на нього управитель. — Знову річка розлилась?

— Яка там у біса річка! Дикуни, от що! Вискочили з очерету, кроків, може, за дванадцять од мене, і один як бабахне, приклавши рушницю до стегна. Снайдерівська рушниця… Звідки в нього снайдер, хотів би я знати? Ах, пробачте. Радий познайомитися з вами, містере Аркрайте.

— Містер Браун, мій помічник, — назвав його Гарівел. — Ану хильнімо тим часом!

— І де він доп'яв снайдера? — не міг угамуватися містер Браун. — Я завжди казав: не держіть ніколи зброї в конторі! Ну, от і…

— Зброя лежить, де й лежала, — роздратовано перебив містер Гарівел.

Браун усміхнувся, ніби не ймучи тому віри.

— Ходімо подивимось! — сказав на те управитель.

І вони пішли до контори, а за ними й Берті,— і там містер Гарівел переможно показав на велику скриню в кутку.

— Чудесно, але відкіля ж у того поганця снайдер? — товк своє містер Браун.

Тим часом Мактевіш легесенько собі підняв скриню. Управитель підбіг, рванув віко догори — скриня була порожня. Усі, вжахнувшися, мовчки глянули один на одного. Гарівел знеможено похнюпився, Мактевіш злісно вилаявся.

— А не я казав? От і вір тепер чорношкірій челяді!

— Кепська справа! — мовив Гарівел. — Та якось воно буде! Треба гарненько провчити паскудників. Панове, будьте весь час при зброї, хоч би й обідаючи. Містере Брауне, заготуйте сорок чи п'ятдесят динамітових паличок… Та щоб гноти короткі… Ми їм покажемо! А поки що, панове, ходім обідати.

Берті, мавши нехіть до рижу та м'яса з прянощами, паявся одразу за привабну на вигляд яєчню. Він уже доїдав її, коли Гарівела скортіло взяти трохи й собі. Тільки він поклав шматочок у рот — як зараз же, лаючись, і виплюнув.

— Це вже вдруге! — зловісно процідив Мактевіш.

Гарівел усе кашляв і спльовував.

— Що вдруге? — стрепенувся Берті.

— Отрута, — була відповідь. — Цього кухаря тільки повісити!

— Отак самісінько звели зі світу рахівника на мисі Марш, — підкинув слово Браун. — Страшна смерть! На "Джесі" казали, що чути було за три милі, як він кричав.

— В кайдани його треба! — пробурмотів Гарівел. — Щастя наше, що ми відразу помітили.

Берті сидів приголомшений, обличчя йому пополотніло. Він намагався щось промовити, але з хвилювання тільки хрипів. Всі стурбовано подивились на нього.

— Невже ви? Невже?.. — перелякано скрикнув Мактевіш.

— Авжеж, я з'їв її, багато, цілу тарілку! — здобувся нарешті на голос Берті, нагадуючи людину, що тільки-но виринула з води і тяжко відсапує.

Моторошна мовчанка зависла на півхвилини, і Аркрайт прочитав у присутніх в очах жахливе слово: смерть.

— А може, то не отрута? — похмуро бовкнув Гарівел.

— Покличте кухаря! — сказав Браун.

Увійшов, скалячи зуби, чорний кухтик із проколеним І носом та продірявленими вухами.

— Ану, глянь-но, Ві-Ві, що це таке? — гримнув Гарівел, показуючи йому на яєчню.

Звичайно, хлопчина оторопів.

— Добріш їжа, кай-кай, — промурмотів він, виправдуючись.

— Хай сам покуштує! — порадив Мактевіш. — Так най-певніш.

Гарівел набрав ложку і підійшов до кухтика. Той кинувся втікати.

— Ну, ясна річ! — переконано вигукнув Браун. — Де б же він їв!

— Містере Брауне, подбайте, будь ласка, щоб його зараз же закували в кайдани. — І Гарівел спокійно обернувся до Берті.— Не турбуйтесь, комісар сам розгляне цю справу, і кажу вам — коли ви вмрете, його конче повісять.

— Хтозна, чи уряд на таке згодиться, — зауважив Мактевіш.

— Але ж, панове, панове! — застогнав Берті.— Подумайте про мене!

Гарівел співчутливо знизав плечима.

— Шкода й мови, приятелю. Це тутешня отрута, ми проти неї безсилі. Одне пораджу — заспокойтесь, бо коли…

Тут він урвав мову: за стіною пролунали два постріли. Ввійшов Браун. Він перезарядив рушницю і знову сів до столу.

— Кухар помер, — промовив він. — Раптовий напад лихоманки.

— Я оце казав містерові Аркрайту, що від тутешньої отрути ми не знаємо жодних ліків…

— Опріч джину… — докинув Браун.

Гарівел назвав себе роззявою та ідіотом і побіг по джин.

— Тільки не розбавляйте, голубе, не розбавляйте, — навчав він Аркрайта. Той захлинувся, аж сльози потекли, а проте вихилив мало не повну шклянку чистого спирту.

Гарівел помацав йому пульс, зміряв температуру, зумисне довго шукаючи термометра, і висловив здогад, що, може, яєчня й не була отруєна. Браун і Мактевіш пристали на його гадку, одначе Берті відчував нещирість їхніх запевнень. їсти йому вже перехотілося, і він крадькома мацав собі під столом пульс. Звичайно, живчик бився дедалі швидше, але бідолаха й у голові не покладав, що то від джину.

Мактевіш узяв рушницю і вийшов на веранду поглянути, що там робиться.

— їх ціла юрма зібралася біля кухні,— оповістив він, вернувшись. — І кожен має снайдера. Знаєте, що я раджу? їх треба обійти і напасти ззаду. Вдарити першими, розумієте? Ви підете зі мною, Брауне?

Гарівел, сидячи при столі, обідав собі далі, а Берті тим часом помітив, що пульс у нього збільшився ще на п'ять ударів. Проте, як почалася стрілянина, він шпарко скочив в місця. Тріскотіли снайдери, гучно лунали постріли з вінчестерів Брауна та Мактевіша, а до того всього чулися демонічні зойки та вереск.

— Наша перемога! Вони повтікали! — мовив Гарівел, коли голоси й постріли подаленіли.

Браун і Мактевіш вернулись до столу, але цей останній зараз же вийшов на розвідини.

— У них є динаміт! — заявив Мактевіш, вступаючи до хати.

— Ну що ж, і ми вдамося до динаміту, — сказав на те Гарівел.

Кожен з них узяв по декілька динамітових паличок у кишеню, всі троє запалили сигари і рушили до дверей. Отоді й сталося! Пізніше вони всю вину склали на Мактевіша, та й він не перечив, що справді забагато прихопив динаміту. Так чи ні, а рвонуло добро, аж дім піднявся одним краєм, потім знов осів на підвалини. Частину посуду на столі побило, годинник з восьмиденним накрутом зупинився. Волаючи про помсту, всі троє вибігли в нічну темряву, і залунав грім неймовірної баталії.

Вернувшися, вони не знайшли Берті. Він якось доплентався до контори, забарикадувався там і впав на підлогу. Ного мучили п'яні кошмари, він конав у тисячах різних смертей, доки навколо кипіла битва. Вранці прокинувся він зовсім безсилий, голова від джину йому аж лускала. Виглянув він із контори — сонце на своєму місці, та й бог, очевидячки, не покинув неба, бо господарі Аркрайтові лишилися живі й здорові.

Гарівел заохочував його ще погостювати, але Берті й

слухати не хотів і відплив на "Арлі" до Тулагі. Там уже він, нікуди не виходячи, сидів у домі комісаровім, поки прийшов пароплав. На пароплаві знову були дами-туристки, як і перше, і ніхто не цікавився капітаном Малу, зате Берті всі мали за героя.

А капітанові Малу довелося з Сіднея вислати не один, а два ящики щонайкращого шотландського віскі. Він вагався, кому дати перевагу — шкіперові Ганзену чи містерові Гарівелу, — бо ж невідомо, хто з них

краще показав Берті Аркрайтові багате на пригоди й небезпеки життя Соломонових островів.

НЕМИНУЧА БІЛА ЛЮДИНА

— Чорний ніколи не зрозуміє білого, а білий не зрозуміє чорного, доки чорний буде чорним, а білий білим.

Так сказав капітан Вудворд. Ми сиділи в шинку Чарлі Робертса в Апії та разом з господарем пили "Абу-Гамед". Трунок цей зготував Чарлі Робертс, як він сам твердив, за рецептом Стівенса[33], що прославився тим своїм "Абу-Гамедом" тоді, коли прагнув напитися води з Нілу. Це той самий Стівенс, що написав книжку "З Кітченером до Хартуму"; він загинув згодом при облозі Ледісміта.

Капітан Вудворд, кремезний, невеликий на зріст чолов'яга, вже літній, обпалений сонцем за сорок років перебування під тропіками, з напрочуд гарними, ласкавими карими очима — таких очей у чоловіків мені ніколи не доводилося бачити — справляв враження людини, що бувала в бувальцях. Близна на лисому його черепі свідчила про недалеке знайомство з тубільським бойовим топірцем. Друга близна проходила вподовж шиї з правого боку — сюди влучила його ворожа стріла, коли він тікав, і прошила навиліт. Він сам так це пояснював: треба було тоді чимдуж поспішати, а стріла заважала; зрозуміло, що ніколи було гаятись, одломлювати кінець стріли та витягати її, от він і прохромив її сам наскрізь. Тепер він був за капітана на великому пароплаві "Саваї", що набирав робітників-острів'ян на німецькі плантації в Самоа.

— Половина всіх непорозумінь трапляється через дурість білих, — заявив Робертс. Він на хвилину перепинив мову, щоб хильнути зі своєї шклянки та добродушливо вишпетити служника-самоанця. — Якби білий хоч трохи зважав на психологію тубільців, то більшості непорозумінь можна було б уникнути.

— Мені доводилося зустрічати кількох людей, що запевняли, ніби вони розуміють тубільців, — сказав на те капітан Вудворд. — І завше я помічав, що саме їх тубільці найчастіше кай-кай, себто поїдали. Ось хоч би взяти місіонерів на Новій Гвінеї, чи на Нових Гебридах, на Ероманзі — острові мучеників, та й на інших островах. Або ось та австрійська експедиція, — всіх її учасників вирубано до ноги на Соломонових островах, у хащах Гвадалканару. Або знов оті гендлярі з довголітнім досвідом! Вони похвалялися, що жоден тубілець їх і пальцем не торкне, а тим часом голови їхні й досі оздоблюють крокви в плавучих халупах. Старий Джонні Саймонс двадцять шість років тинявся в нетрях Меланезії і присягався, що знає дикунів, як своїх п'ять пальців, що жоден тубілець ніколи його не зачепить. А де він тепер? Загинув біля лагуни Марово в Новій Джорджії. Одрубали йому голову чорна Мері та старий одноногий тубілець — другу ногу він залишив у пащеці акули, коли пірнув по рибу, поглушену динамітом. А Біллі Вотс! Про нього йшла страшна слава, як про убійника тубільців, що й самого чорта може налякати. Пам'ятаю, ми стояли коло мису Літл — знаєте, в Новій Ірландії. І ось там тубільці вкрали у Біллі пів'ящика тютюну, призначеного на продаж, — він і обійшовся йому лише в яких три з половиною долари. Але, щоб помститися, він, зненацька наскочивши, забив з рушниці шістьох дикунів, понищив їхні бойові ЧОВНИ і спалив двоє сіл. Минуло чотири роки. Коло того самого мису Літл по узбережжю никав Біллі, маючи з п'ятдесят робітників із Буку, що добували трепангів. Дикуни їх вистежили, і не минуле й п'яти хвилин, як усі вони були мертві; тільки трьом хлопцям пощастило врятуватися на човні. Отож і не кажіть мені, що хтось там розуміє тубільців. Місія білої людини — прищеплювати здобутки цивілізації по всьому світі Справа ця й без того марудна. То де ще тут думати пре психологію тубільців!

— Отож-бо, — мовив Робертс. — Та й, урешті, навіщо розуміти тубільців? Адже що дурніша біла людина, тим успішніше прищеплює вона цивілізацію…

— І вкорінює в серця дикунів страх божий, — додав капітан Вудворд. — Можливо, що воно й так, Робертсе Либонь, і справді дурість сприяє

успіхові білої людини і напевне один з її проявів те, що білий зовсім не розумі психології тубільців. Але певне й інше: білий повинен верховодити над тубільцями незалежно від того, чи розуми; він їх, чи ні. Це неминуче. Це вже судилося.

Одне слово, біла людина неминуча. Для дикуна вона втілення долі,— впав у слово Робертс. — Скажіть білій людині про перлину в якій-небудь лагуні, де мешкають десятки тисяч войовничих людожерів, і вона кинеться гуди не роздумуючи, взявши з собою яких п'ять-шість канаків-норців та дешевого будильника замість хронометра. Поїш прибудуть туди яким-небудь суденцем тонн на п'ять, аби лиш ходове, напакувавшися туди, як оселедці в бочку. Шепніть, що на Північному бігуні проявилася золота жила, і невгамовна біла істота вмент налагодиться в дорогу,і кайлом, лопатою, шматком сала та з найдосконалішими патентованими мисками промішати золото і, будьте певні, добереться й туди. Натякніть білому, що в самому пеклі, за розпеченою, як жар, стіною, можна знайти самоцвіти, — і містер Білошкірий вчинить наскок на пекло, зруйнує стіну, а старого сатану приневолить копати та довбати томлю. От що значить бути дурним і неминучим.

— А цікаво було б знати, що думає чорна людина про цю "неминучість", — сказав я.

Капітан Вудворд посміхнувся. Очі йому блиснули, немов він собі щось пригадав.

— Мені теж цікаво було б знати, що думали, а може, й досі думають тубільці Малу про одну неминучу білу людину. Той чоловік був з нами на "Герцогині", коли ми об'якорились там, — пояснив капітан.

Робертс приготував ще три порції "Абу-Гамеда".

— Це сталося вже тому років двадцять. Звався він Саксторф. Такого дурного чоловіка я не стрічав на своїм віку, але він був непохитний і неминучий, як сама смерть. Єдиний мав хист — умів надзвичайно влучно стріляти. Пригадую, як я з ним зазнайомився тут, в Апії, перед двадцятьма роками. Вас, Робертсе, тоді ще тут не було. Я заночував у готелі в голландця Генрі, там, де тепер ринок. Чи чували ви коли-небудь про того Генрі? Він був пачкар: таємно постачав зброю повстанцям. Потім продав свого гоголя, поїхав до Сіднея і рівно через шість тижнів загинув у бійці в якомусь шинку.

Але вернімося до Саксторфа. Одної ночі мені не давали гнати два коти, що розвели свої співи на подвір'ї. Я зіскочив з ліжка, взяв жбан із водою і підійшов до вікна. Аж чую — в сусідній кімнаті тож хтось вікно відчинив.

Гримнули два постріли, і вікно зачинилося. Не можу вам і сказати, як те все швидко скоїлося. Секунд десять, не більше: вікно розчинилося, два постріли з револьвера, вікно зачинилося. І він, той невідомий, навіть не поцікавився довідатись про наслідки. Він і так знав їх. Розумієте? Знав! Котячий концерт затих, а вранці на подвір'ї знайшли два задубілі трупи тих, що порушили нічну тишу. Мене це вразило, та й тепер дивує непомалу. По-перше, було темно, тільки зірки світили, — отже, Саксторф не міг прицілитись, по-друге, він стріляв так швидко, раз по раз, що обидва постріли сливе злилися докупи. Нарешті, він був певний, що влучив, і не потурбувався навіть у цьому пересвідчитись.

Через два дні після того він прийшов найматися до нас на шхуну. Я тоді був за помічника капітана на "Герцогині", що мала сто п'ятдесят тонн місткості. Ми вербували тубільців. Треба вам сказати, що в ті часи вербувати тубільців було не іграшки. Ми не знали жодних державних інспекторів, і ніхто з нас не міг сподіватися, що його захистить чи підтримає влада. Робота була важка, — або впораєшся, або тут тобі й смерть, — і, як справа повертала на зле, ми нікому не скаржились. Ми полювали на тубільців по всіх островах Південних морів, крім тих, звідки пас виганяли.

Одне слово, він з'явився на нашій шхуні і назвав себе Джон Саксторф. Невеличкий руденький чоловічок — руде волосся, шкіра, очі,— все руде. Нічим особливим він не визначався. Був безбарвний на вигляд, і здавалося, що й душу має таку саму безбарвну. Він сказав, що не має шеляга за душею і хоче стати на шхуну — за юнгу, за кухаря, за комірника чи за звичайного матроса, — за кого доведеться. Признавався, що не знає жодної з цих професій але хотів би навчитися. Мені він був зовсім не потрібний одначе мене так тоді вразили його постріли, що я поста вив його за звичайного матроса з платнею три фунти стерлінгів на місяць.

Він справді намагався, і то неабияк, чого-небудь навчитись, це я можу ствердити, та ні до чого не мав хисту. Він так розумівся на компасі, як я ось на приготуванні цього трунку, що нас пригощає ним Робертс. Стерном він орудував так спритно, що я через нього аж посивів. Ніколи я не одважувався доручити йому стерно, коли бувала хвиля бо для нього що плисти за вітром, що проти вітру — однаково було незбагненною таємницею. Він так і не на вчився одрізняти шкота від талі, плутав клівер із гафелем. Накажеш йому, бувало, спустити грот, не встигнеш І є ком кліпнути, а він уже спустив нок гафеля. Плавати не вмів зовсім, але тричі примудрився впасти за облавок. Одне тільки: він завше був веселий, не знав, що таке морська хвороба, і всякому готовий був прислужитися. Про себе, одначе, не любив розказувати. Так нічого ми й не дізнались, хто він такий, звідки. Життєпис його починався для нас відтоді, коли він заявився на "Герцогині". Де вів навчився так влучно стріляти, знали хіба лишень зірки. Ми тільки здогадалися з його вимови, що він янкі, а більше нічого не довідались.

Ну, а тепер перейдімо до самої справи. На Нових Гебридах нам не повелося. Завербувавши всього чотирнадцять тубільців за п'ять тижнів, ми, скориставшись із південно-східного вітру, попливли до Соломонових островів.

В ті часи, як і тепер, на Малейті можна було добре подивитися. Ми підійшли до північно-західної частини Малонти — Малу. Об'якоритися

було важкенько — коло берега й далі в море простяглїїся рифи, та ми щасливо їх обминули. Вибухом динаміту дали гасло тубільцям, що ми прибули й запрохуємо їх вербуватися. Три дні ми чекали. Ніхто по зголошувався. Правда, сотні тубільців підпливали до нас на своїх човнах, але тільки сміялися, коли ми їм показували намисто, перкаль, сокири та заводили мову про те, як гарно працювати на плантаціях Самоа.

Четвертого дня становище змінилося. Зразу записалося п'ятдесят чоловіка. Ми їх влаштували у трюмі. Мали вони, звичайно, право з'являтись і на палубі. Тепер, зміркувавши гаразд, я бачу, що треба було здогадатись, яка то непевна річ — така раптова згода. Але тоді ми думали, що просто якийсь значний ватажок дав дозвіл на вербунок.

Зранку п'ятого дня, як звичайно, два наші човни попливли до берега. Один човен плив позаду, щоб, на випадок якого заколоту, захистити переднього. Всі завербовані, п'ятдесят чоловіка, залишились на шхуні. Воші ліниво мінялися по палубі, щось базікали, курили, дехто спав. Саксторф, я, та ще чотири матроси — оце й уся була команда, що зосталася на "Герцогині". На обох човнах веслували тубільці родом з Гілбертових островів. На першому човні був капітан, комірник зі шхуни та вербівник; на другому, що зупинився сто ярдів од берега, порядкував другий помічник. О бидва човни були добре озброєні, хоча жодної небезпеки ми не передбачали.

Четверо матросів, серед них і Саксторф, чистили поруччя на кормі. П'ятий з гвинтівкою в руках стояв на варті коло баку з водою, перед грот-щоглою. Я був на прові, порався коло гафеля. Нагнувшись по люльку, що лежала осторонь, я раптом почув постріл з берега. Я схопився на рівні ноги поглянути, що сталося, та зразу ж звалився на палубу приголомшений — щось боляче вдарило мене в потилицю. Спершу я подумав, що то, певне, звалилась на мене якась рея, але ще не встиг і впасти, як почув шалену стрілянину десь біля човнів. Сяк-так повернувшись боком, я побачив, що матроса на варті тримали за руки двоє рослявих дикунів, а третій ззаду замірявся топірцем.

І зараз стоїть у мене перед очима той бак з водою, грот-щогла, троє тубільців, що обступили матроса, та топірець, що спускається ззаду йому на голову. Цілу картину освітлювало сліпуче сонце. Мене мов зачарував той привид смерті, що я побачив навіч. Мені здавалося, що топірець майже не рухається. Потім я побачив, як він угородився в потилицю. Ноги матросові ввігнулися, і він тяжко осів додолу. Дикуни, добиваючи його, ще разів зо два вдарили топірцем, на всякий випадок. Потім мене вдарено двічі по голові, і я подумав, що настав і мій кінець. Тон поганець, що вдарив мене, мабуть, теж був у цьому переконаний. Я не міг поворухнутись і лежав, безпорадно стежачи за тим, як вони одрізували голову вартовому. Мушу! зауважити, що вони спритно орудували: видно, мали великий досвід…

Стрілянина коло човнів затихла, і я був певен, що всіх наших товаришів повбивано та що дикуни, звісно, от-от прийдуть і по мою голову. Тим часом вони, мабуть, стинали голови тим матросам, що на кормі. Людські голови дорого цінуються на Малейті, особливо голови білих людей. По плавучих хатинах побережан вони висять на почесному місці. Не знаю, що власне декорують головами лісовики, але й вони змагаються за голови не менше як побережани.

А проте в мене чомусь жевріла непевна надія на порятунок. Я на руках підліз до коловорота і там спробував стати на ноги. Звідтіль мені було видно корму. На дашку стернової будки лежали голови трьох моїх матросів, що з ними довгі місяці я разом служив. Дикуни, помітивши, Що я живий, метнулися до мене. Я хотів вихопити револьвера, та його не було: вони забрали. Не можу сказати, щоб я був дуже переляканий. Не раз смерть чатувала на мене, але ніколи ще померти не здавалося так легко. Я був якийсь запаморочений, до всього байдужий.

Дикун, що біг попереду, мав у руках великого кухонного ножа. Він, мов та мавпа, кривив обличчя, заздалегідь у пиляючи собі, з яким задоволенням мене зарубає. Та йому не пощастило. Нараз він тяжко гримнув на палубу, і з рота у нього бухнула кров. Неначе крізь сон я вчув постріл, тоді знову й знову постріли. Дикуни надали один за одним.

Помалу я почав приходити до тями і завважив, що жодна куля не пролітає марно. За кожним пострілом падин тубілець. Я сів біля коловороту й подивився в той бік, звідки лунали постріли. Вгорі, на салінгу, притаковився Саксторф. Як він туди заліз, я собі не уявляю, але вій ще и витарабанив туди два вінчестери та цілий оберемок набоїв. І там робив те діло, до якого тільки й був здатний.

Не раз доводилося мені бувати в різних баталіях, при стрілянині, але щоб таке коли бачити — ні! Сидячи біля водовороту, я стежив за всім навколо. Я був ослаблий, Майже непритомний і все, що діялося, наче вві сні мені ввижалося. Бах, бах, бах! — бухкало з гвинтівки, і після ножного пострілу чулося: гуп, гуп, гуп! — то падали на палубу тубільці. Химерне видовисько! При першій спробі дістатися до мене полягло більше десятка дикунів, а решта аж остовпіла. Але Саксторф ні на хвилину не відпочив. Ту хвилю кілька тубільних човнів та наших два, повні дикунів, озброєних снайдерами й вінчестерами, що вони захопили в наших матросів, підпливли до шхуни. Страшно було глянути, як вони скажено стріляли в Саксторфа! Одначе дикуни, на його щастя, добре влучають тільки зблизька — вони не прикладають рушниці до плеча. Вони чекають, коли ворог опиниться нижче за них, і тоді стріляють, прикладаючи зброю до кульші.

Коли одна гвинтівка нагрівалася, Саксторф брався до другої. Того, власне, він і взяв їх із собою дві. Стріляв він напрочуд швидко. І ні разу не схибив! Якщо на землі можна когось назвати неминучою людиною, то це Саксторфа. Саме та швидкість справляла найстрашніше враження. Він не давав тубільцям прийти до пам'яті. Отямившись трохи, вони прожогом метнулись у воду, перекидаючи човпи. А Саксторф знай стріляв. На воді метушилися чорні тіла. Кулі раз у раз влучали їх; ні одна не минула марно. Кожен раз я виразно чув, як вони вганялися в живе тіло.

Розпорошившись по воді, дикуни плавом чимдуж бралися до берега, тільки маячіли на воді їхні голови. Я підвівсь і, мов крізь сон, дивився, як ті голови розтинали хвилі і то одна, то друга зникали з поверхні. Кулі сягали на диво далеко. Один дикун доплив до берега, та не встиг ще й

на ноги стати, а вже Саксторфова куля наздогнала його. Пречудовий постріл! Двоє дикунів підбігли витягти пораненого з води, — і тих не минула Саксторфова куля.

Я гадав, що побоїще скінчилося. Але знову пролунав постріл. З кают-компанії вискочив тубілець, кинувся до борту, та, не пробігши й половини дороги, гримнув додолу. В кают-компанії, мабуть, повно було тубільців. Я налічив не менше, як двадцять чоловіка. Вони по одному вибігали з каюти і кидались до борту. Проте жоден не врятувався. Мені те видовисько нагадувало полювання на летючу ціль: темне тіло зненацька з'являлося з кают-компанії, лунав постріл — і дикун падав. Ті, хто був унизу, під палубою, не знали, що діялось нагорі. Вони вибігали один по одному, аж поки впав мертвим останній.

Саксторф, перечасувавши трохи, переконався, що небезпека минула, і спустився на палубу.

З усієї команди "Герцогині" зосталися живі тільки ми з Саксторфом. Я був тяжко поранений, а він, коли вже не треба було стріляти, знову зробився такий самий безпорадний, як і завше. За моїми вказівками Саксторф промив мені рани на голові та позашивав їх. Чимала пайка віскі підживила мене, і я міг сяк-так братися до роботи. Ми могли покладатись лише на себе самих. Усіх наших побито. Саксторф пробував розпустити вітрила, а я йому допомагав. І він знову показав свою незугарність та нетямущість — не міг підняти їх ані на палець. І коли я, зомлівши, впав, нам, здавалося, не світила вже ніяка надія.

Прийшовши до пам'яті, я побачив, що Саксторф, зовсім безпорадний, сидить на поруччях, чекаючи на мої накази.

Я звелів йому оглянути поранених, чи не знайдеться поміж ними придатних бодай до якоїсь роботи. Він оді брав шістьох. Пам'ятаю, в одного була перебита нога, зате руки, як казав Саксторф, цілі. Я лежав у холодку, одганяючи мухи та даючи вказівки Саксторфові, а він поряд-

купав своєю недобитою залогою. Далебі, він примушував бідолашних дикунів натягати чи не кожного мотузка, поки вони не трапили нарешті на фали. Один тубілець, перебираючи мотузки, нараз упав мертвий, випустивши кінець із рук. Саксторф налупив решту і звелів їм працювати далі. Коли грот і фок були поставлені, я наказав йому підняти кітву. З великими труднощами допхався я до стерна, — думав якось керувати судном. Не розумію, як воно сталося, але Саксторф, замість підняти кітву, спустив і другу, і ми ще певніше об'якорилися.

Нарешті він якось таки витяг обидві кітви і поставив стаксель та клівер. Шхуна рушила з місця.

Моторошно було поглянути на нашу палубу. Скрізь покотом лежали дикуни: одні були мертві, інші конали. Вони понабивалися в усі кутки, навіть поналазили до кают-компанії, шукаючи там собі схованки. Я звелів Сакстор-фові та його цвинтарній команді поскидати мерців у море; вони пошпурляли і мертвих, і тих, що конали. Акули добре тоді поживилися. Звісно, і наших чотирьох матросів ми теж викинули в море, тільки голови їхні все-таки поскладали в мішок з тягарем, щоб їх часом не прибило до берега та щоб не попали вони до рук дикунам.

П'ятьох наших бранців я гадав використати замість матросів, але вони інше надумали: вибравши нагоду, вискочили за облавок. Саксторф двох забив, коли вони ще летіли в повітрі; не втекли б кулі й ті три, що вже були у воді, та я спинив його. Мені остогидло те душогубство; крім того, як-не-як, вони все ж допомогли зрушити нам шхуну з місця. Та моє милосердя ні до чого не придалося: акули пожерли їх усіх.

Коли ми вийшли у вільне море, в мене почалося ніби запалення мозку, і "Герцогиня" три тижні лежала в дрейфі, аж поки я оклигав. Врешті ми якось допхалися до Сіднея. А дикуни з Малу запам'ятають на віки вічні, що з білою людиною краще не заводитися. Саксторф став для них паче втіленням тієї неминучої білої людини.

Чарлі Робертс спроквола свиснув і сказав:

— Та певне, що так. Ну, а що далі сталося з Саксторфом?

— Він узявся полювати на котиків і став славетним мисливцем. Шість років плавав він на різних шхунах із Вікторії та Сан-Франціско. На сьомому році ту шхуну, де він служив, захопив російський крейсер у Берінговому морі. Кажуть, цілу команду заслано до Сибіру на солоницю. У кожному разі, я вже про нього не чув.

— Нести в світ цивілізацію… — промурмотів Робертс. — Цивілізацію… За таке варто й випити. Хтось же має це робити… Тобто нести в світ цивілізацію.

Капітан Вудворд помацав близну на лисині.

— Свою пайку роботи я вже виконав, — промовив він. — Сорок літ такого життя… Це мій останній рейс. А тоді я вернуся додому на спочинок.

— Закладаюся, — вигукнув Робертс, — що ви помрете біля стерна, а не вдома, на ліжку! Хто програє, той ставить по чарці.

Капітан Вудворд залюбки пішов у заклад. Одначе я особисто думаю, що виграє Чарлі Робертс.

МАККОЇВ НАЩАДОК

Шхуна "Піренеї", тяжко навантажена пшеницею, ліниво погойдувалася на хвилях, глибоко осівши в воду своїми залізними бортами, і прибульцеві легко було вибратися на неї з маленького човника. Коли він уже зміг зазирнути за поруччя, то йому здалося, що палубу вкриває прозорий, ледве помітний серпанок. Це радше скидалося на облуду: немов якась плівка заступила йому очі. Він відчув бажаним

відсунути її, і йому промайнула думка, що надходить старість і що пора б уже послати в Сан-Франціско по окуляри.

Переступаючи через борт, він скинув оком угору, на високі щогли, потім поглянув на помпи. Помпи стояли нерухомо. Ніби все на цьому великому судні було як слід. Він не міг додуматися, чого ж воно подавало сигнал біди. Аби тільки не яка пошесть, подумав він, турбуючись про безпеку й щастя мешканців свого острова. Ні, мабуть, на шхуні бракувало води чи харчів. Він стиснув руку капітанові і з його змарнілого обличчя та стомлених, неспокійних очей упізнав, що таки скоїлося якесь лихо.

Долинув до нього також ледь відчутний запах — ніби десь підгорів хліб абощо.

Він зацікавлено оглянувся. Кроків за двадцять від нього матрос із виснаженим лицем шпаклював палубу. Уважмо придивившись до матроса, прибулець помітив, що з-під його рук тоненькою цівкою в'ється димок та, піднявшись вгору, тане в повітрі. Чоловік уже ступив на палубу і, босий бувши, відчув зашкарублими підошвами незвичне тепло. Тепер він зрозумів, що сталося на шхуні.

Він бистрим оком глянув на прову, де зібралася вся виснажена команда, що нетерпляче придивлялася до нього. Погляд його лагідних карих очей проймав їх, немов благословляючи та оповиваючи кереєю великого супокою.

— Чи давно почало горіти, капітане? — запитав прибулець; голос у нього був такий лагідний, мовби голуб заворкотав.

Спершу й капітана огорнуло почуття супокою і тихомирності, але, згадавши, як вони вже намучилися та як їм доводиться й далі мучитись, він зразу схаменувся і відчув злість. Чого б то він мав коритися цьому обшарпаному прибульцеві в брудних штанях та бавовняній блузі? Він, що

витерпів таку біду, так ізнемігся, має перейматися його тихомирним та покірливим настроєм? Капітан і сам не знав, чого розсердився. То було цілком мимовільне почуття.

— П'ятнадцять день, — одрубав він. — А ви хто такий?

— Я звуся Маккой, — одказав прибулець голосом, повним лагідного співчуття.

— Мене цікавить, чи ви лоцман?

Маккой поглянув ласкавим оком на високого, плечистого чоловіка з неголеним схудлим обличчям, що надійшов до капітана.

— Я, капітане, такий самий лоцман, як будь-хто, — відказав Маккой. — Ми тут усі лоцмани. Мені тутешнє море знайоме до найменших подробиць.

Але капітана брала нетерплячка.

— Мені потрібен хто-небудь з урядовців. Я мушу перебалакати з ним, і то якнайшвидше.

— У такому разі я той, кого вам треба.

Знову відчуття супокою і злагоди посіло душу капітанову — і це в той час, коли під ногами, в трюмі, щохвилі могло спалахнути вогняне море! Капітан з нетерплячки нервово звів брови і стиснув кулаки, наче хотів когось ударити.

— Та хто ви, до біса?

— Я тут головний урядовець, — відказав той лагідно й тихо.

Високий, плечистий чоловік зайшовся хрипким сміхом, радше істеричним, аніж веселим. Обидва вони з капітаном, не ймучи віри, вражено дивилися на Маккоя. Та як було й повірити, що цей босий береговик обіймає таку відповідальну посаду!

З-під простої бавовняної блузи без гудзиків виглядали голі, оброслі сивим волоссям, груди. Сорочки не було й знаку. Старий солом'яний бриль ледве вкривав йому сизі патли. Нечесана старосвітська борода спускалася до половини грудей. Достеменно так, як оце він перед ними стояв, Ного за два шилінги можна було б убрати в першій-ліпшій крамниці, де продають готовий одяг.

Ви часом не родич Маккоя із "Щедрості"? — запиши капітан.

— Він мій прадід.

— Он як! — промовив капітан, потім, схаменувшись, додав — Моє прізвище Девенпорт, а це мій перший помічник, містер Коніг.

Прибулець поручкався з помічником.

— А тепер до діла.

Капітан говорив похапцем, без зайвих слів: довго розводитись було ніколи.

— Під нами горить уже більше, як два тижні. Кожної хвилини вогонь може вихопитися нагору. Через те я й деркав курс на Піткерн. Я хочу викинути шхуну на берег або пробити дірку в борті, щоб урятувати хоч корпус.

— В такому разі ви помилилися, капітане, — промовив Маккой. — Треба було вам прямувати до Мангареви. Там у лагуні чудовий берег, а вода тиха, як у ставку.

— Але ж ми не в Мангареві, а тут! — роздратовано докинув помічник, — Отож-бо й є. Ми вже тут, і треба щось вробити.

Маккой ласкаво хитнув головою:

— Нічого не вдієш. Тут не те що пристати, а навіть об'якоритися ніде.

— Дурниці! — сказав помічник. — Дурниці, та й годі! — вигукнув він що голосніше, помітивши, що капітан дає йому знак не гарячкувати, — І не кажіть мені. Де ж причалюють ваші судна — шхуна, катер, чи що там ви маєте? Ну, чого ви мовчите?

Маккой усміхнувся так лагідно, як і балакав. Усмішка його голубила, оповивала змученого моряка. Свою тиху, супокійну вдачу Маккой немовби намагався перелити йому и душу.

— Немає в нас ні шхуни, ні катера, — відказав він. — А свої човни ми витягаємо просто на скелю.

— Може, й нам покажете, як у вас це робиться? — чмихнув помічник. — А як ви пливете далі, до інших островів? Га?

— Ми далеко не плаваємо. Я сам, як губернатор Піткерну, іноді що мандрую. Замолоду я багато попоїздив — часом на купецьких шхунах, а найбільше місіонерським бригом. Але тепер він од нас поїхав, і ми залежимо од тих суден, що пропливають повз наш берег. Іноді проходить їх тут чимало — з шість на рік. А як коли, то за цілий рік, або й довше, не пройде жодне. Ваша шхуна перша за сім місяців.

— То ви хочете, щоб я повірив… — почав помічник, та капітан втрутився в розмову:

— Годі вам. Ми тільки час марнуємо. Що ж його робити, містере Маккою?

Старий глянув своїми карими, ласкавими, як у жінки, очима в напрямку берега, потім погляд його, поблукавши по самотній скелі Піткерну, звернувся до матросів, що стояли на прові. А капітан з помічником слідкували за ним, знепокоєно чекаючи, що він скаже. Маккой не хапався. Він надумувався спокійно й спроквола, як людина, що над нею ніколи люто не збиткувалося життя.

— Вітру сливе нема, — промовив він нарешті,— а трохи далі проходить у західному напрямку швидка течія.

— Через те ми й підійшли з навітряного боку, — перепинив його капітан, охочий похвалитися своєю досвідченістю в морській справі.

— Авжеж, через це саме, — погодився Маккой. — І нині пливти проти течії ви не зможете, а коли б вам навіть і пощастило, то все одно тут нема мілини. Розіб'єте шхуну об скелі.

Він замовк. Капітан та помічник ззирнулися в цілковитому розпачі.

— Залишається тільки одне, — знов озвався Маккой. — До ночі вітер подужчає. Бачите онде пір'їсті хмарки та імлу з навітряного боку? Звідтіля, з південного сходу, й повіє дужий вітер. До Мангареви триста миль. Пливіть просто туди. Там є чудове ложе на вашу шхуну.

Помічник похитав головою.

— Ходімо в каюту, поглянемо на карту, — запропонував капітан.

В маленькій каюті на Маккоя війнуло задушним чадом. Струмочки невидимого газу боляче щипали за очі. Підлога була така гаряча, що він насилу стояв босими ногами. Він геть спітнів, озираючись майже з переляком. Те пекло вразило його. Аж дивно, що каюта й досі не загорілася. Він почував себе немов у велетенській печі, що от-от

розгориться і поглине його, як травинку. Коли пін, піднявшії ногу, потер гарячою підошвою об штани, помічник злісно засміявся.

— Ми стоїмо на порозі до пекла, — промовив він, — Воно внизу, просто під нашими ногами.

— Ну її гаряче! — несамохіть скрикнув Маккой, обтираючи лице барвистою хусточкою.

— Ось Мангарева[34],— сказав капітан, нахиляючись до столу й показуючи чорну цятку на білій порожняві карні.— Але тут по дорозі є ще якийсь острів. Може, нам до нього попливти?

Маккой, і не глянувши на карту, пояснив:

— То острів Півмісяця[35]. Він безлюдний і підноситься над водою всього на два-три фути. Є лагуна, тільки до неї годі зайти. Ні, Мангарева найближчо придатне для вас місце.

— Отже, Мангарева, — озвався капітан, перебиваючи незадоволене мурмотіння свого помічника. — Скличте команду на корму, містере Конігу.

Матроси втомлено поплентались на корму. В кожному їхньому рухові видно було цілковиту знемогу. Вийшов послухати й кок із камбуза, а до нього прилучився юнга.

Коли капітан Девенпорт з'ясував матросам становище і оголосив свій намір пливти до Мангареви, знявся невдоволений гомін. Серед загального галасу чути було невиразні вигуки обурення, ба навіть прокльони. На хвильку вирізнився верескливий голос матроса-кокні, затлумлюючи інших:

— Аякже! П'ятнадцять день ми смажилися в цьому пеклі, а тепера він хоче, щоб ми знову пливли в море!

Капітан не міг їх утихомирити. Тільки присутність Маккоя, здавалося, вплинула на них, і вони потроху заспокоїлись, прокльони та нарікання вщухли. Весь натовп мовчки, сумно поглядав на зелені круті береги Піткерну, лише дехто тривожно вдивлявся в капітана.

Маккой лагідним, як подих леготу, голосом промовив:

— Капітане, мені вчулося, ніби хтось із натовпу сказав, що вони голодні.

— Авжеж! Ми також голодні,— одказав капітан, — за сьогодні та вчора я з'їв одного сухаря і шматочок лососини. Ми розділили між собою живність. Ми, бачите, довідавшись про пожежу, відразу позабивали всі двері до трюму, щоб огонь погас. А потім уже похопилися, що в коморі мало залишилося харчів. Та було запізно. Ми не ризикнули зайти до трюму. Вони голодні! Я теж за них не ситіший.

Він знову почав умовляти матросів, і знову почулися нарікання та прокльони, обличчя їхні скривилися, опановані тваринним жахом. До капітана підійшли другий і третій помічники й стали позад нього. Обличчя їхні були байдужі, без жодного виразу; здавалося, що цей заколот серед матросів наганяв їм просто нудьгу. Капітан Девенпорт запитливо скинув оком на першого помічника. Той тільки плечима знизав — нічого, мовляв, не вдієш!

— Ви самі бачите, — сказав капітан Маккоєві,— що ніяким побитом не змусити матросів, щоб вони полишили цю збавенну землю і знову подалися в море на охопленому пожежею судні. Понад два тижні перебули вони в плавучій домовині. Вони знемоглися, зголодніли, одне слово, досить набралися лиха на цій шхуні. Отже, ми прямуватимемо до Піткерну!

Вітер одначе ледве подихав. Підводна частина "Піренеїв" була вкрита водоростями та черепашками, і судно марно пробувало подолати дужу західну течію. Минуло дві години, а їх ще й однесло назад на три милі. Матроси працювали завзято, наче хотіли віддати суднові частку своєї сили і допомогти йому в боротьбі з ворожою стихією. Та чи правим галсом ішло судно чи лівим, його все далі й далі відносило на захід. Капітан неспокійно ходив по палубі, часто ставав, придивляючись до диму з-під помосту, стежив, звідки саме він виривається. Корабельний тесля раз у раз обходив палубу і, знаходячи яку шпару, старанно, якомога щільніше зашпакльовував її.

— Ну, то як ви гадаєте? — запитав нарешті капітан Маккоя, котрий, мов дитина, цікаво приглядався до того, що робить тесля.

Маккой позирнув на берег у дедалі густішій імлі, і сказав:

— Я гадаю, що краще було б їхати до Мангареви. Вітер уже дужчає, і ви там будете взавтра ввечері.

— А що, коли вогонь проб'ється з трюму? Це може статися кожної хвилини.

— Тримайте напоготові човни. Цей самий вітер прижене їх до Мангареви, коли й справді шхуна займеться.

Капітан Девенпорт на хвильку замислився, а потім запитав Маккоя. Не хотів би той почути цього запитання, хоч і знав, що так мусить статись.

— У мене немає карти Мангареви, — казав капітан. — І [а загальній карті це тільки маленька цятка. Я не знаю, як знайти вхід до лагуни. Чи не могли б ви поїхати а нами?

Маккой не здивувався.

— Гаразд, капітане, — відказав він так безжурно й просто, немов його запрошувано на який обід. — Я поїду з вами до Мангареви.

Знову скликано матросів на корму, і капітан, ставши на юті, звернувся до них зі словом:

— Ми зробили все, що могли, і все марно, самі бачите. Течія зносить нас на два вузли щогодини. Цей добродій — шановний Маккой, головний урядовець і губернатор острова Піткерн. Він поїде з нами до Мангареви. Отже, як бачите, становище не таке вже безнадійне. Він би нам цього не запропонував, коли б вважав, що йому тут загрожує смерть. Скажімо навіть, що він тут ризикує. Та коли він з власної волі прийшов до нас і згоден попробувати щастя, то невже ми не зважимось? Це ж наш обов'язок! Ну, що ви скажете про Мангареву?

Цього разу ніхто не обурювався. На всіх зробила належний вплив присутність Маккоя, його впевненість та спокій. Команда тихо радилась. Не було майже потреби переконувати матросів. Всі вони були однієї думки. За депутата обрали матроса-кокні. І він, гордий, що всі виявили такий героїзм, поблискуючи запально очима, вигукнув:

— А як же б то! Коли він згоден, то й ми згодні!

Матроси загули, потверджуючи його слова, і розійшлися по своїх місцях.

— Стривайте-но! — озвався Маккой до капітана, що одвернувся, щось наказуючи помічникові.— Я ще мушу поїхати на берег.

Містер Коніг, мов громом прибитий, витріщив очі на Маккоя — чи той, бува, не збожеволів?

— Поїхати на берег? скрикнув капітан. — А то чого? Таж ви на своєму човні й не добудетесь туди скорше, як за три години!

— Звісно, що так, — відказав Маккой, змірявши на око відстань до землі.— Тепер шоста година. Мені потрібно бути на березі на дев'яту. Народ не збереться раніш, як о десятій. Вітер почне дужчати вночі, отже, ви підпливете ближче до берега, а завтра світом заберете мене в собою.

— На бога, що ви собі надумали? — скипів капітан. — Нащо вам скликати народ? Хіба ви не бачите, що в нас під ногами вогонь бурхає?

Маккой був спокійний, як море літньої днини, що тиху його поверхню ніщо не може стурбувати.

— Що й казати, капітане, — мов той голуб, проворкував він, — я знаю, що ваша шхуна горить. Через те я й їду з вами до Мангареви. Але, щоб поїхати з вами, я повинен попросити дозволу. Так у нас ведеться. Губернатор залишає острів, тільки як станеться щось надзвичайне. Він тоді важить інтересами всього люду, отже, той має право або дозволити виїзд, або заборонити. Але вони дозволять, я знаю.

— Ви цього певні?

— Цілком.

— Ну, коли ви знаєте наперед, що дістанете дозвіл, то чого ж вам їхати? Подумайте, скільки ми згаємо часу — ціла ніч пройде!

— Так у нас заведено, — відказав Маккой, і оком не змигнувши. — Я губернатор і повинен дати відповідні вказівки на той час, коли мене не буде.

— Таж до Мангареви їхати всього двадцять чотири години, — завважив капітан. — Коли навіть вертатися назад вам доведеться проти вітру, і часу ви згаєте вшестеро більше, то й то вже будете вдома наприкінці тижня.

Маккой осміхнувся широко й привітно.

— На Піткерн заходить дуже мало кораблів, а як і заходять, то тільки ті, що пливуть із Сан-Франціско або з-поза мису Горн. Добро ще, як я повернуся через шість місяців! А може, мене не буде цілий рік, а то ще навіть доведеться їхати до Сан-Франціско шукати судна, що довезло б мене додому. Колись мій батько поїхав з Піткерну, думаючи повернутися за три місяці, а минуло два роки, поки ми його побачили. До того ж у вас мало харчів. Часом би випало пересісти на шлюпки, та ще як занегодиться, то багато днів мине, поки ви доберетесь до берега. А я вранці зможу вам привезти два човни харчів. Найкраще взяти сушених бананів. Коли вітер подужчає, прямуйте до берега: що ближче ви під'їдете, то більше я зможу вам привезти. До побачення!

Він простяг руку капітанові, і той, відповівши на потиск, не квапився її випускати. Він ухопився за неї, як той матрос, потопаючи, за рятувальний пояс.

— Чи можу я бути певний, що ви завтра вернетесь? — запитав капітан.

— Отож-бо й є! — не втримався й помічник. — Як нам знати, чи він не крутить, рятуючи свою шкуру!

Маккой нічого не відказав. Він лагідно й поблажливо поглянув на них, немов передаючи їм свою непохитну впевненість.

Капітан пустив його руку, і Маккой востаннє, немов благословляючи, подивився на команду, тоді переліз через борт і спустився в човен.

Вітер подужчав, і шхуні, хоч водорості й черепашки обліпили її підводну частину, пощастило вибороти у західної течії шість миль. Пливучи за вітром, вона підійшла до Піткерну на відстань у три милі. На світанку капітан Девенпорт помітив два човни, що підпливали до шхуни. І

знову Маккой, перелізши через борт, ступив на гарячу палубу. За ним витягли цілу купу в'язок сушених бананів. Кожна в'язка була загорнена в сухе листя.

— А тепер, капітане, — промовив Маккой, — мерщій у дорогу, коли життя нам любе. Я, бачите, не мореплавець, — пояснював він за кілька хвилин, стоячи на кормі коло капітана, що поглядав то на небо, то на воду, прикидаючи, як швидко йдуть "Піренеї". — Ви самі повинні допровадити шхуну до Мангареви. А коли будемо близько землі, тоді вже моя справа провести її, куди слід. Як ви гадаєте, скільки ми робимо вузлів?

— Одинадцять, — відповів капітан, востаннє глянувши на воду, що клекотіла позад шхуни.

— Одинадцять? Порахуймо-но. Коли й надалі вона йтиме з такою самою швидкістю, то взавтра рано, десь

О восьмій чи дев'ятій годині, ми побачимо Мангареву. А о десятій, найпізніше об одинадцятій, я підведу її до берега, і тоді скінчаться ваші муки.

Капітанові майже здавалося, що та щаслива хвилина вже настала, так переконували його Маккоєві слова. Більше як два тижні він вів по морю охоплену пожежею шхуну і вже відчував, що скоро не витримає.

Рвачкий вітер наскочив на нього ззаду, засвистів у вухах. Визначивши подумки його силу, капітан хутко глянув за борт.

— Вітер щораз дужчає,— промовив він. — Наша старенька вже, мабуть, дає дванадцять вузлів. Коли так далі триватиме, ми ще до ранку прибудемо.

Цілий день "Піренеї", несучи в собі вантаж вогню та пожежі, мчали по бурхливому морю. Коли настала ніч, піднято бом-брамселі та брам-стеньги, і шхуна, оповита темрявою, линула вперед, розтинаючи величезні ревучі хвилі. Ходовий вітер робив своє діло, і на кормі та бакові зазоріла надія. На другій вахті якась необачна душа навіть завела пісню, а коли вибило вісім склянок, то співала вже ціла команда.

Капітан Девенпорт звелів принести укривало й послати йому постіль на плоскому дахові каюти.

— Я вже забув, що таке сон, — пояснив він Маккоєві.— Я зовсім знемігся. Але ви збудіть мене, тільки-но буде потреба.

О третій годині ночі його збудив обережний дотик Маккоєвої руки. Він швидко схопився, придержуючись за люк, ще не зовсім прокинувшися з важкого сну. Вітер голосно співав у снастях свою бойову пісню, розбурхане море кидало "Піренеї" мов тріску. Шхуна черпала воду то одним облавком, то другим, подеколи палубу поймала хвиля. Маккой щось кричав капітанові, а що — годі було добрати. Девенпорт простяг руку, вхопив Маккоя за плече й притяг до себе так близько, що майже торкнувся вухом до його рота.

— Тепер третя година, — почув він Маккоїв лагідний голос, що доходив ніби здалека, якийсь чудний і притлумлений. — Ми пройшли двісті п'ятдесят миль. Просто перед нами, десь за тридцять миль, лежить острів Півмісяця. Маяків на ньому немає. Коли ми й далі так гнатимемо, то наскочимо на берег і занапастимо й себе, й шхуну.

— Ви гадаєте, що треба лягти в дрейф?

— Так, лягти в дрейф до ранку. Це нас загає всього на чотири години.

І шхуна, навантажена полум'ям, серед шторму, що люто ляскав до неї зубами, лягла в дрейф — стала до бою, розтинаючи грудьми велетенські хвилі. То була тільки шкаралупка, повна вогню, а на її поверхні тулилася купка людей, що з останньої сили допомагали їй у боротьбі.

— Ніяк не збагну, звідки цей шторм, — казав Маккой капітанові, сховавшись од вітру за каютою. — В таку пору тут не повинно бути штормів. Але з погодою щось недоладне діється. Пасату о цій порі не буває, а шторм налетів з іншого боку. — Він показав рукою в темряву, немовби його очі прозирали на сотні миль наоколо. — Дме на захід.

Дось, певне, робиться щось страшне: чи гураган, чи що. Щастя наше, що ми одійшли так далеко на схід. Але шторм скоро вляжеться. В цьому я вже можу вас запевнити.

Під кінець ночі вітер і справді стих майже до звичайного. А коли розвидніло, постала нова небезпека, і то ще прикріша. Море вкрилося туманом, певніше не туманом, а якоюсь перлистою млою. Для ока вона була наче густа завіса, що застувала крайобрій, а проте море вона покривала мовби тільки пеленою, бо сонце пробивалося крізь неї і веселково мінилося на хвилях.

На палубі "Піренеїв" проривалося диму багато більше, ніж напередодні. Бадьорий настрій у капітана, помічників і матросів зник. На камбузі з завітряного боку голосно хлипав юнга. Це була перша його мандрівка, і смертельний жах стискав йому серце. Капітан сновигав по палубі, наче загубла душа, нервово кусаючи вуса і похмуро суплячи брови. Він не знав, на що зважитися.

— Ну, то як ви гадаєте? — запитав він Маккоя, що снідав сушеними бананами з водою.

Маккой доїв останнього банана, допив воду і, не хапаючись, розглянувся. В очах його світилася зичлива усмішка.

— що ж, капітане, — промовив він, — ми або докажемо свого, або згоримо, — шанси в нас однакові. Наша палуба не вічна. Вона колись не видержить. Сьогодні тут ще гарячіше. Чи не знайдеться у вас якоїсь пари черевиків для мене? Босим ногам трошки вже незатишно.

Коли шхуна оберталася, її покрили дві великі хвилі, і перший помічник завважив, що добре було б усю ту воду спустити в трюм, та як же його це зробити, не відчинивши люків? Маккой схилився над компасом визначити напрямок.

— Я б узяв крутіше до вітру, капітане, — казав він. — Пас далеко занесло течією, коли шхуна лежала в дрейфі.

— Я вже повернув на румб. Хіба цього не досить?

— Я взяв би на два румби, капітане. Через вітер західна течія значно зміцніла. Вона тепер далеко дужча, як ви собі уявляєте.

Капітан Девенпорт погодився на півтора румба і потім разом з Маккоем та старшим помічником вибрався на місток виглядати, чи не покажеться земля. Напнуто всі вітрила, і шхуна йшла зі швидкістю десяти вузлів. Море позад неї помітно затихало. Але перлистий туман не розходився, і о десятій годині капітан Девенпорт почав непокоїтись.

Вся команда була на своїх місцях, готова, як тільки-но забачить землю, кинутися до вітрил і повернути шхуну під вітер. Бо ж земля десь там попереду, і зовнішні рифи, що круг них клекотіли буруни, могли зненацька виринути з туману, а тоді вже погибель була б майже неминуча.

Збігла ще година. Троє матросів-дозорців пильно вдивлялися в перлисте марево.

— А що, коли ми проминемо Мангареву? — спитав раптом капітан Девенпорт.

Маккой, не відводячи очей з туману, спокійно промовив:

— Тоді попливемо далі. В нас нема іншої ради. Перед нами ціле Паумоту. Ми можемо пливти серед рифів та атолів хоч і тисячу миль. І десь таки приб'ємося до берега.

— Що ж, пливім далі.— Капітан став спускатися на палубу. — Ми, певне, вже минули Мангареву. Бог його знає, до якої нам землі найближче. Я тепер шкодую, що не повернув тоді ще на піврумба, — признався він за хвильку. — Ця клята течія заводить мореплавця.

— Старі моряки прозвали Паумоту "Небезпечним Архіпелагом" почасти через цю саму течію, — промовив Маккой, коли вони вернулися на корму.

— Якось мені довелося мати розмову з одним голінним моряком у Сіднеї,— докинув містер Коніг. — Він мав торговельні справи на Паумоту. Отож він казав, що за страхування тут платять вісімнадцять відсотків. Це правда?

Маккой осміхнувся.

— Правда. І тут взагалі не беруться страхувати. Власники суден щороку скидають двадцять відсотків з вартості своїх шхун.

— Боже мій! — застогнав капітан Девенпорт. — То, виходить, через п'ять років шхуна вже нічого не варта! — Він скрушно похитав головою і промурмотів: — Ну й лихе ж тут море, ну й лихе!

Вони знову ввійшли в каюту поглянути на велику карту, але там було повно чаду, і, задихаючись, вони швидко вихопилися назад.

— Ось острів Моренаут, — показав капітан, розклавши

карту на даху каюти. — До нього не далі як сто миль у завітряний бік.

— Сто десять. — Маккой у задумі похитав головою. — Можна спробувати підійти до нього, і тільки це дуже важко. Я можу підвести шхуну до берега, але можу й нагнати її на риф. Погане, дуже погане місце!

— А все-таки спробуємо! — зважився капітан Девенпорт і заходився визначати курс.

Пополудні частину вітрил спустили, щоб, бува, вночі не проминути землі. Під час другої вахти команда знову набралась одваги. Земля, здавалося, була вже зовсім близько, і вранці мав прийти кінець їхнім стражданням.

Ранок настав ясний, з палючим тропічним сонцем. Південно-східний пасат перемінився на східний і гнав "Піренеї" із швидкістю восьми вузлів. Капітан визначив, де саме перебуває шхуна, щедро скинувши на швидкість течії і заявив, що до Моренауту лишилось яких десять миль. Шхуна пропливла десять миль, потім ще десять, зле дозорці на всіх трьох щоглах не бачили нічого, крім вільного безмежного, осяяного сонцем моря.

— Десь тут має бути земля! — кричав їм з корми капітан Девенпорт.

Маккой заспокійливо усміхнувся, одначе капітан, грізно, мов навіженнй, блиснувши на нього очима, схопив: секстан і поринув у обрахунки.

— Я так і знав, що не помилився! — майже закричав він, скінчивши лічити. — Двадцять один градус і п'ятдесят п'ять мінут південної широти та один градус, тридцять шість мінут і дві секунди західної довготи. От бачите! Ще вісім миль за вітром. Як там у вас виходить, містере Конігу?

Перший помічник глянув на свої цифри і стиха промовив:

— Широта така сама — двадцять один і п'ятдесят п'ять, зле довгота в мене один, тридцять шість і сорок вісім. Виходить, що острів з завітряного боку…

Капітан Девенпорт повітав ті цифри такою зневажливою мовчанкою, що Коніг аж зубами заскреготів і нишком люто вилаявся.

— Назад! — звелів капітан стерничому. — Три румби, й так прямувати!

Тоді знову заходився коло своїх обрахунків, перевіряючи їх. Піт заливав йому лице. Він нервово кусав собі вуса, губи, гриз олівця і дивився на цифри з таким жахом, наче то була якась мара. А тоді хапливо і розлютовано зім'яв у руці пописаний папірець, шпурнув його додолу й розтоптав ногою. Містер Коніг зловтішно осміхнувся, а капітан, прихилившись до каюти з півгодини й словом не озивався. Він зосереджено й безнадійно вдивлявся в завітряний бік.

— Містере Маккою, — нарешті урвав він мовчанку. — Миль за сорок звідси, на норд чи на норд-норд-вест на карті зазначено групу островів, острови Актеон. Які вони з себе?

— Їх там чотири, всі низько над водою, — відказав Маккой. — Перший, Матуері,— на південному сході, безлюдний, входу до лагуни немає. Далі Тенарунга. Там колись була жменя мешканців. Тепер, певне, всі вони відтіля вибрались. У кожному разі, шхуна там не пройде, хіба що човен — усього сажень глибини. Решта два — Вегауга та Теуа-Раро.

Мешканців немає, береги дуже низькі, входу немає. Там шхуні годі пристати — запевна погибель.

— Що за морока! — в нестямі вигукнув капітан Девенпорт. — І людей немає, і входу нема! На якого ж чорта існують ці острови? Ну, гаразд, — гаркнув він, як роздрочений тер'єр. — На карті є ще ціла купа островів на норд-вест. Що про них скажете? Чи хоч один з них має вхід до лагуни?

Маккой спокійно обмірковував відповідь. На карту він і не глянув. Усі ті острови, рифи, мілини, лагуни, протоки і відстані між ними він знав напам'ять. Він знав їх так, як городянин знає будинки, вулиці, завулки в рідному місті.

— Папакена та Ванавана лежать на захід чи, радше, на північний захід, на відстані миль сто або, може, трохи більше звідсіль, — сказав він. — Один безлюдний, а з другого, я чув, мешканці перебралися на острів Кадмус. Та все одно, до жодного причалити не можна. Далі є Агунуї, ще за сто миль на північний захід. Там теж немає входу, ані людей.

— Гаразд, а ще два острови за сорок миль від них? — допитувався капітан, підводячи голову від карти.

Маккой похитав головою.

— Парос і Манугунгі — не мають ані входу в лагуну, ані мешканців. Ненго-Ненго[36] лежить за ними на відстані сорока миль і теж не має ні входу, ні мешканців. Але от острів Гао — це якраз те, що нам потрібне. Лагуна тридцять миль завдовжки і п'ять завширшки. Людей там досить. Звичайно, й вода є. Пропливти туди протокою може й найбільша шхуна.

Маккой замовк і співчутливо глянув на капітана. Той, тримаючи в руках циркуля, знову схилився над картою, і важко зітхнув.

— А може, є ще де-небудь така лагуна, що в неї можна зайти, ближче за Гао?

— Ні, капітане, ця найближча.

— Але ж до неї триста сорок миль. — Капітан Девенпорт говорив поволі, проте рішуче. — Я відповідаю за життя цих людей і не можу наражати їх на таку небезпеку. Хай краще розіб'ється шхуна біля Актеону. А чудове з неї судно! — додав він скрушно, коли змінив курс шхуни, цього разу більше накидаючи на західну течію.

Минула година, і небо облягли хмари. Південно-східний пасат ще якось держався, але океан подібний був тепер до шахівниці, що на ній вели свою гру шквали.

— Ми будемо там о першій годині,— впевнено оповістив капітан Девенпорт. — Щонайгірше, о другій. А ви, Маккою, вже підведете шхуну до найближчого острова, де є людність.

Сонце більше не з'являлося на небі. І о першій не було ніякого знаку землі. Капітан Девенпорт понуро глянув на слід за шхуною і помітив, що він випинається дугою.

— Боже милосердний! — скрикнув він. — Східна течія! Гляньте-но!

Містер Коніг не йняв віри, а Маккой не квапився з відповіддю, але завважив, що в Паумоту може трапитись і східна течія. За кілька хвилин налетів шквал, вітрила на "Піренеях" обвисли, і шхуна пірнула в провалля між двома валами.

Де лот? Гей ви там! — Капітан Девенпорт тримав мотузку від лота і стежив, як вона одхилялася на північний схід. — Та подивіться-бо! Подержте лота самі!

Маккой і помічник подержали й собі мотузка й відчули, II к він дрижить, підхоплений дужою течією.

— Швидкість течії чотири вузли, — мовив містер Коніг.

І вона східна замість західної,— додав капітан Девенпорт, кидаючи докірливий погляд на Маккоя, ніби то була його вина.

— От вам одна з причин, капітане, чому в цих водах за страхування беруть вісімнадцять відсотків, — жваво відказав Маккой. — Ніколи не відомо, що тебе чекає. Напрямок течії тут безнастанно міняється. Був тут один чоловік, що писав книжки, — от не пам'ятаю його прізвища, — плавав на яхті "Каско". Якось він на тридцять миль проминув Такароа і опинився на Тікеї, і все через те, що напрямок течії мінявся. Ми тепер пливемо за вітром, і краще було б повернути стерно на кілька румбів.

— Але на скільки ж саме знесла пас течія? — роздратовано запитав капітан. — Звідки мені відомо, на скільки румбів повернути?

— Я, капітане, теж не знаю, — дуже ввічливо відказав Маккой.

Вітер знов ожив, і шхуна рвучко повернула в бейдевінд, а палуба її курилася та мерехтіла в світлі сірого дня. Потім шхуну кинуло назад, повертаючи то в один бік, то в другий; перетявши свій слід, вона збурювала морську поверхню, добуваючись до островів Актеону, що їх і досі дозорці на щоглах не могли побачити.

Капітан Девенпорт аж нетямився. Гнів його виливався в понуре мовчання, і від самого полудня він або ходив по кормі, або стояв непорушно, прихилившись до вантів. Коли настала ніч, він, навіть не порадившись з Маккоєм, повернув шхуну на північний захід. І містер Коніг, що крадькома глянув на карту та нактоуз[37], і Маккой, що глянув на карту не криючись, — обидва вони знали, що пливуть до острова Гао.

Опівночі вітрюга ущухла, і висипали зорі. Все віщувало ясну днину, капітан Девенпорт підбадьорився.

— Рано я вирахую, де ми, — сказав він Маккоєві.— Хоч на якій ми широті, не можу собі навіть уявити. Але я вдамся до Самнерового способу[38]. Ви знаєте, що таке Самнерова лінія?

І він докладно пояснив усе це Маккоєві.

Настав справді ясний, погожий день. Пасат розмірено віяв зі сходу, і так само розмірено бігли "Піренеї" зі швидкістю дев'ять вузлів. Капітан з помічником заходилися визначати Самнеровим способом довготу та широту. Обрахунки їхні збіглися, і опівдні теж, коли вони перевірили вранішні спостереження.

— Ще двадцять чотири години, і ми будемо коло Гао, — запевнив капітан Маккоя. — Це просто чудо, що палуба пічної старенької ще держиться. Але недовго вже, недовго. Ви тільки гляньте, як куриться — щодень усе більше. А яка ж це була міцна палуба! Недавно перешпакльована у Фріско. Я аж остовпів, коли вперше пробився вогонь і довелося задраїти люки, аби… А гляньте-но!

Він раптом урвав мову і, роззявивши рота, втупився в хмарку диму, що вилася з завітряного боку бізань-щогли, на двадцять футів над палубою.

— Звідки він там узявся? — обурився капітан.

Внизу диму не було. Очевидно, просмикуючись із шпарок, він знайшов собі затишок під щоглою, а тоді, ніби з якої примхи, шугнув угору — і всі його побачили. Аж ось дим, звиваючись, відійшов від щогли, і на мент завис над капітановою головою, неначе щось страшне віщуючи. Годі вітер його розвіяв, а капітан стулив рота.

— Отже, коли ми вперше задраїли люки, я здивувався. Така міцна палуба, а пропускала дим, як решето. Відтоді ми знай тільки шпаклювали щілини. Мабуть, там унизу страшенний тиск, коли пробивається стільки диму.

Надвечір небо захмарилось, повіяв вітер, став накрапати дощ. Вітер водно мінявся: то закидав з південного сходу, то з північного сходу, а опівночі "Піренеї" зненацька підхопив дужий південно-західний шквал. Відтоді вітер уже не стихав.

— Ми будемо на Гао не раніше десятої чи одинадцятої години, — бідкався капітан Девенпорт о сьомій ранку, коли надію, що на хвильку була з'явилась разом із сонцем, погасили чорні хмари, насунувши зі сходу. А знов за хвилину він уже питав жалісним голосом: — Що ж це діється з течією?

Дозорці на щоглах не давали ніякої звістки про землю, і цілий день то накрапав дощик, то налітав дужий вітрюга. Напала ніч, з заходу почали находити важкі бурхливі хвилі. Барометр упав до 29,50. Вітру не було, а зловісні хвилі дедалі більшали. Невдовзі шхуна вже шалено гойдалася на страховинних валах, що без кінця валкою виринали з темряви на заході. Матроси з обох вахт мерщій кинулися прибирати вітрила. Коли цю роботу скінчено, з їхнього стомленого натовпу почулися незадоволені голоси, що в темряві здавалися особливо грізними. А як вахтових покликали на корму примоцьовувати снасті, вони почали відверто виявляти свою злість і вельми неохоче стали до праці. В кожному длявому русі матросів вчувалася загроза. Повітря стало вогке й ніби липке. В безвітряній задусі матроси дихали уривчасто, натужно, ніби їм бракувало повітря. На обличчях і на голих руках проступав піт. А на капітановому обличчі, ще дужче змарнілому й змученому, в його скам'янілому погляді проступили тривога й передчуття неминучої біди.

— Гураган промчить далі на захід, — казав Маккой, намагаючись додати йому духу. — В найгіршому разі нас тільки зачепить.

Та капітан Девенпорт нічого не слухав. При світлі лампи він перечитував розділ у "Короткому довіднику", де писалося, що має чинити капітан під час циклону. Мовчанку раптом порушив приглушений голос юнги, що захлипав десь на середині корабля.

— Тихо там! — ревнув капітан так гучно, аж усі здригнулися, а зляканий юнга ще дужче заскімлив.

— Містере Конігу, — сказав капітан тремтячим з люті голосом, — зробіть таку ласку, заткайте помелом горлянку тому шмаркачеві.

Але туди пішов Маккой, і за кілька хвилин заспокоєний хлопчина заснув.

Перед самим світом нарешті подихнув південно-східний вітер, що швидко набрав сили і перейшов у міцний, рівний бриз. Уся команда тривожно чекала, що буде далі.

— Тепер усе гаразд, капітане, — сказав Маккой, ставши з Девенпортом поруч. — Гураган іде на захід, а ми од нього на південь. Цей бриз тільки його відгомін. Він не дужчатиме. Можна напнути вітрила.

— А навіщо, коли я не знаю, куди плисти? Вже другий день шхуна блукає в морі. Ми повинні були побачити Гао вчора зранку. Куди мені завернути? На північ, південь чи захід? Скажіть, і я вмент напну вітрила.

— Я не моряк, капітане, — відказав Маккой своїм лагідним голосом.

— Досі я мав себе за моряка, — сказав капітан, — аж поки трапив на Паумоту.

Опівдні дозорець зі Щогли гукнув:

— Попереду буруни!

Стерно крутнули вбік і почали спускати одне по одному вітрила. Шхуна пливла повільно, долаючи течію, що затягала її на буруни.

Всі працювали, як не в собі: кухар, юнга, сам капітан Девенпорт, Маккой, — кожне допомагало. На превелику силу врятувалися: їх-бо заносило просто на обмілину, що ледве виступала з води, непривітну й небезпечну місцину, об яку безупинно розбивалися хвилі. Там не могла жити жодна людина, навіть птахові морському ніде було сісти відпочити.

Шхуна пропливла повз ту обмілину десь ярдів за сто, аж тоді вже вітер одніс її вбік. Скоро небезпека минулася, виснажена команда почала дорікати Маккоєві та проклинати його: мовляв, це він запропонував їм пливти на Мангареву, підступно одвів їх од безпечного Піткерну, заманив у це вороже, жахливе, безмежне море на смерть і на погибель. Однак ніщо не могло порушити спокою Маккоєвого. Він усміхався до них без хитрощів, лагідно й зичливо. І його шляхетність, його добрість, здавалося, вплинули на їхні темні; сповнені відчаю душі; вони засоромились і стихли, і прокльони завмерли у них на вустах.

— Ну й лихе ж море, ну й лихе! — мурмотів капітан Девенпорт, поки шхуна відходила від небезпечного місця. Раптом він замовк, знову побачивши обмілину. Вона мала б бути за кормою, але чомусь з'явилася з навітряного боку й швидко ближчала.

Капітан сів, затуливши обличчя руками. Всі — і перший помічник, і Маккой, і ціла команда, — побачили те, що й капітан. З південного боку рифи обходила східна течія, що гнала їх на мілке, а з північного така сама дужа західна течія, підхопивши шхуну, односила її в океан.

— Я й перше чув про це Паумоту, — простогнав капітан, одтуляючи зблідле обличчя. — Капітан Моєндейл розказував мені про них, як тут загинула його шхуна. Я тоді нишком сміявся з нього. Прости мені,

господи, за той сміх. Що це за мілина? — урвав він мову, звертаючись до Маккоя.

— Я не знаю, капітане.

— Чом це ви не знаєте?

— Бо я досі її не бачив і ніколи не чув про неї. Думаю, що й на карті її нема. Цього моря ще ніхто добре не дослідив.

— То ви не знаєте, де ми тепер?

— Не більше за вас, — чемно відказав Маккой.

О четвертій пополудні здалека замаячіли пальми, неначе виростаючи з води. Трохи пізніше з'явився над морем якийсь низький атол.

— Тепер, капітане, я знаю, де ми. — Маккой відняв від очей бінокля. — Це острів Рішучості[39]. До Гао звідси сорок миль, а вітер супротивний.

— Тоді ведіть нас до цього атолу. Де тут вхід до лагуни?

— Туди можна ввійти тільки човном. Але тепер, коли нам відомо, де ми, можна пливти до острова Барклая де Толлі. До нього всього сто двадцять миль, на норд-норд-вест. З цим вітром ми туди прибудемо завтра вранці, близько дев'ятої.

Капітан Девенпорт схилився над картою й задумався.

— Коли ми тут розіб'ємо шхуну, нам однаково доведеться човнами пливти до Барклая де Толлі,— додав Маккой.

Капітан дав команду, і "Піренеї" знову полинули по негостинному морю.

Другого дня пополудні, бачивши, що з палуби ще дужче куриться, пойнята розпачем команда збунтувалася. Течія подужчала, вітер притих, і "Піренеї" односило на захід. Дозорець помітив на сході острів Барклая де Толлі, ледь видний з вершка щогли. Цілі години шхуна даремно силкувалася до нього наблизитись. Далеко на обрії мріли, мов те марево, кокосові пальми, та тільки-но дозорець спускався на палубу, як вони зникали за опуклістю водяної поверхні.

Знову капітан удався до карти, взявши на поміч Маккоя. За сімдесят п'ять миль на південний захід лежить острів Макемо. Він має лагуну тридцять миль завдовжки, і вхід у неї чудовий. Та як капітан дав наказ, команда відмовилася його виконувати. Матроси заявили, що вже наплавалися з тим пекельним вогнем під ногами. Земля близько. То байка, що шхуна не може до неї причалити. Вони попливуть човнами. А вона хай собі горить. їхнє життя для них дорожче. Вони вірно послужили шхуні, тепер послужать собі.

Відштовхнувши другого й третього помічника, матроси кинулись до човнів і заходилися лаштувати їх до спуску. До них побігли капітан Девенпорт і перший помічник з револьверами в руках. Але ту хвилину Маккой, вилізши на дах рубки, звернувся до матросів з промовою.

Почувши його тихий, лагідний, як туркотіння голубине, голос, матроси стали прислухатися.

Маккой навівав їм ясність свого духу, свій супокій. Ласкавий голос, прості слова якось дивно полонили їхні душі, мимоволі приборкували їх. В їхніх серцях збудилось давно минуле, і декому згадувалося дитинство, колискова пісня, ніжні материні обійми перед сном. Вляглися чвари, забулися небезпека, і клопіт, і втома. Все здавалося таким, як і має бути,

і це тільки звичайна річ, що вони повинні відвернутися від землі й знову рушити в море на судні, начиненому пекельним вогнем.

Маккой промовляв просто. Та важило не те, що він казав. Його особистість була набагато промовистіша за його слова. То був загадковий вплив душі, потаємних глибин людського єства, — випромінювання духу, чарівного, лагідно-сумирного, але страх як могутнього. То було ясне сяйво, що освітило темне склепіння їхніх душ, то була сила чистоти й шляхетності, далеко потужніша за силу, що зачаїлася в блискучих капітанових і помічникових револьверах, що несли з собою смерть.

Матроси завагалися, не рушаючи з місця, а ті, хто поодв'язував човни, знов їх припнули. Потім, по одному, по два, засоромлені, вони почали розходитись.

Обличчя Маккоєве світилося дитинною радістю, коли він сходив з даху каюти. Заколот ущух. Власне, ніякого заколоту він і не втихомирював. Заколот зовсім і не починався, бо на тому благословенному світі, де він, Маккой, жив, його не могло бути.

— Ви їх зачарували, — всміхнувшись, стиха сказав йому містер Коніг.

— Вони добрі хлопці,— почулось у відповідь. — Мають лагідне серце. Вони перебули важкі часи, працювали рук не покладаючи і працюватимуть, скільки сили стане, до кінця.

Містер Коніг не мав часу на балачки. Він гучним голосом дав наказ матросам, ті кинулись до роботи, і шхуна помалу почала розвертатись за вітром, аж поки стала провою в напрямку до Макемо.

Вітер був і так легенький, а ввечері вщух зовсім. Запанувала нестерпуча духота; і на кормі, і на прові годі було заснути. Надто пекло знизу, щоб хтось міг улежати на палубі, а отруйні випари, проходячи

крізь найменші шпари, слалися над судном, наче якісь лихі духи, лоскотали ніздрі й горло необачним, і ті раз у раз чхали та кашляли. Зорі мляво блимали на темному небосхилі, і повний місяць освітлював міріади клубків, волоконець та павутинок із диму, що вилися, повзли вгору й спліталися понад палубою.

— Скажіть мені,— мовив капітан Девенпорт, протираючи заболілі очі, — що сталося з матросами "Щедрості", коли вони висіли на Піткерні? У пресі мовилося, що вони спалили бриг і що розшукали їх аж багато років пізніше. Що ж саме сталося перед тим? Я завжди цікавий був про це дізнатись. Усе віщувало тим людям шибеницю. Там начебто були й тубільці. І жінки також. Певне, через те і почалися в них суперечки.

— А таки так, — відповів Маккой. — Недобрі то були люди. Відразу пересварилися за жінок. Один з заколотників, Вільямс, овдовів. Усі жінки були таїтянки. Його дружина, полюючи на морські птахи, розбилася з високої скелі. Тоді він одібрав жінку в одного тубільця. Тубільці повстали і повбивали заколотників сливе всіх. А потім ті заколотники, що врятувалися, повбивали тубільців. Жінки теж їм помагали. Та й самі тубільці вбивали один одного. Словом, кожне намагалося вбити когось. Страшні люди.

Тіміті загинув од рук двох тубільців, що на знак приязні розчісували йому голову. Тих тубільців підіслали білі, а потім білі замордували їх самих. Тулолу вбила власна його жінка: вона хотіла собі білого за чоловіка. Вони були дуже лихі. Бог одвернув од них своє обличчя. В кінці другого року всі тубільці були вже мертві; загинули на той час і всі білі, опріч чотирьох: Юнга, Джона Адамса, Маккоя, мого прадіда, та Квінтала. Квінтал теж був дуже поганий чоловік. Одного разу його жінка наловила замало риби, і він одкусив їй вухо.

— Ото наволоч! — вигукнув містер Коніг.

— Так, то були недобрі люди, — погодився Маккой і повів далі лагідно й спокійно оповідання про злочини та розпусту своїх предків. — Мого прадіда не встигли вбити, — він сам заподіяв собі смерть. Він зробив апарат варити горілку з пальмового коріння. Квінтал був йому приятель, і пиячили вони вкупі. Кінець кінцем Маккой захворів на білу гарячку, зав'язав собі камінь на шию й кинувся в море.

Квінталева жінка, та, що чоловік одкусив їй вухо, теж загинула, упавши зі скелі. Тоді Квінтал прийшов до Юнга і почав у нього вимагати його жінку. Далі пішов до Адамса. Адамс і Юнг боялися Квінтала. Вони знали, що він повбиває їх, і зарубали його сокирою. Потім Юнг помер. На цьому й скінчилися всі сварки та вбивства.

— Ще б пак! — посміхнувся капітан Девенпорт. — Адже ж не було більше кого вбивати.

— Бачите, бог одвернув од них своє обличчя, — мовив Маккой.

Ранок настав тихий, тільки ледь помітний легіт повівав зі сходу. Капітан Девенпорт звелів нап'яти вітрила і повернув шхуну ближче до напрямку вітру. Він боявся тієї страшної західної течії, що стільки разів уже позбавляла його змоги добутися до якогось притулку. Штиль тримався цілий день і цілу ніч, і матроси, що діставали зменшену пайку сушених бананів, знову почали стиха нарікати. Всі підупали на силі і скаржилися на шлункові болі через той одноманітний харч. Цілий день течія несла "Піренеї" на захід, і не було вітру, щоб повернути її в південний бік. Під час першої вечірньої вахти хтось із матросів побачив на півдні кокосові пальми. їхні пишні верхів'я колихалися над низьким атолом.

— Це острів Таенга, — сказав Маккой. — Якщо вночі не здійметься бриз, то ми пропливемо повз Макемо.

— Чому й досі нема південно-східного пасату? — спитав капітан. — Чому це? Що сталося?

— Це все через випари з великих лагун, а їх тут без ліку, — пояснив Маккой. — То вони порушують усю систему пасатів. Навіть можуть одвернути вітер і нагнати сюди шторми з південного заходу. Недарма цей архіпелаг зветься Небезпечним.

Капітан Девенпорт глянув на старого, і вже розтулив рота вилаятись, але помовчав і стримався. Присутність Маккоєва ніби глушила якось прокльони, що клекотіли йому в мозку й просилися на язик. Чимало днів пробули вони разом, і вплив Маккоїв дедалі зростав. Капітан Девенпорт мав себе за морського самовладця, він ніколи й нікого не боявся, не стримувався в слові ні перед ким. А. ось тепер він відчув, що просто не може вимовити лайку перед цим дідуганом з жіночними карими очима й лагідним голосом. Зрозумівши це, він чудом зачудувався. Адже цей дід — Маккоїв нащадок, та й годі. А Маккой, той, що із "Щедрості"? Бунтівник, якому Пощастило втекти від шибениці в Англії, втілене кровожерство й розпуста навіть за тих злих і розпусних чарів, чоловік, що помер такою страшною смертю на Піткерні!

Капітан Девенпорт не був релігійний, одначе йому хотілося впасти цьому чоловікові до ніг і сказати… а що — він і сам не знав. То було якесь чудне, сильніше за розум почуття. Він раптом відчув себе нікчемною комахою перед цим старим, простодушним, як дитина, і ласкавим, як жінка.

Але, звичайно, він не міг так упокоритись на очах у помічників і всієї команди. Та й гнів, що допіру поривав його на блюзнірську мову, ще не вщух йому в грудях. Він гепнув кулаком по даху каюти і крикнув:

— Слухайте, діду, я не піддамся! Паумоту знущається й кпить з мене, в дурня мене шиє, але я не хочу піддаватись! Я гнатиму шхуну далі й далі, я допливу так аж до Китаю, а проте знайду собі пристань! Хоч усі

повтікають, а я залишуся. Я покажу цьому Паумоту! Сміятися з мене — ого-го! Я боротимуся разом зі своєю старенькою шхуною, доки на ній лишиться хоч одна дощечка, де можна встояти. Чуєте?

— І я зостануся з вами, капітане, — сказав Маккой.

Протягом ночі з півдня кілька разів віяв легенький вітер. Роздратований капітан раз у раз визначав течію і злякано переконувався, що його вогнем пойнятий корабель несе на захід. Тоді він тратив терпіння і стиха, щоб не почув Маккой, лаявся.

Надійшов ранок, і знову на півдні з'явилися над водою пальми.

— Це завітряний берег Макемо, — сказав Маккой. — А там, кілька миль далі на захід, острів Катіу. Там можна було б причалити.

Однак прудка течія між двома островами однесла їх на північний захід, і о першій пополудні вони побачили, як над водою зринули пальми Катіу, тоді знову згубилися в океані.

Кілька хвилин пізніше, якраз коли капітан завважив, що нова течія — з північного сходу — підхопила шхуну, дозорці на щоглах гукнули, що бачать пальми на північному заході.

— Це Рарака, — сказав Маккой. — Туди ми не дістанемося без вітру. Нас односить на південний захід. Але треба пильнувати. Кілька миль далі течія повертає на північ і робить закрут у північно-західний бік. Вода відноситиме нас від Фокарави, а саме там є де причалити.

— Та хай відносить хоч під три чор…! — спалахнув капітан. — Десь таки ми знайдемо собі місце!

Але становище на "Піренеях" дедалі гіршало. Палуба була така гаряча, що, здавалося, от-от займеться. Подекуди навіть грубі підошви

матроських черевиків не захищали, і, боячися обпекти ноги, матроси перебігали ті місця якнайшвидше. Диму все більшало, і він робився ядучіший. Очі людям сльозавіли, всі кашляли й задихалися, мовби хворі на сухоти. Після полудня одіп'ято човни і складено на них усе потрібне: декілька в'язок ще не доїдених бананів і навігаційне приладдя. Капітан Девенпорт поклав туди навіть хронометр, бо ж палуба, на його гадку, могла щохвилини зайнятись.

Цілу ніч кожного гнітив страх і жахливі передчуття, і тільки-но зазоріло, як усі почали вдивлятися один в одного, наче вражені тим, що "Піренеї" ще не загинули остаточно, а вони самі й досі живі. Очі їм позападали, обличчя помарніли.

Швидкою ходою, а то й зовсім кумедно підстрибуючи, капітан обійшов палубу корабля.

— Кінець настане за кілька годин або ж хвилин, — заявив він, повернувшись на корму.

Раптом зі щогли загукали:

— Земля! Земля!

Знизу не видно було землі, і Маккой поліз нагору, а капітан скористався з його відсутності, щоб полегшити собі душу, гарненько вилаявшись. Але прокльони враз завмерли йому на устах, коли він побачив на воді в північно-східному напрямку темну смугу. То був не шквал, а звичайний собі вітер — пасат, що відхилився на вісім румбів під своєї дороги і тепер знову розходжувався.

— Держіть просто, капітане, — порадив Маккой, — Це східний берег Факарави. Ми ввійдемо в протоку з нап'ятими вітрилами, і вітер підганятиме нас збоку.

Ще година, і кокосові пальми та землю було вже видно й з палуби. Почуття, що шхуна от-от загине, пригнічувало всіх. Капітан Девенпорт наказав спустити три човни, а щоб їх не здавило докупи, в кожного посаджено матроса. Зовсім близенько, кабельтових, може, за два, слався берег атолу, облямований шумовинням прибою.

— Приготуйтесь, капітане, повертати, — попередив Маккой.

І ось хвилиною пізніше земля ніби розступилась, і на видноті з'явилася вузька протока до великої дзеркальної лагуни в тридцять миль завдовжки і десять завширшки.

— Пора, капітане.

Востаннє переставлено реї і, скоряючись штурвалові, шхуна ввійшла в протоку. Не встигла вона завернути, як помічники й усі матроси, пойняті панічним жахом, кинулися на корму. Ще нічого не сталося, але всі були певні, що ось-ось станеться. Чому їх посіла така певність, вони й самі не знали. Щось мало статись, та й годі. Маккой рушив був на прову, на своє місце, щоб відтіля вести корабель, та капітан схопив його за руку й відтяг назад.

— Не йдіть звідси, — сказав він. — На палубі небезпечно… Що таке? — вразився він перегодя. — Ми стоїмо на місці!

Маккой усміхнувся:

— Заважає течія, капітане. Тут вона під час відпливу дуже швидка — сім вузлів.

За годину шхуна пройшла лише стільки, скільки сама була завдовжки. Але вітер подужчав, і вона все ж таки посувалася вперед.

— Частина людей — у човни! — скомандував капітан.

Тільки-но стих його голос і матроси почали виконувати

наказ, як середина палуби, повита димом і вогнем, підлетіла вгору; деякі дошки зачепилися за вітрила й снасті, а деякі тяжко попадали у воду. Вітер був боковий, і, власне, це врятувало людей на кормі. Вони наосліп метнулися до човнів, але зупинив їх непохитно-супокійний Маккоїв голос.

— Не поспішайте, — сказав він, — усе гаразд. Спустіть, будь ласка, он того хлопця в човен.

Нажаханий стерничий кинувся й собі тікати, та капітан надбіг саме вчасно, щоб ухопитися за штурвал і не дати шхуні звернути в бік і врізатися в берег.

— Подбайте краще про човни! — гукнув він містерові Копігу. — Підтягніть один якнайближче до корми. В останню мить я в нього сплигну.

Містер Коніг завагався, але за хвильку ступив через борт і опинився в човні.

— Держіть на піврумба, капітане.

Капітан Девенпорт здригнувся: він думав уже, що зостався сам один на шхуні.

— Так, так, піврумба, — відповів він.

Середина палуби палала вогнем, густий дим, підіймаючись понад щогли, зовсім закривав передню частину шхуни. Маккой, під захистом бізань-вантів, провадив далі тяжку свою працю, спрямовуючи шхуну у вузькій, покрученій протоці. Вогонь тим часом зближався від середини палуби, де стався вибух, до корми. Летюча вежа вітрил на грот-щоглі

зайнялася й потонула в полум'ї. Передніх нітрил не видно було, але, мабуть, вони ще вціліли.

— Коли б лише не загорілися всі вітрила, поки ми ввійдемо в лагуну, — зітхнув капітан.

— Ввійдемо! — запевнив його Маккой. — Маємо час. Мусимо ввійти. А в лагуні ми повернемо її так, щоб дим односило від нас і полум'я не досягало до корми.

Вогненний язик оповив був бізань-щоглу, потягся до низових вітрил, проте не дістався до них і зник. Згори просто на голову капітанові впав шматок запаленої кодоли, але він тільки змахнув його додолу, як змахують бджолу, коли вона пустить жало.

— Який напрям, капітане?

— Норд-вест-вест.

— Поверніть на вест-норд-вест.

Капітан крутнув стерно.

— Вест-норд, капітане.

— Гаразд, вест-норд.

— Тепер вест.

Поволі ввіходячи в лагуну, корабель румб за румбом розвертався під вітер. І так само поволі, румб за румбом, спокійно і розважно, ніби маючи перед собою тисячу літ життя, Маккой співучим голосом наказував:

— Ще румб, капітане.

— Так, ще румб!

Капітан Девенпорт повернув стерно, потім швидко змінив напрямок і знову ледь крутнув стерно.

— Так і прямуйте.

— Гаразд.

Хоч вітер тепер віяв з корми, духота була просто нестерпуча, і капітан Девенпорт міг тільки скоса поглядати ом нактоуз. Він мусив віднімати від штурвала то одну, то другу руку, щоб потерти й затулити на який час укриті Пухирями щоки. Борода Маккоєва куйовдилась і почала пійматися; дух горілого волосся стривожив капітана, і він знепокоєно глянув на Маккоя. У нього самого вже навіть руки покрилися пухирями — вій холодив їх, прикладаючи по черзі до штанів. Вітрила на бізань-щоглі зірвало, одне по одному, і обом їм треба було нахилитися, щоб захистити від вогню обличчя.

— А тепер, — сказав Маккой, обережно глянувши з-під руки на низький берег, — тепер чотири румби праворуч і далі вже просто.

Круг них падали охоплені полум'ям клапті вітрил та линв. Шмат линви впав капітанові до ніг, і той закашлявся од густого, ядучого диму, а проте не випустив із рук стерна.

Раптом шхуна черкнула об дно, піднялася провою і плавно зупинилась. Посипався град вогняних уламків. Шхуна вдруге рушила і знову спинилася. Чути було, як кіль дробить крихке коралове дно. Шхуна ще посунулася вперед і втрете спинилась.

— Прямуйте просто, — сказав Маккой. — Ще можна кермувати? — лагідно запитав він, хвильку помовчавши.

— Штурвал безсилий.

— Нехай! Шхуна повертає.— Маккой глянув за борт. — М'який, білий пісок. Знаменито! Чудове для неї ложе!

Коли шхуна повернула востаннє, стовп диму і полум'я шугнув на корму. Капітан випустив із рук штурвал і метнувся до човна позад шхуни. Біля борту він глянув на Маккоя, що відступив набік, пропускаючи його вперед.

— Ви перший! — крикнув Девенпорт, ухопивши Маккоя за плече і мало не перекинувши його через борт. Однак полум'я та дим палахкотіли вже коло самого борта, і капітан поспішився покинути шхуну слідом за Маккоєм. Обидва вони з'їхали линвою вниз і одночасно досягли човна. Не чекаючи наказу, матроси обрізали линву. Піднесені напоготів весла черкнули воду, і човен помчав до берега.

— Чудове ложе, капітане, — пробурмотів Маккой, оглядаючись.

— Так, чудове, і добралися ми сюди завдяки вам.

Три човни простували до білого коралового берега. За

ним, край кокосового гайка, виднілися очеретяні хатини. Десятків зо два тубільців витріщеними очима дивилися на пойнятий вогнем корабель, що приплив до їхньої землі.

Човни пристали, і команда шхуни ступила на білий пісок.

— А тепер, — промовив Маккой, — я маю подумати, як вернутись на Піткерн.